

स्थानीय शिक्षा योजना

२०८०/०८१-२०८५/०८०

स्थानीय शिक्षा योजना

स्थानीय शिक्षा योजना

घाचें गाउँपालिका
माछीखोला ५

गोरखा जिल्ला, गण्डकी प्रदेश, नेपाल ।

प्रकाशक

घाचें गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय
माछीखोला, गोरखा

Website: www.dharchemun.gov.np
Gmail: rmcharche@gmail.com

स्थानीय शिक्षा योजना (२०८०/८१-२०८९/९०)

धार्चे गाउँपालिका
गोरखा जिल्ला, गण्डकी प्रदेश, नेपाल

विषय प्रवेश

शैक्षिक सेवाहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न एवम् शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, सहभागिता र समता सुनिश्चित गर्नका लागि शिक्षा योजनाको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तयार भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ त्यसै गरी प्रदेश स्तरमा गण्डकी प्रदेशमा पनि शिक्षा क्षेत्रको रणनीतिहरू योजना (२०७९/८०-२०८३/८४) निर्माण भई कार्यान्वयनको चरणमा रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षाको अधिकार स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गरेपश्चात् शिक्षाक्षेत्रका कार्यक्रमहरू स्थानीय तह मार्फत कार्यान्वयन भइरहेका छन्। संघीय सरकार प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारका लक्ष्य तथा उद्देश्य परिपूर्ति गर्नका लागि शिक्षा योजना निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

१. शिक्षा योजना निर्माणको आवश्यकता र औचित्य

नेपालको संविधान, शिक्षा नीति तथा विद्यमान ऐन कानूनले प्राथमिकतामा राखेका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई संघीय संरचना अनुरूप कार्यान्वयन गर्नका लागि विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको विकासलाई दिशानिर्देश गर्न संघीय तह, प्रदेश तह र स्थानीय तहमा नयाँ योजनाको आवश्यकता देखिएको छ। वर्तमान विज्ञान तथा प्रविधिमा भएको विकास तथा परिवर्तनलाई आत्मसात् गर्न र सृजनशील, सक्रिय तथा नेपालको आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरणका लागि उपयोगी नागरिक तयार गर्नका लागि शिक्षाको योगदानलाई समयसापेक्ष बनाउन पनि शिक्षा प्रणालीमा सुधार हुन आवश्यक छ ।

नेपालको विद्यालय तहको शिक्षाको विकासका लागि शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले १० वर्षे विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना तयार गरेको छ । त्यसै गरी प्रदेश स्तरमा पनि शिक्षाक्षेत्रको १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माणको थालनी भएको छ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ आधारभूत तथा माध्यमिक तहको शिक्षाको अधिकार कार्यान्वयन गर्नका लागि पनि शिक्षा योजना निर्माण र कार्यान्वयनको आवश्यकता रहेको छ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा २४ (१) मा स्थानीय तहले आवधिक तथा क्षेत्रगत योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था समेत गरेको छ । संघीय सरकार, प्रदेश सरकार एवम् स्थानीय सरकारबीच समन्वय र सहकार्य गरी सामूहिक लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि शिक्षा योजनाको आवश्यकता महसुस गरी विद्यालय शिक्षाक्षेत्र योजनामा आधारित भईयस धार्चे गाउँपालिकाको १० वर्षे स्थानीय शिक्षा योजना तयार गरिएको छ ।

२. शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया:

क. योजना निर्माणका आधारहरू

- नेपालको संविधान २०७२
- विद्यमान ऐन नियम नीतिहरू
- स्त्रीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-२०८९
- राष्ट्रिय/प्रादेशिक/स्थानीय तहको दीर्घकालीन सोच
- राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
- शिक्षा क्षेत्रको रणनीतिहरू योजना (२०७९/८०-२०८३/८४) गण्डकी प्रदेश
- दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा
- राजनीतिक दलको घोषणापत्र

ख. योजना निर्माण प्रक्रिया:

- योजना निर्माणका क्रममा अवलम्बन गरिएका प्रक्रियाहरू
- कार्यपालिकाको बैठकको निर्णय
- योजना निर्माण समितिको गठन
- योजना निर्माण कार्यदल गठन
- सरोकारवालाहरूको बैठक
- प्रथम मस्यौदा तयारी
- सरोकारवालाहरूसँग बैठक
- दोस्रो मस्यौदा तयारी
- सरोकारवालाहरूसँग तेस्रो बैठक

३. योजनाको दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेदमा स्थानीय तहको पृष्ठभूमि शिक्षाक्षेत्रका समस्याहरू चुनौतिहरू र अवसरहरू उल्लेख गरिएको छ । दोस्रो परिच्छेदमा यस योजनाका दूरदृष्टि, ध्येय, उद्देश्य तथा रणनीतिहरू र प्रमुख अपेक्षित उपलब्धिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद तीनमा विद्यालय क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रगत योजनाका खाका समावेश गरिएको छ। यसमा समावेश गरिएका उपक्षेत्रहरूमा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाई, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन र शिक्षक विकास तथा व्यवस्थापन रहेका छन्। परिच्छेद चारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न अन्तरसम्बन्धित विषयहरू समावेश गरिएको छ यसमा समावेश गरिएका अन्तरसम्बन्धित विषयहरूमा समता तथा समावेशीकरण, स्वास्थ्य, पोषण तथा दिवा खाजा, आपत्कालीन तथा सङ्कटकालीन अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक विकास र शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि रहेका छन् ।

परिच्छेद पाँचमा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तर्गत आवश्यक संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास, योजना कार्यान्वयनको समग्र व्यवस्था र अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका समावेश गरिएको छ। परिच्छेद छमा योजनाका लागि लगानी र स्रोत व्यवस्थापन के कसरी गर्ने भन्ने विषय प्रस्तुत गरिएको छ। परिच्छेद सातमा योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजाहरू र मुख्य मुख्य सूचकहरू उल्लेख गरिएको छ।

विषयसूचि

परिच्छेद १ - परिचय	1
1.1 पृष्ठभूमि.....	1
1.2 मुख्य समस्याहरु:	4
1.3 चुनौतीहरु:.....	4
1.4 अवसरहरु:.....	4
परिच्छेद २ - लक्ष्य निर्धारण	6
2.1 दूरदृष्टि:	6
2.2 लक्ष्य :	6
2.3 उद्देश्य:	6
2.4 रणनीतिहरु :	6
2.5 कार्यनिती :	6
2.6 मुख्य कार्यसम्पादन सुचकहरु	9
परिच्छेद ३ -विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु	13
3.1 प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा	13
3.2 आधारभूत शिक्षा:.....	16
3.3 माध्यमिक शिक्षा	21
3.4 पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन.....	24
3.5 शिक्षक ब्यवस्थापन र विकास	28
3.6 अनौपाचारिक तथा निरन्तर शिक्षा:-	31
3.7 प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा.....	34
परिच्छेद ४ -अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु	36
4.1 शैक्षिक समता र समावेशीकरण:	37
4.2 दिवा खाजा स्वास्थ्य सहित पोषण कार्यक्रम.....	39
4.3 छात्रवृत्ति तथा पोशाक	42
4.4 आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा (Education in Emergency).....	44
4.5 विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास	47
4.6 विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि	50
परिच्छेद ५ -सुशासन तथा व्यवस्थापन	52
5.1 शिक्षाको संस्थागत संरचना र क्षमता विकासको अवस्था.....	52
5.2 स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध	54
5.3 अनुगमन तथा मूल्याङ्कन.....	57
परिच्छेद ६ - लगानी र वित्तिय स्रोत व्यवस्थापन	58
6.1 परिचय:	58
6.2 वर्तमान अवस्था:	58
6.3 उद्देश्यहरु:	61
6.4 रणनिती.....	61
6.5 उपलब्धि र नतिजा.....	61
6.6 प्रमुख क्रियाकलापहरु र धार्चे गाउँपालिकाको ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेट अनुमान:	
परिच्छेद ७ - योजनाको नतिजा खाका	64
सन्दर्भ सामग्रीहरु	75
अनुसूचीहरु	76

परिच्छेद १ - परिचय

1.1 पृष्ठभूमि

1.1.1 भौगोलिक अवस्थिति :

गण्डकी प्रदेश अन्तर्गत गोरखा जिल्लाको उत्तर-पूर्वी भागमा अवस्थित यो गाउँपालिका सदरमुकाम गोरखाबाट करिब ७२ किलोमिटर उत्तर-पश्चिममा, २८.१३५७ डिग्री उत्तरी अक्षांश र ८४.५२२८ डिग्री पूर्वी देशान्तरमा फैलिएको छ भने क्षेत्रफल ६५२ कि.मी. रहेको छ । समुन्द्र सतह देखि ६३० - ७३०९ मिटर उचाईमा रहेको छ। पूर्वतर्फ धादिङ जिल्ला र चीनको स्वशासित क्षेत्रसँग जोडिएको यो गाउँपालिका दक्षिणतर्फ आरुघाट गाउँपालिका र धादिङ जिल्ला, उत्तरमा चुमनुम्ब्री गाउँपालिका र पश्चिममा बारपाक सुलिकोट गाउँपालिकासँग सिमाना जोडिएको छ। यस गाउँपालिकामा प्रकृतिका पुजारी आदिवासी जनजातिहरूको बहुल्यता रहेको छ।

यहाँका बासिन्दाले आफ्नो घरबाट बाहिर कतै प्रस्थान गर्ने बेलामा आफ्नो रक्षा एवं कार्यसिद्धिका लागि खोलानाला एवं डाँडाकाँडाको पूजा गर्ने चलन छ। यसरी पूजा गर्दा धर्च (कपडाको टुक्रा) ढुंगाको देउरालीमा चढाउने वा काठको लठीमा बाँधेर गाड्ने प्रचलन रहेको छ। स्थानीय गुरूङ भाषामा ध्वजालाई 'धर्च' र डाँडाकाँडालाई 'गाड' भनिन्छ। बोल्दै जाने क्रममा यही शब्द अपभ्रमित भई धार्चगाड भन्ने प्रचलन रहेको भनाइ पाइन्छ। स्थानीय भाषामा धार्च गाड् भनेको नेपाली भाषामा धार्च डाँडा हो। गोरखाका साबिकका १२ नं इलाकाका छवटा गा.वि.स.हरू समायोजन गरी पुनर्संरचना गरिएको यस गाउँपालिका धार्च डाँडाको नामबाट नामकरण गरिएको हो। यो गाउँपालिका राष्ट्रिय गौरवको बुढी गण्डकी जलविद्युत् आयोजना तथा मनास्लु हिमाल र गणेश हिमाल आरोहण पदमार्गको प्रवेशद्वारको रूपमा रहेको छ। साबिकका केरौजा, उहिया, लाप्राक, गुम्दा, काशीगाउँ र लापु गरी छ वटा गा.वि.स मिलाएर सात वटा वडामा विभाजित गरिएको छ। यस गाउँपालिको केन्द्र वडा नम्बर ५ माछीखोलामा रहेका छ। यस गा.पा. को तापक्रम अधिकतम २९ डिग्री र न्यूनतम ५ डिग्रीको बिचमा रहने गरेको छ।

प्राकृतिक सौन्दर्यता र विविधतासँगै परम्परागत संस्कृति पुरातात्विक सम्पदा विभिन्न संरचनाले पनि धार्च गाउँपालिकालाई पर्यटकीय गन्तव्य बनाउनु पर्दछ। पर्यटकीय स्थलहरूमा धार्च डाँडा, तातोपानी कुण्ड, लाप्राक नमुना बस्ती, निसिराङ च्छो, धार्च चिङ्गार, न्यौली झर्ना, भि.सि.थमन पार्क, गोठालो पार्क, खोर्ला कोट, पश्चिमाञ्जलको पहिलो सगरमाथा आरोही इमान गुरूङ स्मृति पार्क, केरौँजाको यारु बगरको पहरामा पेजकिलाको साहाराले झण्डिरहेको क्यान्टिलिबर पुल, दिङ्ला देवी डाँडा, काशीगाउँ माने आदि रहेका छन्।

1.1.2 जनसाङ्ख्यिक संरचना:

यस धार्च गाउँपालिकामा २०७८ को जनगणना अनुसार जम्मा जनसंख्या १४२६३ मध्य महिला ७४३१ र पुरूष ६८३२ रहेका छन्। धार्च गा.पा.को उमेरगत जनसंख्या तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा पुरूष भन्दा महिलाको संख्या धेरै रहेका छन्। त्यस्तै सबै भन्दा धेरै ५ वर्ष देखि ९ वर्ष उमेरका बालबालिकाहरू १४४९, जना ९ वर्ष देखि १४ वर्ष उमेरका बालबालिकाहरू १४२२ जना र सबै भन्दा कम ९५ भन्दा माथि उमेरको जम्मा ३१ रहेको छ। तथ्याङ्क हेर्दा विगत बर्षहरू भन्दा विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको संख्या वृद्धि भएको देखिँदैन।

तथ्याङ्कलाई अनुसूची १ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

सामाजिक र सांस्कृतिक अवस्था:

यस पालिकामा विभिन्न जातजाती बासोबास गरेको पाइन्छ। गुरूङ, बि.क., सुनार, भट्टराई, घले, परियार, बराल आदि। यस गा.पा.मा वोन, बौद्ध, हिन्दु त्यसपछि क्रिश्चियन धर्मालम्बीहरू बसोबास गर्दछन्। यहाँ घाटु, मारूनी, अर्घुङ, छेवर, नारानाच, छुछुनाच, मानेनाच, स्याग नाच, मकै विवाह आदि धार्च गाउँपालिकाको महत्वपूर्ण संस्कृतिहरू रहेका छन्। यहाँ मनाइने मकै विवाहले विश्वकै नवीन मौलिक संस्कृति सँगै कृषिकर्म प्रति श्रद्धा र सम्मानलाई पनि अभिव्यक्त गर्दछ। मकै रोप्ने समय माघ र फाल्गुण महिनामा मनाइने मकै विवाहमा मकैको बीउ रोप्नु अगाडि धर्ति पूजा लगायतका अन्य पूजाआजा र सांस्कृतिक कर्म गर्ने गरिन्छ। नेपाली समाजमा परिचित राम जानकी विवाहको जस्तो स्वरूप र प्रक्रिया देख्न पाइने मकै

विवाहको आफ्नै मौलिक र धार्मिक मान्यता रहेको छ । चण्डी पूर्णिमा, दशैं, तिहार, माघे संक्रान्ति, ल्होसार लगायतका चाडपर्वहरू प्रमुख रूपमा मनाइने यहाँका समुदायहरूमा मारुनी लगायतका नाचहरू पनि प्रचलित छन्।

1.1.3 आर्थिक अवस्था:

पेसागत हिसाबले लगभग ४० प्रतिशत कृषि, २३ प्रतिशत ज्याला मजदुरी, २२ दशमलव ५ प्रतिशत विद्यार्थी, ७ दशमलव ५ प्रतिशत वैदेशिक रोजगारी र बाँकी अन्य पेसामा संलग्न देखिन्छ । भू-उपयोगको स्थिति हेर्दा कृषि जमिन ९ दशमलव ८३ प्रतिशत, वनले ढाकिएको क्षेत्रफल ३६ दशमलव ६७ प्रतिशत, घाँसे तथा झाडी २० प्रतिशत, बाँझो तथा चटानयुक्त जमिन ३०.३८ प्रतिशत, हिउँले ढाकिएको क्षेत्रफल २.५३ प्रतिशत र बाँकी तालतलैया आदि रहेको छ । यस गाउँपालिकामा जडिबुटी संकलन तथा बिक्री जनजीविकाको आधार रहँदै आएको छ । यहाँ कुटकी, चिराइतो, जटामसी, सुतुवा, निर्मसी, पदमचाल, वनलसुन, यासागुम्बा, पाँचऔँले, सिलाजितजस्ता जडीबुटी पाइन्छ । धार्चे गाउँपालिका प्रकृति र संस्कृतिको सुन्दर संगमस्थल हो । प्रकृति र संस्कृतिको यो सामर्थ्यलाई स्थापित गर्न प्रकृति र संस्कृतिको खुला संग्रहालय धार्चे भन्ने पर्यटन ब्रान्ड नै तय गरिएको पाइन्छ ।

यहाँ मुख्य व्यापारको रूपमा जडीबुटी, आलु, सिलाम, कोलो आदि गरिन्छ भने व्यवसायको रूपमा भेडा, गाई, बाख्रा, भैसी, कुखुरा पालन, होटल, खच्चड पालन गरिन्छ। आलु, मकै, फापर, जौ, गाहुँ, धान, कोदो आदि यहाँको मुख्य खेती हुन। किवी, सुन्तला, केरा, स्याउ, ओखर, आरुपखरा, अम्बा आदि फलफूल खेती गरिन्छ।

1.1.4 शैक्षिक अवस्था:

यस धार्चे गाउँपालिका शैक्षिक स्तरमा पछाडि परेको भएपनि केहि समय देखि केही प्रयासहरू भएको पाइन्छ। बालकक्षा देखि कक्षा १२ सम्म को शिक्षा लिने अवसर प्राय सबै समुदायमा रहेको छ। त्यस्तै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा तीन वर्षे वन विज्ञान तथा कक्षा ११ र १२ मा पर्यटन र पर्वतारोहण विषयको शिक्षण गरिएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार कुल साक्षरता ६२.५%, महिला ५४.९% र पुरुष ७१% रहेका छन्।

शैक्षिक सत्र २०७९ को विवरण

क. कक्षागत विद्यार्थी संख्या :

कक्षा	बाल कक्षा	कक्षा १	कक्षा २	कक्षा ३	कक्षा ४	कक्षा ५	कक्षा ६	कक्षा ७	कक्षा ८	कक्षा ९	कक्षा १०	कक्षा ११	कक्षा १२	जम्मा
विद्यार्थी संख्या	४७२	४२०	४०३	३७१	३५०	३४१	३५८	३३८	३१५	२६२	२१४	२६	२९	३९०२

ख. शैक्षिक सत्र २०७९ अनुसार तहगत खुद भर्नादर :

बालकक्षा = ६०% जना, कक्षा (१-५) = ९४.२%, कक्षा (१-८) = ९५.५%, कक्षा (९-१२) = ४२.४१%

ग. तहगत विद्यालय संख्या :

बालकक्षा = 23, कक्षा (१-३) = ७, कक्षा (१-५) = 4, कक्षा (१-८) = 6, कक्षा (१-१०) = ७ र कक्षा (१-१२) = १ रहेका छन्।

घ. तहगत विद्यार्थी :

बालकक्षा ४७२, कक्षा (१-५) = १८८५, कक्षा (६-८) = १०११, कक्षा (९-१०) = ४७६ र कक्षा (११-१२) = ५४ जना गरी जम्मा ३९०२ जना रहेका छन्।

ङ. तहगत शिक्षक विवरण:

प्राथमिक तह जम्मा १३१: स्थायी ७५, करार ४० र राहात १६ ।

निम्न माध्यमिक तह जम्मा २५: करार २, राहात १०, संघीय शिक्षण सिकाइ अनुदान ६ र गा.पा.अनुदान ७।

माध्यमिक तह जम्मा २४: राहत ५, संघीय शिक्षण सिकाइ अनुदान १४, गा.पा.अनुदान ५।

च. विद्यार्थी शिक्षक अनुपात :

कक्षा (१-५) = 17:१, कक्षा (६-८) = 41:१, कक्षा (९-१०) = २०:१ र कक्षा (११-१२) = ०।

विषयगत दक्षतायुक्त शिक्षाको उपलब्धता : सामान्य व्यवस्था रहेको छ।

कक्षागत शिक्षण सिकाइका लागि उपयुक्त पूर्वाधार र सुविधा सहितका कक्षाकोठा उपलब्धता :

विद्यालयगत सिकाइ सामग्री र प्रविधियुक्त कक्षाकोठा भौगोलिक विकटताको कारण न्युन मात्र प्रयोग गरिएको पाइन्छ।

1.1.5 शिक्षाको भौतिक अवस्था:

धार्च गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरूको भौतिक अवस्था 2079/80

धार्च गाउँपालिकाभित्र जम्मा 26 ओटा विद्यालयहरू मध्ये 25 ओटा सामुदायिक र एउटा संस्थागत विद्यालयहरू रहेका छन्। यी विद्यालयहरू मध्ये धेरै वि.स. 2072 को विनाशकारी भुकम्पले केन्द्रबिन्दु नजिक भएको कारण पनि प्रायः विद्यालय भवनहरू तहसनहस पारिएको थियो । भवनहरूको पुनर्निर्माण गर्ने क्रममा अधिकांश विद्यालय भवनहरू सरकारी तथा गैह्रसरकारी संघसंस्था(जस्तै:नेपाल सरकार,Les Amis De Laprak, यात्रा हिमालयन, Les Bistaris Organization, पार्टस नेपाल, माइली एसोशिएशन, मानस्लु फाउन्टेशन, गुड नेवर्स इन्टरनेशनल, ADB, सिङ्गला स्वीस नेपाल लगायतका आदि)हरूकोसहयोगमा निर्माण सम्पन्न भईसकेका छन् ।अझै पनि गणेश हिमाल आधारभूत विद्यालय, पार्वती आधारभूत विद्यालय, प्रभात किरण माध्यमिक विद्यालय लगायत केही विद्यालयका भवनहरू बन्न सकेको छैन । भुकम्प पश्चात निर्माण सम्पन्न भएका विद्यालय भवनहरू प्रायः अपाङ्गमैत्री बनेका छन् । धेरै जसो विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय, घेराबार, खेलमैदान आदि भए पनि पर्याप्त नभएको, अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री, छात्रामैत्री पनि बनेको पाइँदैन ।

1.2 मुख्य समस्याहरू:

धार्च गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा वर्तमान अवस्थामा देखिएका मुख्य समस्याहरूलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

- पाठ्यक्रमले तोके बमोजिमका सिकाइ उपलब्धिहरू पूर्णरूपमा हासिल गर्न नसक्नु ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न कठिन हुनु ।
- विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी कम हुनु र मा.वि. तहको एउटा पनि शिक्षक दरबन्दी उपलब्ध नहुनु।
- शिक्षकहरूलाई पेशागत विकासका लागि पर्याप्त तालिमको व्यवस्था नहुनु ।
- साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरू कमी हुनु ।
- वैकल्पिक सिकाइका अवसर बिस्तार गरी सबैको लागि पहुँच सुनिश्चित गर्न कठिन हुनु ।
- पाठ्यपुस्तक तथा मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गर्न शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग कमी हुनु ।
- बालमैत्री, छात्रामैत्री र अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचनाको विकास र बिस्तारमा कमी हुनु ।
- शिक्षामा आधुनिक सूचना प्रविधिको प्रयोग गर्ने जनशक्तिको व्यवस्था र क्षमता विकासका अवसर कम हुनु ।

1.3 चुनौतिहरू:

धार्च गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रमा विगत लामो समयदेखि वर्तमान अवस्थासम्म समाधान गर्न नसकेका मुख्य-मुख्य चुनौतिहरूलाई यसरी प्रस्तुत गरिएका छन् ।

- गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता गर्न ।
- जटिल भूगोलका कारण विद्यालयहरूको नक्सांकन तथा समायोजन गर्न ।
- न्युन आर्थिक स्रोतका कारण विद्यालयमा तहगत र विषयगत शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्न ।
- पूर्ण रूपमा निःशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन गर्न ।
- विद्यालयहरूमा आवश्यकता अनुसार भौतिक पुर्वाधारको विकास र बिस्तार गर्न नसक्नु ।
- सबैलाई जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू सुनिश्चित गर्न ।
- प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षाका अवसरहरू प्रयाप्त नहुनु ।

1.4 अवसरहरू:

वर्तमान शिक्षा निति तथा संघीयताको मर्म, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, 2074 ले अवलम्बन गरेको विद्यालय शिक्षा सञ्चालन सम्बन्धी मुख्य दायित्व स्थानीय तहलाई निर्दिष्ट गरेका अवस्था र धार्च गाउँपालिकामा विद्यमान अवस्थालाई दृष्टिगत गर्दा शिक्षा क्षेत्रसँग सम्बन्धित अवसरहरूलाई निम्न बुँदाहरूमा टिपोट गरिएका छन् ।

- आधारभूत तहमा अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा र माध्यमिक तहमा निःशुल्क शिक्षाका लागि संवैधानिक तथा कानुनी आधार हुनु ।
- जटिल भूगोललाई मध्यनजर गरी कम्तीमा दुई विद्यालयहरूमा माध्यमिक शिक्षाका लागि आवासीय छात्रावासको व्यवस्था हुनु ।
- तीनै तहका सरकारले शिक्षामा लगानी गर्न सकिने वातावरण हुनु ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनको अवसर हुनु ।
- सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूबाट विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा सहयोग प्राप्त हुनु ।
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले शिक्षाका अधिकारहरू स्थानीय तहमा प्रदान गर्नु ।

- सूचना तथा सञ्चाचार प्रविधिको प्रयोगमा बिस्तार हुनु ।
- कठिन परिस्थितिहरुमा पनि वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण गरी विद्यार्थीको सिक्न पाउने अधिकारको सुनिश्चितता हुनुलाई शिक्षा क्षेत्रको महत्त्वपूर्ण अवसरको रुपमा लिन सकिन्छ ।

धार्मिक गाउँपालिका शिक्षा योजना

परिच्छेद २ - लक्ष्यनिर्धारण

2.1 दूरदृष्टि:

गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री र सीपमूलक शिक्षाको सुनिश्चितता: धार्चको आवश्यकता।

2.2 लक्ष्य :

विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरिय, व्यवहारिक, प्रविधिमैत्री, प्रतिस्पर्धी, बालमैत्री एवम् समावेशी बनाई असल, अनुशासित एवम् सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने।

2.3 उद्देश्य:

- १ सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- २ आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथा निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क गरी सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु
- ३ विद्यालय शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु,
- ४ अनौपचारिक, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरु बिस्तार गर्नु,
- ५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसर विस्तार गरी उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्नु।

2.4 रणनीतिहरु :

- विद्यालयमा आधारभूत सुविधा सहितको भौतिक संरचना, बालमैत्री तथा अपाङ्गमैत्री संरचना सहितको शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी सबै बालबालिकाहरुलाई विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- विद्यालयमा हिंसा रहित, भेदभाव रहित र बालमैत्री वातावरणको सिर्जना गरी विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच स्थापित गर्ने।
- समुदायमा अभिभावक सचेतना कार्यक्रम गर्दै आवासीय सुविधा र गरिब तथा जेहेन्दार, दलित, सीमान्तकृत लोपोन्मुख जातिका बालबालिकालाई छात्रवृत्ति प्रदान गरी आधारभूत तहको शिक्षामा पहुँच पुर्याउने।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरुलाई क्रमशः आवासीय रूपमा सञ्चालन गरी दिवा खाजालाई बिस्तार गर्दै माध्यमिक तहमा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने।
- तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्था एवम् शिक्षकहरुको पेशागत क्षमता विकास गरी प्रभावकारी शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने।
- शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिदै सिकाईका नवप्रवर्तनहरुलाई अवलम्बन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने।
- अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवसर विस्तार गर्दै विद्यालय शिक्षाबाट बाहिर रहेका मानिसहरुलाई साक्षर बनाउँदै जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने।
- गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरुसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा छोटो अवधिका सीपमूलक आधारभूत तालिम सञ्चालन गरी रोजगारी तथा स्व-रोजगारीका अवसर सिर्जना गरी आय आर्जनमा टेवा पुऱ्याउने।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरुमा स्थानीय आवश्यकता एवम् मागका आधारमा कम्तीमा एक प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयको अध्ययन अध्यापनलाई क्रमशः लागु गर्दै जाने।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसर बिस्तार गर्दै प्राविधिक विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्ने।

2.5 कार्यनिती :

- एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्रको नीति लागु गरिने छ।
- शिक्षाका अवसर सबै बालबालिकालाई प्रदान गर्नका लागि बालबालिकाको सुविधाबिहिन र कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिने छ।
- सबैको लागि समान अवसर प्रदानका गर्नका लागि विद्यालयमा सुशासन, जवाफदेहिता तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउन विद्यालय आचारसंहिता निर्माण, नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम संचालन गरिने छ।
- विद्यालयमा निर्माण गरिने भौतिक संरचनाहरु मापदण्ड अनुसारको भूकम्प प्रतिरोधी, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्रीका हुनेगरी निर्माण गरिने छ।
- दरबन्दी अनुसार विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गरिने छ र दरबन्दी मिलान गर्दा विद्यालयको आवश्यकता र शिक्षकको योग्यता अनुसार गरिने छ।
- शिक्षकहरुको क्षमता विकासका लागि मागमा आधारित छोटो अवधिको (TPD) तालिम व्यवस्था गरिने छ।
- शिक्षकको निरन्तर पेशागत क्षमता विकासको लागि पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरिनेछ।

- सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच बिस्तार गरिने छ ।
- शैक्षिक सुधारको लागि प्र.अ.सँग कार्यसम्पादन करार गरिने छ ।
- विद्यालयमा हुने शैक्षणिक क्रियाकलापहरूमा सहयोग गर्न स्थानीय तहमा विद्यालय सुपरिवेक्षण तथा शिक्षकको पेशागत सहयोगको लागि एक जना सुपरीवेक्षकको व्यवस्था गरिने छ ।
- प्रत्येक विद्यालयमा कम्तीमा एक जना शिक्षकलाई कम्प्यूटर सम्बन्धी तालिम दिने व्यवस्था गरी विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि सम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।
- विद्यालयमा सिकाइ क्रियाकलापमा सुधार गरी राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन दैनिक पाठयोजना निर्माण, शैक्षिक सामग्रीहरूको निर्माण र प्रयोग विद्यार्थी शिक्षकको नियमितता, थप सिकाई मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने व्यवस्था गरिने छ ।
- विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत जीवनोपयोगी र व्यवहारिक ज्ञान सिकाउने शैक्षिक कार्यक्रम समावेश गरिने छ ।
- सिकाई वातावरणसँगै कक्षाकोठाको व्यवस्थापन मिलाउँदै लगिने छ ।
- सिकाईमा सहयोग पुग्ने अतिरिक्त क्रियाकलाप र प्रयोगात्मक शिक्षालाई बढवा दिइने छ ।
- डिजिटल साक्षरताको नीति अवलम्बन गरिने छ ।
- बालबालिकाको सिकाई सुधारका लागि अभिभावक सशक्तिकरण तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम गरिने छ ।
- विद्यार्थीको शैक्षिक अवसर गुणस्तर वृद्धि गर्न र टिकाउ दर बढाउन हिमाली आवासीय छात्रवृत्तिको वितरणलाई थप बिस्तार र व्यवस्थित गरिने छ ।
- नक्साङ्कनको आधारमा विद्यालय स्थापना र समायोजन गरिने छ ।
- भौगोलिक विकटता भएका स्थानमा आवासीय विद्यालय स्थापना गरिने छ ।
- विद्यार्थीसँग गाउँपालिका प्रमुख भन्ने कार्यक्रम लागु गरिने छ ।
- अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवसर बिस्तार गरिने छ र सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ ।
- गैह्र सरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गरी साझेदारीमा साक्षरता र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।
- छोटो अवधिका सीपमूलक आधारभूत तालिम सञ्चालन गरी रोजगारी तथा स्व-रोजगारीका अवसर सिर्जना गरिने छ ।
- स्थानीय आवश्यकता एवम् मागका आधारमा प्राविधिक तथा व्यवसायिक विषय सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयहरूमा उक्त विषयक्रम मशः लागु गरिने छ ।
- SEE परीक्षामा उत्कृष्ट नतिजा (A+) ल्याएका विद्यार्थीलाई उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषय अध्ययन गर्न छात्रावृत्तिको व्यवस्था गरिने छ ।
- स्थानीय तहभित्रका परम्परागत रैथाने सीप भएका नागरिकको सीप परीक्षण गरी प्रमाणिकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

उद्देश्यहरू	रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
1. सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु।	१. विद्यालयमा आधारभूत सुविधा सहितको भौतिक संरचना, बालमैत्री तथा अपाङ्ग मैत्री संरचना सहितको शैक्षिक पूर्वाधारको विकास गरी सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्ने। २. विद्यालयमा हिंसा रहित, भेदभाव रहित तथा बालमैत्री वातावरणको सिर्जना गरी विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच स्थापित गर्ने।	<ul style="list-style-type: none"> • एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्रको नीति लागु गरिने छ । • विद्यालयमा सबैका लागि समान अवसर प्रदानका लागि सुशासन, जवाफदेहिता तथा व्यवस्थापनमा प्रभावकारिता ल्याउन विद्यालय आचारसंहिता निर्माण पुरस्कार, नेतृत्व क्षमता विकास कार्यक्रम गरिने छ • शिक्षाका अवसर सबै बालबालिकालाई प्रदान गर्नका लागि बालबालिकाको सुविधा विहिन र कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरिने छ । • विद्यालयमा निर्माण गरिने भौतिक संरचनाहरू मापदण्ड अनुसारको भूकम्प प्रतिरोधी, बालमैत्री, अपाङ्गमैत्रीका हुनेगरी निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्यहरू	रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
२ आधारभूत तहको शिक्षा अनिवार्य तथार निःशुल्क र माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क गरी सबैबालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु	३ तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक दरबन्दी व्यवस्था गरि शिक्षकहरूको पेशागत क्षमता विकास गरी प्रभावकारी शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने। ४ प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिई सिकाईका नवप्रवर्तनहरूलाई अवलम्बन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई निरन्तरता दिई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने।	<ul style="list-style-type: none"> विद्यालयहरूमा दरबन्दी अनुसार विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गरिने छ र दरबन्दी मिलान गर्दा विद्यालयको आवश्यकता र शिक्षकको योग्यता अनुसार गरिने छ। विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत जीवनोपयोगी व्यावहारिक ज्ञान सिकाउने शैक्षिक कार्यक्रम समावेश गरिने छ। भौगोलिक विकटता भएका स्थानमा आवासीय विद्यालय स्थापना गरिने छ। विद्यार्थिसँग गाउँपालिका प्रमुख भन्ने कार्यक्रम लागु गरिने छ। प्रत्येक विद्यालयमा एक जना शिक्षकलाई कम्प्यूटर सम्बन्धी तालिम दिने व्यवस्था गरी विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाई कम्प्यूटर सम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्ने व्यवस्था गरिने छ। बालबालिकाको भर्ना र सिकाई सुधारकालागि अभिभावक सशक्तिकरण तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम गरिने छ। सबै विद्यालयमा इन्टरनेटको पहुँच बिस्तार गरिने छ।
३ विद्यालय शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नु	५ शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा आधुनिक प्रविधिको प्रयोगलाई जोड दिई सिकाईका नवप्रवर्तनहरूलाई अवलम्बन गरी विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई निरन्तरता दिई विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने। ६ समुदायमा अभिभावक सचेतना कार्यक्रममार्फत आवासीय सुविधा र गरिब तथा जेहेन्दार, दलित, सीमान्तकृत लोपोन्मुख जातिका बालबालिकालाई छात्रवृत्ति प्रदान गरी आधारभूत तहको शिक्षामा पहुँच पुर्याउने।	<ul style="list-style-type: none"> दरबन्दी अनुसार विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गरिने छ र दरबन्दी मिलान गर्दा विद्यालयको आवश्यकता र शिक्षकको योग्यता अनुसार गरिने छ। विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत जीवनोपयोगी व्यावहारिक ज्ञान सिकाउने शैक्षिक कार्यक्रम समावेश गरिने छ। शिक्षकहरूको क्षमता विकासका लागि मागमा आधारित छोटो समयको तालिम (TPD) व्यवस्था गरिने छ। शिक्षकको पेशागत क्षमता विकासको लागि पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरिने छ। विद्यालयमा सिकाई क्रियाकलापमा सुधार गरी राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको सिकाई उपलब्धि हासिल गराउन दैनिक पाठयोजना निर्माण, शैक्षिक सामग्रीहरूको निर्माण र प्रयोग विद्यार्थी शिक्षकको नियमितता र सिकाई मूल्याङ्कनलाई थप प्रभावकारी बनाउने व्यवस्था गरिने छ। प्रत्येक विद्यालयमा एक जना शिक्षकलाई कम्प्यूटर सम्बन्धी तालिम दिने व्यवस्था गरी विद्यालयका सबै शिक्षकहरूलाई कम्प्यूटर सम्बन्धी ज्ञान हासिल गर्ने व्यवस्था गरिने छ।
४ अनौपचारिक, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरू बिस्तार गर्नु।	७ अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवसर विस्तार गर्दै विद्यालय शिक्षाबाट बाहिर रहेका मानिसहरूलाई साक्षर बनाउँदै जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने। ८ गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूसँग समन्वय तथा सहकार्यमा छोटो अवधिका सीपमूलक आधारभूत तालिम सञ्चालन गरी रोजगारी तथा स्वरोजगारीका अवसर सिर्जना गरी आय आर्जनमा टेवा पुऱ्याउने।	<ul style="list-style-type: none"> गरिबसँग गाउँपालिका प्रमुख भन्ने कार्यक्रम लागु गरिने छ। अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनोपयोगी शिक्षाको अवसरबिस्तार गरिने छ र सामुदायिक शिक्षा केन्द्र मार्फत कार्यक्रमहरू संचालन गरिने छ। गैह्र सरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गरी साझेदारीमा साक्षरता र निरन्तर शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ। छोटो अवधिका सीपमूलक आधारभूत तालिम सञ्चालन गरी रोजगारी तथा स्वरोजगारीका अवसर सिर्जना गरिने छ।
५ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसर विस्तार गरी उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्नु।	९ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको अवसर बिस्तार गर्दै प्राविधिक विषय अध्ययन गर्ने विद्यार्थीलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गरी आवश्यक प्राविधिक जनशक्ति तयार गर्ने। १० सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा स्थानीय आवश्यकता एवम् मागका आधारमा कम्तीमा	<ul style="list-style-type: none"> SEE परीक्षामा उत्कृष्ट नतिजा (A+) ल्याएकालाई उच्च शिक्षामा प्राविधिक विषय अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूलाई छात्रावृत्ति सहयोगको व्यवस्था गरिने छ। स्थानीय आवश्यकता एवम् मागका आधारमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषय सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयहरूमा उक्त विषय क्रमशः लागु गरिने छ।

उद्देश्यहरू	रणनीतिहरू	कार्यनीतिहरू
	एक प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयको अध्ययन अध्यापनलाई क्रमश लागु गर्दै जाने ।	पालिका भित्रका परम्परागत सीप भएका नागरिकको सीप परीक्षण गरी प्रमाणीकरण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ ।

2.6 अपेक्षित उपलब्धि

- सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय शिक्षामा समतामुलक पहुँच सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- आधारभूत तहको अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा र माध्यमिक तहको निःशुल्क शिक्षाको पहुँच सबै बालबालिकालाई सुनिश्चित भएको हुनेछ ।
- विद्यालय शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धि भएको हुनेछ ।
- सबै नागरिकका लागि अनौपचारिक, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त शिक्षाका अवसरहरू प्राप्त भएको हुनेछ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसर बिस्तार गरी उद्यमशील जनशक्ति तयार भएको हुनेछ ।

2.7 मुख्य कार्यसम्पादन सुचकहरू

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७९	२०८१	२०८५	२०९०	अनुगमन हुने तह	कैफियत (सत्यापन साधन)
प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा								
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९५.२	९६	९८	१०५	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	९४.९				√	
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	स्थानीय	७८.५७	८०.५	९३.५	९५	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	९०				√	
आधारभूत शिक्षा (कक्षा १ - ८)								
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद भर्ना दर (%)	स्थानीय	९५.३	९६	९७.५	९८.५	√	
		प्रदेश	९३.४				√	
		राष्ट्रिय	९६.९				√	
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	स्थानीय	१०९.७	१०७	१०५	१०३	√	
		प्रदेश	११६.८				√	
		राष्ट्रिय	१२१.९				√	
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९४.२	९६	९७	९८.५	√	
		प्रदेश	९६.३				√	
		राष्ट्रिय	९७.१				√	
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	स्थानीय	१३२.९	१२८	१०८.५	१००	√	
		प्रदेश	१२३.७				√	
		राष्ट्रिय	१२९.२				√	
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	स्थानीय	७६.९२	८०	८५	९०	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	९८.३				√	
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को	स्थानीय	१२७.२४	१२४	११०	१०२	√	

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७९	२०८१	२०८५	२०९०	अनुगमन हुने तह	कैफियत (सत्यापन साधन)	
	कुल प्रवेश दर* (%)	प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	११३.०				√		
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	९६.३	९८	९९	१००	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	९३.०				√		
२.८	आधारभूत तह(प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	स्थानीय	७८.९	८९	१००	१००	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	८५.८				√		
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५) मा भर्ना ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	स्थानीय	३१.२	२५.२	५.२	१.५	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	२२.२				√		
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	स्थानीय	१.०१	१.०१	१.०१	१.०१	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	१.०६				√		
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	९४.५	९५.५	९७	९९	√		
		प्रदेश	९५.७				√		
		राष्ट्रिय	९३.४				√		
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	स्थानीय	१२७.५	१२२.५	११५	१०२	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	११०.४				√		
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	स्थानीय	९५.२	९६.५	९८.५	९९	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	७९.३				√		
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुरा गर्ने दर*(%)	स्थानीय	८१.३२	८५.५	९१	९५	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	७२.७				√		
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	स्थानीय	१.०४	१.०३	१.०२	१.०१	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	१.०१				√		
२.१६	कक्षा ५ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली भाषा	स्थानीय	५४.३२	५५.५	५७	६०	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	४५.०				√		
		गणित	स्थानीय	३७.०७	४०	४५.५	५०	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	२८.३				√		
		अङ्ग्रेजी	स्थानीय	४२.४६	४८.५	५१	५५	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	-	-	-	-	√		
२.१७	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि	नेपाली भाषा	स्थानीय	९७.६४	९८	९८.५	९९	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	६८.५				√		
		गणित	स्थानीय	९२.९३	९३.५	९५	९६.५	√	

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७९	२०८१	२०८५	२०९०	अनुगमन हुने तह	कैफियत (सत्यापन साधन)	
	हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	५३.५				√		
		विज्ञान स्थानीय	९४.६१	९५	९५.९०	७६.५	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	विद्यालय वाहिर रहेका बालबालिका* (%)	राष्ट्रिय	४३.८				√		
२.१९		आधारभूत (कक्षा १-५)	स्थानीय	११.४	८	०	०	√	
	आधारभूत (कक्षा १-८)	प्रदेश	-	-	-	-	√		
		राष्ट्रिय	२.९				√		
		स्थानीय	२०.३९	१०.५	२.५	१	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)	राष्ट्रिय	६.६				√		
२.२०		स्थानीय	४१.९५	४४	५०	५०	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)	राष्ट्रिय	४३.७				√		
३.१		माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)	स्थानीय	७८.४	८०	८५	९०	√	
		प्रदेश	५६.५				√		
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)	राष्ट्रिय	४७.६				√		
३.२		स्थानीय	१०५.८	१०२	१००	१००	√		
		प्रदेश	८१.६				√		
	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)	राष्ट्रिय	७१.४				√		
३.३		स्थानीय	१.२	१.१	१.०	१.०	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)	राष्ट्रिय	१.०२				√		
३.४		स्थानीय	८७.९४	९०	९५	१००	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)	राष्ट्रिय	९७.५				√		
३.५		स्थानीय	-	-	-	-	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)	राष्ट्रिय	६०.३				√		
३.६		स्थानीय	-	-	-	-	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)	राष्ट्रिय	२४.०				√		
३.७		स्थानीय	२३.५२	२८	३५	४५	√		
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाई र अनौपचारिक शिक्षा	राष्ट्रिय	२०.६				√		
४.१		साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)	स्थानीय	५२.८५	६०	७५	९०	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√		
	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	राष्ट्रिय	५८.०				√		
४.२		स्थानीय	६२.५	६९	८५	९५	√		
	प्रदेश	-	-	-	-	√			

क्र.सं.	सूचक	राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय तहको सूचक	आधार वर्ष २०७९	२०८१	२०८५	२०९०	अनुगमन हुने तह	कैफियत (सत्यापन साधन)
		राष्ट्रिय	८२.०				√	
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	स्थानीय	९७.१७	९८.५	१००	१००	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	९२.०				√	
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष माथी)	स्थानीय	०.७८	०.८२	०.९	०.९५	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	०.५८				√	
प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीप विकास तालिम								
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	स्थानीय	-	-	-	-	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	३१.०				√	
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह)उत्तीर्ण वा सो सरह जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	स्थानीय	छात्रा	59.68			√	
			छात्र	40.32			√	
		प्रदेश	छात्रा	-	-	-	√	
			छात्र	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	छात्रा	-	-	-	√	
			छात्र	-	-	-	√	
सुशासन तथा व्यवस्थापन								
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	१४:१	१७:१	२५:१	३०:१	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	२४:१				√	
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	८२:१	७५:१	५५:१	४०:१	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	३०:१				√	
६.३	आधारभूत तह (कक्षा १-८)मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	१९:१	२२:१	३०:१	३५:१		
		प्रदेश	-	-	-	-		
		राष्ट्रिय	३१:१					
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात(सामुदायिक विद्यालय)	स्थानीय	९३:१	८५:१	७०:१	५०:१	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	४०:१				√	
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	स्थानीय	१०४:१	९५:१	७५:१	५०:१	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	४८:१				√	
७. शिक्षामा लगानी								
७.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	स्थानीय	26.72	32.16	33.5	36	√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	१०.68				√	
७.२	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय	26				√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	१८				√	
७.३	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	स्थानीय	38				√	
		प्रदेश	-	-	-	-	√	
		राष्ट्रिय	११				√	

परिच्छेद ३ -विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरु

3.1 प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा

3.1.1 परिचय:

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा विद्यालय जाने उमेर पूर्वका बालबालिकाहरूको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्ने र आधारभूत शिक्षाका लागि तयार हुन सहयोग गर्ने ४ वर्षे उमेर समूहका एक वर्षे कार्यक्रम हो । चार वर्ष उमेर पूरा भएका बालबालिकाको लागि एक वर्षको प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गरिने नेपाल सरकारको निशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा ऐन २०७५ तथा राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा उल्लेख भएको साथै नेपालको पन्ध्रौँ योजनामा पनि सोहि व्यवस्था गरिएको सन्दर्भमा यस गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजनामा पनि एक वर्षे प्रारम्भिक बालविकास कार्यक्रम समावेश गरिएको छ । नेपालमा बालबालिकाहरु पाँच वर्षको उमेरमा १ कक्षामा भर्ना हुने भएकोले यस प्रारम्भिक बाल विकास राष्ट्रिय रणनीतिहरुले पनि ४ वर्षका बालबालिकाका लागि एक वर्षे प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखाएको छ । बालबालिकाहरुको शारीरिक, मानसिक तथा बौद्धिक सामाजिक र संवेगात्मक पक्षहरुको सर्वाङ्गीण विकासमा सहयोग गर्ने तथा आधारभूत शिक्षाको लागि तयार हुन सहयोग गर्ने कार्यक्रम भएकोले प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा आधारभूत तहको एक महत्वपूर्ण उपक्षेत्र हो । हाल बाल विकास केन्द्र विद्यालयमा आधारित तथा समुदायमा आधारित गरी २ प्रकारका रहेका छन्। प्रारम्भिक बालविकासका ६ वटा सक्षमता सहित पोषण खाना, स्वास्थ्यकर बानी विकास, वैयक्तिक सुरक्षाका उपायहरु अवलम्बन, सरसफाई र सामाजिक बानी व्यवहारको विकास, सिर्जनात्मक सोचको विकास र भाषिक तथा सञ्चार सीपको विकास गर्नु रहेका छन्। नेपालको संविधान को धारा ३९ (३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भने उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को आठौँ संसोधनले बालविकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाकै अंगको रूपमा मान्यता दिएको छ। प्रारम्भिक बाल विकासलाई प्रभावकारी रुपमा बालमैत्री बनाउन तथा शिक्षालाई बोझको रुपमा नभई मोजको रुपमा ग्रहण गर्ने वातावरण सिर्जना गर्न सरकारी तथा गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरु र तीनै तहका सरकार एवं अभिभावकको साझेदारीमा बालबालिकाहरुको प्रारम्भिक शिक्षाको व्यवस्थापनको न्यनतम मापदण्ड पुरा गरी कम्तिमा एक वर्षको प्रारम्भिक बाल विकासको अवसर प्रदान गर्ने रणनीतिहरु लिएको छ ।

3.1.2 वर्तमान अवस्था

धार्चे गाउँपालिकामा २३ वटा बाल विकास केन्द्र रहेका छन् जसमा २० वटा बाल विकास केन्द्र संघीय सरकारको अनुदानमा सञ्चालित र ३ वटा बाल विकास केन्द्र स्थानीय सरकारको अनुदानमा सञ्चालन रहेका छन् । यस धार्चे गाउँ पालिका भौगोलिक रुपमा अति विकट र दुर्गम छरिएर रहेको बस्तीको कारण अधिकांश बालविकास केन्द्रहरु घरबाट १०-१५ मिनेटको दुरीमा हुनुपर्ने मापदण्ड भएता पनि सो नभई कतिपय स्थानमा बाल विकास केन्द्र भौगोलिक विकटताको कारण ३० मिनेट सम्म को दुरीमा हिडेर पढ्न जानुपर्ने बाध्यता रहेको छ । भूगोल, जनसंख्या, बस्ती, आदिलाई अध्यनजर गरी नक्साङ्कनको आधारमा बाल विकास केन्द्रहरुको समायोजन, स्थानान्तरण एवं नयाँ स्थापना गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

तथ्याङ्क:

क्षेत्रहरु	२०७९/०८०
सामुदायिक विद्यालयको संख्या	२५
संस्थागत विद्यालयको संख्या	१

प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र संख्या	23
प्रारम्भिक बाल विकासको विद्यार्थी संख्या	४७६
प्रारम्भिक बाल विकासको कुल भर्नादर प्रतिशतमा	९५.२
प्रारम्भिक बाल विकास को खुद भर्नादर प्रतिशतमा	६०
प्रारम्भिक बाल विकास अनुभव सहित कक्षा-१ मा हुने भर्ना दर प्रतिशतमा	78.57
प्रारम्भिक बाल विकासमा कार्यरत महिला सहजकर्ता प्रतिशतमा	100

3.1.3 अवसर र चुनौति

बाल विकासको क्षेत्रमा नेपाल सरकारले प्रत्येक वर्ष प्रति विद्यार्थी रु. ५००/- का दरले ECD व्यवस्थापन अनुदान दिनु, प्रदेश सरकारबाट जोड दिनु, स्थानीय सरकारले बाल विकासमा जोड दिनु, मातृभाषा जात्रे बाल विकास सहजकर्ता हुनु, दिवा खाजा कार्यक्रम लागु हुनु, बाल विकास केन्द्रको लागि छुट्टै तथा आकर्षक कक्षाकोठाको व्यवस्था हुनु, प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा ३ वर्ष उमेरमा नै भर्ना गर्ने प्रवृत्ति अलि बढी हुनु, अभिभावकमा क्रमशः ४ वर्ष पछि बाल विकासमा भर्ना गर्नुपर्छ भन्ने चेतना बढ्दै जानु, स्थानीय शिक्षा ऐन जारी गरी प्रक्रिया सुरु गर्नु, यस क्षेत्रको सुधार र विकासको लागि विभिन्न संघसंस्थाहरुबाट बाल विकास शिक्षामा आवश्यक सामग्रीहरुको सहयोग, बाल विकास सहजकर्ताहरुलाई समय समयमा तालिमको व्यवस्था लगायतका गतिविधिहरुले यस क्षेत्रको सुधार र विकासको अवसर देखिन्छ।

बाल विकास क्षेत्रमा जति पनि अवसरहरु देखिएको छन्, त्यतिनै चुनौति पनि रहेका छन्। यस धार्चे गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै विद्यालयहरुमा तहगत दरबन्दीको अभावले सहजकर्ताहरु अन्य कक्षामा पनि सहजीकरण गर्नुपर्ने, न्युन पारिश्रमिक प्राप्त गर्नु, बाल विकास केन्द्रहरुको वर्गीकरण नगर्नु, नेपाल सरकारबाट तोकिएको न्युनतम मापदण्ड पुरा गर्न नसक्नु यस क्षेत्रका मुख्य समस्या तथा चुनौतिहरु रहेका छन्। जसलाई बुँदागत रुपमा तल उल्लेख गरिएको छ।

1. नेपाल सरकारबाट तोकिएको मापदण्ड पूरा गर्दै बालबालिकाहरुको सर्वाङ्गीण विकास गर्नु।
2. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रमा ३ वर्ष उमेरमा नै भर्ना गर्ने प्रवृत्ति बढी हुनु।
3. फरक क्षमता तथा सुस्त मनस्थिति भएका बालबालिकाहरुलाई बाल शिक्षाको पहुँचमा सुनिश्चित गर्नु।
4. योग्य तथा तालिम प्राप्त सहजकर्ताको व्यवस्था गर्नु तथा टिकाई राख्नु।
5. सबै बाल विकास केन्द्रहरुमा तोकिएको पाठ्यक्रम अनुरूप सहजीकरण गर्न।
6. प्रारम्भिक बाल हेरचाह पोषण, सुरक्षा तथा सिकाइका सम्बन्धमा अभिभावक जागरण गर्नु।
7. प्रारम्भिक बाल विकास शिक्षा सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तहबाट स्पष्ट कार्यविधि तयार नहुनु।
8. भौगोलिक विकटताका कारण छरिएर रहेका बस्तीका सबै प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकाहरुलाई बाल शिक्षाको पहुँचमा समेट्न नसक्नु।

3.1.4 उद्देश्यहरु:

प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको उद्देश्यहरु निम्न बमोजिमको रहेका छन्:-

१. ४ वर्ष उमेर पूरा भई ५ वर्ष मुनिको प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
2. बाल विकास केन्द्रहरुमा न्यूनतम मापदण्ड अनुसार गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु।
3. सबै बालबालिकाहरुलाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा-१ मा प्रवेश गराउनु।

3.1.5 रणनीतिहरु

यस स्थानीय तहले सबै बाल विकास केन्द्र तथा शिक्षालाई गुणस्तरीय बनाउँदै सबैको पहुँचलाई बिस्तार गर्न निम्न अनुसारको रणनीतिहरु अवलम्बन गरिने छ।

१. आवश्यकताको आधारमा बाल विकास केन्द्रको स्थापना गर्ने।
२. अभिभावक सचेतना कार्यक्रमलाई जोड दिइने।
३. बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरुको क्षमता विकास गर्ने।
४. बालविकास केन्द्रलाई व्यवस्थित बनाउनको लागि अभिभावक तथा समुदायलाई समेत परिचालन गर्ने।
५. प्रारम्भिक बाल विकास कक्षामा निर्धारित मापदण्ड अनुरूप बसाई ब्यवस्था र सरसफाइलाई विशेष ध्यान दिई खेल सामग्री, सिकाइ सामग्री, अडियो भिडियो सामग्री सहित आकर्षक, मनोरञ्जक र बालमैत्री कक्षा कोठा व्यवस्थापन गर्ने।
६. एक वडा एक नमुना बालविकास केन्द्रको निर्माण गर्न जोड दिने।
७. बाल विकास केन्द्रमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रले तयार गरेको पाठ्यक्रम मार्फत सिकाइ सहजीकरण अनिवार्य गर्ने।
८. बाल विकास तथा शिक्षा कार्यक्रमको नक्साङ्कन, पूर्णवितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ बाल विकास केन्द्रको स्थापना गर्ने।

९. कार्यक्रमको प्रभावकारी वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैह्र सरकारी संघ संस्था नीजि क्षेत्र र विद्यालयहरुलाई जिम्मेवार बनाउने ।
१०. नियमित अनुगमन तथा समिक्षा बैठक सञ्चालन गर्ने ।
११. बाल विकास सहजकर्ता सँग कार्यसम्पादन करार सम्झौता गरी निश्चित सूचकको आधारमा पुरस्कार कार्यक्रम लागु गर्ने।

3.1.6 उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरु

उपलब्धि :-

१. सबै बालबालिकालाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुनेछ ।

नतिजा :-

१. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षा उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरुलाई एक वर्षको शिक्षामा सहज पहुँच हुने र सहजै देखिने भर्ना दर सत प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
२. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने दर शतप्रतिशत हुने छ ।
३. न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त सहजकर्ता सहित सबै प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरुले न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेको हुने छ ।
४. भौगोलिक विकटता र फरक क्षमता भएका बालबालिकाहरुलाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बाल विकास शिक्षा कार्यक्रमका नमुनाहरु विकास हुने छ ।
५. प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैह्र सरकारी संघसंस्था र विद्यालयहरु जिम्मेवार भएका हुने छन् ।
६. आवश्यक रहेको ठाउँमा नयाँ बाल विकास केन्द्रको स्थापना भएको हुने छ ।
७. सबै प्रारम्भिक बाल विकासका सहजकर्ताहरु तालिम प्राप्त गरेका हुने छन् ।

3.1.7 प्रमुख क्रियाकपालहरु तथा लक्ष्यहरु:

क्र.स.	कार्यक्रम	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिला ५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (दोस्रो ५ वर्ष)
			१	२	३	४	५	
१	भर्ना अभियान/घरदैलो कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५
२	अभिभावक सचेतना कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५
३	नयाँ बाल विकास केन्द्रको स्थापना	वटा				१	१	२
४	अति विपन्न फरक क्षमता र सुस्त मनस्थिति भएको बालबालिकाहरुको शैक्षिक सामग्री सहयोग	पटक		१	१	१	१	४
५	बाल विकास सहजकर्ताको पारिश्रमिकमा थप प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गर्ने	जना	२३	२३	२३	२४	२५	२५
६	बाल विकास सहजकर्ताको क्षमता विकासको लागि क्षमता विकास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने/तालिम	जना	१	१	१	१	१	५
७	नमुना बाल विकास केन्द्रको स्थापना कार्यक्रम गर्ने	वटा	२	२	२	२	२	१०
८	पोषणयुक्त दिवा खाजाको व्यवस्था गर्ने	केन्द्र	१	१	१	१	१	५
९	स्थानीय भाषालाई प्राथमिकता दिई आवश्यकता अनुसार स्थानीय भाषाको प्रयोग गर्ने	केन्द्र	१	१	१	१	१	५
१०	परिवार, समुदाय, निजि क्षेत्र तथा गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरुको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारी वृद्धि	केन्द्र	१	१	१	१	१	५

3.2 आधारभूत शिक्षा:

3.2.1 परिचय:

मानव जीवनको लागि आधारभूत ज्ञान र सीप आर्जन गरी घर परिवार तथा समुदायमा आफ्ना कुराहरु सजिलैसँग अभिव्यक्त गर्न र समाजमा घुलमिल भई जीवनयापन गर्न सहज बनाउने शिक्षा नै आधारभूत शिक्षा हो । आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवनयापन, सामाजिक समायोजनमा सहयोग तथा माध्यमिक शिक्षामा प्रवेशका लागि आधार तयार गर्दछ । यसले व्यक्तिलाई निरन्तर सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक रूपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ । नेपालको संविधानले आधारभूत शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई यस तहको शिक्षा निःशुल्क हुने उल्लेख गरेकाले आधारभूत शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याई गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु राज्यको प्रमुख दायित्व हो ।

यसै गरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ले आधारभूत तह सम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत् सम्बन्धि आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हुने र आधारभूत तहसम्मको शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुने छ भन्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । शिक्षा ऐन २०२८ अनुसार नेपालको विद्यालय शिक्षा संरचनालाई दुई तहमा छुट्याइएको छ । प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षापछि कक्षा १-४ सम्म लाई आधारभूत तह र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक तह गरी संरचना कायम गरिएको छ । आधारभूत तहको मूल उद्देश्य राष्ट्रप्रेम र लोकतन्त्रमा विश्वास गरी राष्ट्रियताको संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने, अधिकार र कर्तव्यको पालना सहित स्वतन्त्रताको सम्मान गर्ने, सामाजिक र प्राकृतिक वातवरण प्रति सचेत भई मानवीय मूल्य र मान्यता अनुकूल व्यवहार गर्ने कर्तव्यनिष्ठ नागरिक उत्पादन गर्नु हो । यस तहको शिक्षा ग्रहण गरिसकेका बालबालिका आफ्ना विचार आदान प्रदान एवं दैनिक जीवनमा आइपर्ने व्यवहारिक समस्या समाधान गर्न सक्षम, स्वाबलम्बी, परिश्रमी, वैज्ञानिक सुझबुझ भएका, स्वास्थ्य प्रति सचेत र नैतिकवान हुनेछन् । यस तहका सक्षमताहरु १२ वटा रहेका छन् । यस तहमा तोकिएको सक्षमताहरु विद्यार्थीले पूर्ण रूपमा पूरा गरेको हुनेछन् ।

राष्ट्रिय स्तरका आवधिक योजनाले आधारभूत तहको क्षेत्रमा सबैका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा सुनिश्चित गर्ने, विद्यालय छाड्ने बालबालिकालाई टिकाइ राख्न दिवा खाजा कार्यक्रमलाई जोड दिने, अपुग विषयगत शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था गर्ने, शिक्षण संस्थाहरूको प्रविधि सहितको भौतिक पूर्वाधार विकासमा जोड दिने, पढ्नको लागि सिक्ने तथा सिक्नको लागि पढ्ने प्रक्रियालाई प्रोत्साहित गर्न विद्यालयमा उचित प्रयोगशाला र पुस्ताकलय तथा बुककन्नेरको व्यवस्था गर्ने, आवधिक रूपमा विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण गरी परीक्षणबाट प्राप्त नतिजाका आधारमा परिमार्जित विद्यालय सुधार योजना कार्यान्वयनमा ल्याइने जस्ता कुरामा जोड दिँदै अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको मापदण्डको आधारमा विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्न सरकारका सबै तहलाई क्षमतावान र जफावदेही बनाउने तथा विद्यालय शिक्षामा गुणस्तर मापदण्ड र प्रत्यायन प्रणाली विकास गरी विद्यालयमा समान गुणस्तर कायम गर्ने कुरालाई रणनीतिहरुका रूपमा लिएको छ ।

त्यस्तै गरी राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले आधारभूत शिक्षामा सबैको सहज एवम् समतामूलक पहुँच र निरन्तरता सुनिश्चित गर्दै सर्वव्यापी, जीवनोपयोगी, प्रतिस्पर्धी एवं गुणस्तरयुक्त अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षाको प्रत्याभूति गर्ने कुरामा जोड दिएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले सबै बालबालिकालाई गुणात्मक आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने भन्ने कुरालाई जोड दिएको छ ।

3.2.2 वर्तमान अवस्था

यस धार्चे गाउँपालिका भित्र सञ्चालित सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयमा आधारभूत तह कक्षा बाल विकास देखि कक्षा १-८ मा आधारभूत विद्यालयहरु १७ रहेका छन् । जस अन्तर्गत कक्षा १ देखि ८ सम्म ५ वटा रहेका छन त्यस्तै गरी कक्षा १देखि ५ सम्म सञ्चालित विद्यालय १२ रहेका छन् । यस स्थानीय तहमा आधारभूत तह सञ्चालित सामुदायिक विद्यालय ११ रहेका छन् । कक्षा १ देखि ८ सम्म ६ वटा तथा कक्षा १-५ सम्म ११ वटा विद्यालयहरु सञ्चालित रहेका छन् । यस स्थानीय तहमा सञ्चालनमा रहेका आधारभूत तह संस्थागत विद्यालय एउटा रहेको छ । यस स्थानीय तहभित्र रहेका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयका आधारभूत तहमा विद्यार्थीहरुको संख्या निम्न अनुसारका छन् ।

समुदायिक र संस्थागत विद्यालयमा आधारभूत तहमा रहेका विद्यार्थी संख्या

(शै.सत्र २०७९)

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा १-५	947	938	1885
कक्षा १-८	1476	1420	2896
		जम्मा	4781

समुदायिक विद्यालयमा आधारभूत तहमा रहेका विद्यार्थी सख्या
(शै.स. -२०७९)

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा १-५	912	882	1794
कक्षा १-८	1463	1401	2864
		जम्मा	4658

संस्थागत विद्यालयमा आधारभूत तहमा रहेका विद्यार्थी सख्या

कक्षा	छात्रा	छात्र	जम्मा
कक्षा १-५	35	56	91
कक्षा १-८	13	19	32
		जम्मा	123

(शै.स. -२०७९)

आधारभूत तहको शैक्षिक सुचक तथा प्रक्षेपणः

क्र.स.	क्षेत्रहरु	०७९/०८०	०८०/०८१	०८१/०८२
१	सामुदायिक विद्यालयको संख्या	२५	२५	२५
२	संस्थागत विद्यालयको संख्या	१	१	१
३	कक्षा १-३ सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थी संख्या	११३४	११५०	११९०
४	कक्षा १-८ सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थी संख्या	२८६४	२८७५	२८९०
५	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका(%)	७८.५७%	८०.५०%	८३.५०%
६	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाहरुको खुद प्रवेश दर(%)	९५.३%	९६%	९७%
७	आधारभूत तह(कक्षा ६-८) मा खुद भर्नादर(%)	९४.९%	९६.५%	९८.५%
८	आधारभूत तह(कक्षा १-८) मा खुद भर्नादर(%)	९४.५%	९६%	९८%
९	समग्र सिकाई उपलब्धी स्तर			
१०	कक्षा ५ सम्मको टिकाउदर	९६.३%	९७%	९८%
११	कक्षा ८ सम्मको टिकाउदर	९५.२%	९७.५%	९८%
१२	आधारभूत तहमा महिला शिक्षकको अनुपात(%)	४१.९५%	४४%	४७%
१३	आधारभूत तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	१९	१८	१८
१४	आधारभूत तहमा आन्तरिक सक्षमता	५४.८४%	५५.२%	५७.५%
१५	२०७९ मा कक्षा ८ २.८ वाट ३.२ ग्रेड ल्याउने %	१९.२८%	२०%	२०.५%
१६	२०७९ मा कक्षा ८ ३.२ वाट ३.६ ग्रेड ल्याउने %	३.९३%	४%	४.५%
१७	२०७९ मा कक्षा ८ ३.६ वाट ४.० ग्रेड ल्याउने %	०.३८%	१%	१.५%
१८	२०७९ मा कक्षा ८ २.८ तलको ग्रेड ल्याउने %	७६.४३%	७५%	७३.५%

(शै.स. -२०७८ को IEMIS मा भएको विद्यार्थी विवरण / २०७८ को जनसंख्याको आधारमा)

प्रारम्भिक बाल विकास देखि माध्यमिक तह सम्मको विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहमा प्रत्यायोजना भई स्थानीय तहमा स्थानीय शिक्षा ऐन तथा नियमावली निर्माण भए पछि उक्त ऐन तथा नियमावलीको आधारमा स्थानीय तहको शिक्षा क्षेत्रमा क्रमशः सुधार आएको पाइन्छ। उक्त स्थानीय शिक्षा ऐन तथा नियमावलीभित्र रहेर यस धार्चै गाउँपालिकाले शिक्षा क्षेत्र र शैक्षिक गुणस्तरलाई सुधार गर्न विगत देखि हालसम्म यस स्थानीय तहले अवलम्बन गरेका असल अभ्यासहरु तथा शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरुलाई समाधान गर्न विभिन्न प्रयासहरु भएका पाइन्छन्। जसलाई अझ निम्नानुसार बुँदागत गर्दा प्रष्ट पार्न सकिन्छ।

- यस गाउँपालिकाको भित्र जम्मा २५ ओटा सामुदायिक विद्यालयहरु सञ्चालन रहेकोमा कुनै पनि माध्यमिक विद्यालयमा तहगत दरबन्दी नभएको परिप्रेक्ष्यमा गाउँपालिकाबाट नि.मा.वि., मा.वि अनुदानको व्यवस्था सुरुवात गरेको ।
- आधारभूत तहसम्म चलेको प्रत्येक विद्यालयमा एक कम्प्युटरको व्यवस्था गरेको ।
- विद्यालयको वातावरण सुधार तथा मर्मत गर्न आश्यक बजेटको व्यवस्था गरेको ।
- प्रत्येक वर्ष आश्यकताको आधारमा विद्यालय छनोट गरी पुस्तकालय, कम्प्युटर तथा विज्ञान प्रयोगशालामा बजेटको व्यवस्था गरेको ।
- प्र.अ. नेतृत्व क्षमता तालिम सञ्चालन गरेको ।
- विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा आवश्यक पर्ने विषय सम्बन्धी समय समयमा तालिमहरु सञ्चालन गरेको जस्तै (IEMIS), विद्यार्थी मूल्याङ्कन, लेखा तालिम ICT तालिम आदि) ।
- धार्च गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद कार्यक्रम तथा विविध अतिरिक्त क्रियाकलपहरु समय समयमा सञ्चालन गरेको ।
- आधारभूत तह कक्षा ८ को परीक्षा व्यवस्थित रुपमा सञ्चालन गरेको ।
- कक्षा ५ र ८ को सिकाइ उपलब्धी परीक्षा लिने ।
- माग र आवश्यकताको आधारमा प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अनुमति दिई सहजकर्ताको व्यवस्था गरेको ।
- विद्यार्थी संख्या र भुगोलको अवस्था हेरी माध्यमिक तह सञ्चालन अनुमति दिएको ।
- मासिक रुपमा विद्यालयका प्र.अ.हरुसँग बसी शिक्षा क्षेत्रको विषयमा अन्तरक्रिया तथा छलफल गरेको ।
- हरेक कक्षा १ को स्थानीय विषयको पाठ्यपुस्तक निर्माण र शैक्षिक क्यालेण्डर निर्माण गरी वितरण गरेको ।
- वार्षिक रुपमा कक्षा १-३ को विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फारम स्थानीय तहबाटै व्यवस्था गरी वितरण गरेको ।
- समय-समयमा प्र.अ. तथा वि.व्य.स. अध्यक्षहरुलाई शैक्षिक अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था गरेको ।

3.2.3 चुनौतिहरु :

यस क्षेत्रका अवसर तथा चुनौतिहरु निम्नानुसार छन् ।

- आवश्यकता अनुसार गा.पा. अनुदानबाट तहगत शिक्षकको व्यवस्था गर्न ।
- सबै बालबालिकाहरुका लागि सिकाइ उपलब्धि सुनिश्चित गर्नु ।
- न्युन आय भएका समुदायका बालबालिकाहरुको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्नु ।
- सिकाइको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना गर्नु ।
- शिक्षक नियुक्ति पेशागत विकास तथा सहयोगको लागि अवश्यक व्यवस्था मिलाउनु ।
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चित गर्नु ।

3.2.4 उद्देश्यहरु :

आधारभूत शिक्षासँग सम्बन्धित उद्देश्यहरु देहाय बमोजिम हुनेछन् :

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा कार्यान्वयन गरी सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागितामा सुनिश्चित गर्नु ।
- सबै बालबालिकाहरुमा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने गरी शैक्षिक गुणस्तर निश्चित गर्नु ।
- आधारभूत तहको शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, सिकाइमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
- ५-१२ उमेर समुहका सबै बालबालिकाहरुलाई आधारभूत शिक्षाको सुनिश्चित गर्नु ।
- आधारभूत तहको विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री र समावेशी सुरक्षित बनाउनु ।

3.2.5 रणनीतिहरु :

- विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरुको विवरण सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।
- सबै ५-१२ वर्ष समुहका सबै बालबालिकाहरुलाई आधारभूत तह सम्मको शिक्षाको पहुँचमा पुऱ्याउने ।
- आधारभूत तहमा आन्तरिक सक्षमतामा दरमा सुधार ल्याउने ।
- विद्यालयहरुमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाईको उचित प्रबन्ध सहित न्युनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने ।
- विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने ।

- आवश्यक शिक्षक तयारी, तालिम तथा प्रोत्साहनको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यार्थीको पोषण स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराउने ।
- विद्यालय शिक्षालाई प्रकोप सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउने योजना तयार गरी कार्यान्वयन गराउने ।
- विद्यालय शिक्षालाई सूचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरी गुणस्तर अविबृद्धि गर्ने ।
- दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहार कुशल सीपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकिकृत गर्ने ।
- अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई एकिकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सिकाइ सामग्री विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन र सुधार गर्ने ।

3.2.6 उपलब्धि र नतिजा :

उपलब्धि:

- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरअभिवृद्धि गर्ने ।

नतिजा :

- सबै बालबालिकाहरूको आधारभूत शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितता हुनेछ ।
- ५-१२ वर्ष समूहका सबै बालबालिकालाई आधारभूत तह सम्मको शिक्षाको पहुँचमा पुऱ्याउने तथा खुद भर्नादर र टिकाउ दरमा वृद्धि हुनेछ ।
- आधारभूत शिक्षा प्राप्त गर्ने बालबालिकाहरूले न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्नेछन् ।
- सिकाइका न्युनतम आधारभूत पूर्वाधार सुधार गरी बालबालिकाहरूको सिकाइ उपलब्धि स्तरमा वृद्धि हुनेछ ।।
- आधारभूत तहमा विद्यालयहरूले न्युनतम मापदण्ड पुरा गरेको हुने ।
- विद्यालयमा पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवा खाजाको प्रबन्ध भएको हुनेछ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा बिस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग पुगेको हुनेछ ।

3.2.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	पटक	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष					भौतिक लक्ष्य	कैफियत	
			१	२	३	४	५			जम्मा
१	विद्यालय नकसाङ्कन पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	१				१	२		
२	मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्था	पटक	१				१	२		
३	सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना	पटक	१	१	१	१	१	५		
४	विद्यालयको न्युनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	पटक	१			१		२		
५	विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	१	१	१	१	१	५		
६	शिक्षकको क्षमता विकास/तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५		
७	विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	पटक		१			१	२		
८	सूचना प्रविधिको प्रयोगको लागि आवश्यक संरचना सामग्री तथा क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५		
९	शिक्षक विकास तथा सहायता प्रणालीको विकास	पटक			१		१	२		
१०	विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम र दिवा खाजाको प्रबन्ध	पटक	१	१	१	१	१	५		
११	अपाङ्गता भएको विद्यार्थीलाई सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	५		
१२	पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था	पटक	१	१	१	१	१	५		
१३	सन्दर्भ सामग्रीको व्यवस्था	पटक			१		१	२		
१४	विपन्नका लागि ड्रेस स्टेशनरीका लागि छात्रवृत्ति	पटक		१		१		२		
१५	सिकाइ सामग्री तथा विद्यालय व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर							
१६	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन	पटक	निरन्तर							
१७	वि.व्य.स. शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५		

3.3 माध्यमिक शिक्षा

3.3.1 परिचय:

शिक्षाको संरचना अनुसार माध्यमिक शिक्षा भनेको (कक्षा 9-12)लाई बुझिन्छ। माध्यमिक शिक्षाको मूल लक्ष्य भनेको मानवीय मूल्यका साथै भाषा, कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यताको ज्ञान, सीप दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्नु हो। यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सीप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाको लागि तयारीको आधार पनि हो। नेपालको संविधानले माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निशुल्क प्राप्त गर्ने हक स्थापित गरी आम नागरिकको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न तैनी तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने दिशा निर्देश गरेको छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले कक्षा 9-12 लाई माध्यमिक शिक्षा कायम गरेको छ। जुन वि.सं. २०७७ को शैक्षिक सत्रबाट कार्यान्वयनमा रहेको छ। माध्यमिक शिक्षालाई साधारण, परम्परागत र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी तीन प्रकारको हुने व्यवस्था गरेको छ। माध्यमिक शिक्षाको पाठ्यक्रम संरचना एकल पथको हुने व्यवस्था गरेको छ। शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापका लागि पाठ्यभारको सट्टा कक्षा 9 र 10 को लागि 1028 पाठ्यघण्टा र कक्षा 11 र 12 का लागि जम्मा 864 पाठ्यघण्टा कायम गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ र जस अनुसार माध्यमिक तह सम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ। नेपालमा विद्यालय शिक्षामा पहुँच बढाउन तथा गुणस्तरमा सुधार ल्याउने राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न प्रयास हुँदै आएकोमा सन् 1910 को दशक पश्चात् यसले अझ गति लिएको देखिन्छ। यस अवधिमा राष्ट्रिय विकास योजना र शिक्षा सम्बन्धी राष्ट्रिय स्तरका योजनाहरूमा विद्यालय शिक्षा सुधारका लागि नीति, रणनीतिहरू, कार्यनीति कार्यक्रम र कार्ययोजनाहरू अगाडि सारिएका छन्। यसै सन्दर्भमा विद्यालय क्षेत्रको योजना 2021-2030 सम्मको दश वर्षे विद्यालय क्षेत्रको योजना स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा रहेको छ। यस योजनाले नेपाललाई वि.सं.2087 सम्ममा अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षा, निःशुल्क माध्यमिक शिक्षा र सर्वसुलभ साक्षरता तथा जीवन पर्यन्त सिकाइ जस्ता विषयमा जोड दिएको छ। पन्ध्रौँ योजना (२०७६/७७-2080/081) को आधार पत्रमा शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरी आधारभूत तह सम्म अनिवार्य र निशुल्क तथा माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क पाउने व्यवस्थामा जोड दिएको छ। शिक्षालाई रोजगार मुलक बनाउँदै लैजान सीपमूलक तथा व्यावसायिक शिक्षाको बिस्तारमा जोड दिई लगानी वृद्धि गर्ने, जनशक्तिलाई अन्तराष्ट्रिय स्तरमा समकक्षी र प्रतिस्पर्धी बनाउने, प्राविधिक शिक्षा लाई हरेक स्थानीय तह सम्म सर्वसुलभ गराउने कुरा आधार पत्रमा उल्लेख गरिएको छ। यस योजनाले गुणस्तरीय शैक्षिक वातवरण सिर्जना, खोज तथा अनुसन्धान, सामाजिक तथा आर्थिक रुपान्तरणका लागि मानव संसाधन विकास, उत्पादनशील र नवप्रवर्तनशील मानव स्रोतको विकास, सबैलाई जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर एवं शैक्षिक निकाय र शिक्षण संस्थामा सुशासन कायम गर्ने जस्ता पक्षलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ।

3.3.2 वर्तमान अवस्था:

संघीय संरचना अनुरूप तीन वटै तह संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने कार्य भए पनि माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा मूलतः स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र राखिएको छ। शिक्षा क्षेत्रको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि सोही अनुसार शिक्षाका संरचनाहरू बन्ने क्रममा छन्। स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापनका लागि शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाबाट शिक्षासँग सम्बन्धित सेवा प्रवाह गरिरहेको छ। गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितताका लागि विद्यालय शिक्षामा इन्टरनेटको पहुँचमा प्रगति, सूचना तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) सुविधामा बिस्तार, कम्प्युटर तथा विज्ञान प्रयोगशालाको स्थापनामा जोड दिइरहेको अवस्था छ।

धार्चे गाउपालिकाको माध्यमिक तहको शैक्षिक झलकः

क्र.सं	विद्यालय	सञ्चालित कक्षा	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
1	माध्यमिक	Ecd - 10	8	-	8
2	माध्यमिक	Ecd - 12	1	-	1
क्षेत्रहरू		2076/077	2077/078	2078/079	2079/080
माध्यमिक विद्यालयको संख्या सामुदायिक		7	8	8	8
कक्षा 9-12 को सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थी संख्या		-	-	564	530
माध्यमिक तह (कक्षा 9-10) खुद भर्नादर		-	-	-	85.8
माध्यमिक तह (कक्षा 9-10) कुल भर्नादर		-	-	-	110.7
माध्यमिक तह (कक्षा 11-12) खुद भर्नादर		-	-	-	33.8
माध्यमिक तह (कक्षा 11-12) कुल भर्नादर		-	-	-	71.0
माध्यमिक तह (कक्षा 9-12) खुद भर्नादर		-	-	-	78.4
माध्यमिक तह (कक्षा 9-12) कुल भर्नादर		-	-	-	105
समग्र सिकाई उपलब्धि दर		-	-	-	-
कक्षा 10 सम्मको टिकाउदर		-	-	-	-
माध्यमिक तहमा महिला शिक्षकको अनुपात		-	-	-	23.52
माध्यमिक तहमा आन्तरिक सक्षमता		-	-	-	-
2078 मा SEE 2.8 बाट 3.2 ग्रेड ल्याउने %				10.33%	
2078 मा SEE 3.2 बाट 3.6 ग्रेड ल्याउने %				-	
2078 मा SEE 3.6 बाट 4.0 ग्रेड ल्याउने %				-	
2078 मा SEE 2.8 बाट तल ग्रेड ल्याउने %				89.67%	

3.3.3 अवसर र चुनौतिहरूः

संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तहबाट शिक्षाको व्यवस्थापन गर्ने प्रावधान हुनु, माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहनु, शिक्षा क्षेत्रको विकास तथा व्यवस्थापनका लागि सोही अनुसार शिक्षाका संरचनाहरू बन्ने क्रममा हुनु, स्थानीय तहमा शिक्षा व्यवस्थापनका लागि शिक्षा शाखाको ब्यवस्था तथा सञ्चार प्रविधि (ICT) सुविधामा बिस्तार हुनु अवसरहरू हुन ।

चुनौतिहरूः

- संघीय संरचना अनुरूप माध्यमिक शिक्षाको व्यवस्थापन र सञ्चालनमा नीतिगत, कानुनी तथा संरचनागत स्वरूपको विकास तथा कार्यान्वयन गर्न र क्षमता विकास गर्न।
- निशुल्क माध्यमिक शिक्षालाई कार्यान्वयन गर्ने र माध्यमिक शिक्षाको पहुँचबाट बाहिर रहेको संख्यालाई विद्यालयमा ल्याउन ।
- आवश्यक विषयगत तहगत शिक्षकको व्यवस्था गरी विद्यालयमा सक्षम र योग्य जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न।
- शिक्षकको वृत्ति विकासलाई पारदर्शी, नतिजामा आधारित र विद्यार्थीको सिकाइप्रति उत्तरदायी बनाउन ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमार्फत शिक्षक तथा विद्यार्थीको पहुँच बिस्तार, शिक्षाको दक्षतामा वृद्धि र शिक्षण सिकाइमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्न ।

3.3.4 उद्देश्यहरूः

- माध्यमिक शिक्षामा समतामूलक पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु ।
- विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा भित्र्याउने, टिकाउने र सिकाउने राष्ट्रिय लक्ष्यलाई सहयोग गर्नु।
- माध्यमिक शिक्षाको गुणस्तर र सान्दर्भिकता सुधार गर्नु।

- माध्यमिक तहको शैक्षिक वातावरणलाई सिकाई मैत्री, बालमैत्री समावेशी र सुरक्षित बनाउनु ।
- माध्यमिक तह कक्षा 11-12 मा विज्ञान विषयको सम्भाव्यता अध्ययन गर्नु ।

3.3.5 रणनीतिहरू:

माथिका उद्देश्यहरू हासिल गर्न निम्नलिखित रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ ।

- विद्यालय नक्साङ्कन मार्फत सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरूमा कक्षा थप, समायोजन तथा स्थापना गर्ने छ ।
- माध्यमिक तहमा खुद भर्ना दर, टिकाउ दर बढाउन वैकल्पिक माध्यमको प्रयोग तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने छ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा एकिकृत गरी प्रविधिमैत्री व्यवहारिक र नतिजामूलक बनाइने छ ।
- शिक्षक निरन्तर अध्यावधिक हुन र उत्प्रेरणा बढाउने कार्यक्रम सञ्चालन गरी दक्ष विषय शिक्षकको व्यवस्थालाई बढवा दिने छ ।
- विषयगत शिक्षक समूहको गठन गरी विषयगत तालिमको व्यवस्था गरिने छ ।
- सबै विद्यालयहरूमा न्युनतम सक्षमताको अवस्था (PMEC) पुरा गरी भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणमा सुधार ल्याई बालमैत्री विद्यालय बनाइने छ ।
- विद्यालय शिक्षामा स्थानीय सरकारको लगानी वृद्धि गर्ने छ ।
- शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि शिक्षण संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, निरीक्षण तथा मूल्याङ्कनको व्यवस्था गरिने साथै उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्न तथा नियमन गर्न उत्तरदायित्व र कार्यसम्पादन परीक्षण पद्धति लागू गरिने छ ।
- माध्यमिक विद्यालयमा सक्षम र उत्प्रेरित प्र.अ.को व्यवस्था तथा सुविधाको व्यवस्था गरी व्यवस्थापन पक्षप्रति प्र.अ.लाई उत्तरदायी बनाइने छ ।
- माध्यमिक तह कक्षा 11-12 मा कम्तीमा एउटा विज्ञान विषय अध्ययन गर्ने विद्यालय स्थापना गर्ने छ ।
- शिक्षक तयारी, विकास र सहायता प्रणालीलाई पुनः संरचित गरिने छ ।

3.3.6 उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरू:

उपलब्धि

- माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

नतिजा

- माध्यमिक तहको विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार भएको हुने ।
- सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना दर तथा टिकाउ दरमा वृद्धि हुने।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले आधारभूत मापदण्ड जस्तै (Priority Minimum Enabling Conditions (PMEC) of: 1) student- teacher ratio; 2) classroom space; 3) set of textbooks per child per year; 4) separate girls and boys toilets plus water; and 5) book/learning corner in all classrooms) पूरा गरेको हुने ।
- विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा बिस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइ सहजीकरणलाई सहयोग हुनेछ ।
- माध्यमिक तह कक्षा 11-12 मा कम्तीमा एउटा विज्ञान विषय अध्ययन गर्ने विद्यालय स्थापना हुनेछ ।
- शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा सुशासन कायम भएको हुने।
- माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासको लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामग्रीको उचित व्यवस्थापन, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग र सिकाई वातावरणको निर्माण भएको हुनेछ ।

3.3.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	इकाई	भौतिक लक्ष्य						बाँकी 5 वर्षको लक्ष्य	कैफियत
			1	2	3	4	5	जम्मा		
1	निःशुल्क माध्यमिक शिक्षाको कार्यान्वयनको लागि अवश्यक निर्देशिका निर्माण र सहजीकरण	केन्द्र	-	-	-	1	-	-	1	
2	सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोगमा क्षमता	पटक	1	1	1	1	1	5	5	

	विकास तालिम									
3	निःशुल्क शिक्षाको सुनिश्चितताको लागि विद्यार्थी पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन	नियमित	1	1	1	1	1	5	5	
4	सम्बद्ध सरोकारवाला र प्र.अ.हरुको बिचमा समन्वय छलफल र अन्तरक्रिया	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
5	विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि अनुगमन सुपरीवेक्षण र प्र.अ. तथा शिक्षकलाई सहयोग	पटक	निरन्तर							
6	प्रविधिमैत्री तथा बालमैत्री शिक्षण सिकाइका लागि शैक्षिक सामग्री सहयोग कार्यक्रम	पटक		1	1	1	1	4	5	
7	बाल समूह गठन, क्षमता विकास र परिचालन	विद्यालय	1	1	1	1	1	5	5	
8	वार्षिक रुपमा विद्यालयको कार्यसम्पादन परीक्षण		1	1	1	1	1	5	5	
9	विषयगत शिक्षक तालिम			1	1	1	1	4	5	
10	विज्ञान विषय अध्ययनको लागि पूर्वाधारको विकास			1	1			2		

3.4 पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

3.4.1 परिचय:

मानिसले आफ्नो ज्ञान, सीप, सामाजिक मूल्य मान्यता र अनुभवहरुलाई एक पुस्ताबाट अर्को पुस्तामा स्थानान्तरण गर्दै आएको हुन्छ । यही अनुभव स्थानान्तरण गर्ने कार्यलाई शिक्षा भनिएको हो । शिक्षा पद्धतिलाई मार्ग दर्शन गर्ने महत्वपूर्ण आधार पाठ्यक्रम हो। बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, र अनुभवको विस्तृत योजनालाई पाठ्यक्रम भनिन्छ। पाठ्यक्रमले बालबालिकाको सम्पूर्ण अनुभवलाई समेट्ने प्रयास गर्दछ। अझ औपचारिक शिक्षा पद्धतिमा पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित ज्ञान, सीप तथा अभिवृद्धि प्राप्तिमा विद्यार्थीलाई सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालित हुनुपर्दछ। पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षा अर्थात ज्ञान, सीप तथा अभिवृद्धिको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनुकूल समायोजन हुन, सक्रिय र सुसूचित नागरिक जीवन व्यतीत गर्न, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेशा तथा व्यावसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुनुपर्छ। फेरि पाठ्यक्रम निश्चित मूल्य तथा मान्यतामा तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिकतासहित आत्मसात गर्न, आफ्नो पहिचान प्रति गौरवभाव राख्दै विभेदरहित, समतामूलक र समावेशी दृष्टिकोण अनुरूप व्यवहार गर्न र अरुको अधिकार कर्तव्यप्रति सचेत रहन र सिर्जनात्मक तथा तथ्यपरक ढङ्गबाट सोझ र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ ।

पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्य प्राप्तिको लागि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन पश्चात उद्देश्य अनुरूप विद्यार्थीहरुको व्यवहारमा के कति परिवर्तन आएका छन् वा छैनन् र निर्धारित उद्देश्यहरु के कति मात्रमा पूरा भए भनी लेखाजोखा गर्नु नै मूल्याङ्कन हो पाठ्यक्रमद्वारा निर्देशित ज्ञान सीप तथा अभिवृद्धि प्राप्तिमा विद्यार्थी सक्षम बनाउने दिशामा शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कन प्रक्रिया सञ्चालित हुनुपर्छ । पाठ्यक्रमलाई समयानुकूल परिवर्तन गर्दै जीवनाकूल बनाउन जरुरी देखिन्छ। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ ले विद्यालय शिक्षामा नीतिगत तथा संरचनागत नवीन आयाम समावेश गरी कक्षा १-३ सम्म एकिकृत पाठ्यक्रम तथा कक्षा १२ सम्म एकलपथिय पाठ्यक्रम ढाँचा अवलम्बन गर्ने कुरा सुझाएको छ। यसरी हेर्दा पाठ्यक्रम एउटा शिक्षा प्रणाली लाई मार्गदर्शन गर्ने आधार भएकोले मानवीय आवश्यकता, बालबालिकाहरुका रुचि, सामाजिक मूल्य मान्यता समाज तथा विश्व परिवेशमा विकास भएका ज्ञान सीप तथा प्रविधि अनुकूल पाठ्यक्रमलाई गतिशील र लचिलो प्रक्रियाको रूपमा लिन आवश्यक छ ।

3.4.2 वर्तमान अवस्था:

यस धार्चे गाउँपालिका मा जम्मा २५ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु रहेका छन् भने एउटा संस्थागत विद्यालय रहेको छ। यस स्थानीय तहको सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये एउटा मात्र विद्यालयमा 12 कक्षासम्म सञ्चालनमा रहेको छन् । यस धार्चे गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालय र संस्थागत विद्यालय गरी शैक्षिक वर्ष २०७९ सालको तथ्याङ्क अनुसार जम्मा ३९02 विद्यार्थीहरु अध्ययनरत छन्। यस पालिका भित्रका सबै विद्यालयहरुमा पाठ्यक्रम निकास केन्द्रले तय गरेको पाठ्यपुस्तक पठन पाठन भइरहेको छ । यस स्थानीय तहभित्र वर्तमान अवस्थामा विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ कार्यन्वयनमा रहेको छ।स्थानीय तहभित्रका एउटा विद्यालयमा मात्र गणित र विज्ञान विषयको अंग्रेजी माध्यमबाट पढाई सञ्चालनमा रहेको छ भने बाँकी सबै सामुदायिक विद्यालयहरुमा नेपालि भाषा माध्यमबाट नै पढाई सञ्चालन छन् । सामुदायिक विद्यालयहरुको (कक्षा १-५) तर्फ स्थानीय पाठ्यक्रम लागु गर्नुपर्ने

कार्यविधि अनुसार शैक्षिक सत्र २०७९ साल देखि स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरी सोही अनुसार पढाई पाठ्यक्रमको आधारमा गरिँदै आएको र स्थानीय तहमा बजेट अभावको कारण प्रत्येक वर्ष क्रमशः लागू हुने गरी शैक्षिक सत्र २०८० सालमा कक्षा -१ लाई स्थानीय पाठ्यपुस्तक छपाई तथा वितरण गरी पठन पाठन शुरू गरिएको छ, भने बाँकी २ र ३ कक्षालाई स्थानीय पाठ्यक्रमको आधारमा संचालन गरिएको छ र पाठ्यपुस्तक छपाई वितरण गर्न नसक्दाको बाँकी कक्षाहरुमा सबै विद्यालयमा एकरूपता हुने गरी कक्षा ४-५ मा अंग्रेजी भाषाको ऐच्छिक विषयको रूपमा पठनपाठन गरिएको छ ।

प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरूप अनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशतसम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्य लगायतका व्यवहारिक अभ्यास गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। त्यसै गरी यसले सिकाइमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकता अनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहु भाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनपयोगी तथा व्यवहार कुशल सीपका रूपमा एकिकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाई सुधारको लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ। विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा सुधार गरी आधारभूत तहमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, अतिरिक्त र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केही कक्षामा केही विषयमा स्तरीकृत परीक्षाको प्रारम्भ गति परीक्षण र मूल्याङ्कनमा पनि सुधारको प्रयास शुरू गरिएको छ तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्राप्त गरि सिकाइ सुधार गर्ने कार्यमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने र परिक्षा लगायत मूल्याङ्कनका साधन तथा विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको आवश्यकता रहेको छ । कक्षा ८-१० को अन्तमा सञ्चालन हुने सार्वजनिक परीक्षालाई थप विकेन्द्रित गर्दै व्यवस्थित, वैधता वा विश्वासनीय बनाउनु पर्ने छ।

सरकारले कक्षा १-१० मा अध्ययन गर्न सबै विद्यार्थीले निशुल्क रूपमा पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ। विद्यालय तहमा बहुपाठ्यपुस्तक लागू गरिने नीतिगत व्यवस्था भएपनि हाल सम्म यसको कार्यान्वयन भएको छैन । कोभिड-१९ को प्रभावले सिकाई क्षेत्रमा ठूलो अवरोध सिर्जना गरेको थियो । जुन वेला कुनै पनि वैकल्पिक सिकाइको सम्भावना यस पालिकामा थिएन । जसको फलस्वरूप शिक्षा क्षेत्रमा बेला बेलामा यस्ता प्रकोप, महामारी जस्ता कुराहरुले सिकाइलाई अवरोध पार्न नदिनको लागि शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कनमा अन्य वैकल्पिक विधि र माध्यम आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा डिजिटल सिकाइ सामग्रीको विकास तथा पहुँच बढाउन आवश्यक देखिएको छ ।

3.4.3 अवसर र चुनौतिहरु

राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ को कार्यान्वयन गर्ने सन्दर्भमा देश भरका विद्यालयहरुमा शैक्षिक वर्ष २०७७ देखि कक्षा १-११ नयाँ पाठ्यक्रम लागू भई यस स्थानीय तहमा पनि सोही अनुरूपको अध्ययन अध्यापन कार्य हुनु, प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरुले कक्षा-१० सम्म निशुल्क पाठ्यपुस्तक प्राप्त गर्नु, स्थानीय तह र प्रदेश सरकारले विज्ञान प्रयोगशाला र ICT LAB को व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु, कक्षा-७ सम्म निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धति लागू हुनु, सशर्त अनुदान अन्तर्गत स्थानीय तहद्वारा सामुदायिक विद्यालयहरुमा बुक कर्नरका लागि रकम निकासो हुनु, मा.वि.को तहगत दरबन्दी शून्य भएको यस स्थानीय तहमा तहगत गा.पा. अनुदानको व्यवस्था गर्नु जस्ता गतिविधि र कार्यक्रमहरुले यस क्षेत्रका सुधारको अनुभूत गराउँछ।

यसै गरी चुनौतिको रूपमा शिक्षण सिकाई कार्यको प्रभावकारिता, शिक्षाको तयारी, शिक्षण सिकाई उद्देश्य प्राप्तिका लागि शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र प्रयोग, समय व्यवस्थापन, विद्यार्थीहरुको नियमितता, कक्षाकोठा व्यवस्थापन, ग्रामीण भेगका विद्यार्थीहरुको विद्यालय उपस्थितिमा नियमितता नहुनु, भौगोलिक विकटताको कारण पाठ्यपुस्तक उपलब्धतामा ढिलाइ हुनु, विद्यालयमा पर्याप्त तहगत पाठ्यक्रम र शिक्षक निर्देशिकाको अभाव हुनु आदि रहेका छन् भने यस क्षेत्रका मुख्य समस्या र चुनौतिहरुलाई बुझाउने रूपमा उल्लेख गरिएका छन् ।

- नयाँ पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्न ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम, पाठ्य सामग्री, निर्माण र कार्यान्वयनको व्यवस्थापन गर्न ।
- सबै शिक्षकहरुलाई नयाँ पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री सम्बन्धी अभिमूखीकरण गराउन ।
- प्रारम्भिक कक्षाहरुमा माध्यम भाषाका रूपमा मातृभाषा, बहुभाषा र स्थानीय भाषा प्रयोगमा कठिनाई हुनु।
- अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुका लागि पाठ्यक्रम तथा सिकाई सामग्रीहरुको उपलब्धता र अपाङ्गताको प्रकृति अनुसारको लचकता प्रदान गर्नु ।
- मूल्याङ्कन पद्धतिलाई सिकाइ र जीवनउपयोगी सीपसँग जोड्न ।
- सिकाइ सहजीकरण र मूल्याङ्कनमा सूचना प्रविधिको उपयोग सहितको वैकल्पिक विधिको प्रयोग गर्न।
- स्थानीय तहभित्रका सबै विद्यालयहरुमा प्रविधिमैत्री शिक्षण सिकाइका लागि इन्टरनेटको व्यवस्थापन गर्न ।
- मातृभाषामा शिक्षा लिन पाउने प्राथमिक तहका बालबालिकाहरुको अवसरलाई दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न।
- स्थानीय तहभित्रका विद्यालयहरुमा विद्यार्थी संख्या, भौगोलिक अवस्था अनुकूलको शिक्षक तथा उपयुक्त दरबन्दी वितरण गर्नु।
- वेबसाइटहरुमा उपलब्ध सामग्रीहरुमा विद्यालय, अभिभावक र विद्यार्थीहरुको पहुँचमा सुनिश्चित गर्नु।

3.4.4 उद्देश्यहरु :

- स्थानीय परिवेश बमोजिम तोकिएको तहमा स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु ।
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउने र विषय वस्तुलाई अन्तरसम्बन्धित गरी सिकाई क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।
- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाईद्वारा स्थानीय र आधुनिक परिवेश अनुसार बालबालिकाहरुमा ज्ञान, सीप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु।
- पाठ्यक्रमलाई जीवन्त अनुभवमा आधारित सीपसँग जोडी विकास र कार्यान्वयन गर्नु।
- निरन्तर, आवधिक र स्तरीकृत मुल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु ।

3.4.5 रणनीतिहरु:

उल्लेखित उद्देश्यहरु हासिल गर्नका लागि निम्न लिखित रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछ ।

- पाठ्यक्रमको उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्थानीय तहभित्रका विद्यालयहरुमा यसको मूल्याङ्कन र कार्यान्वयन पक्षको सुनिश्चित गर्ने।
- सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग जोडन स्थानीय परिवेश र भौगोलिक अवस्था अनुकूलको विषयवस्तुलाई सिकाइ क्रियाकलापमा समावेश गर्ने।
- बालबालिकाहरुमा स्थानीय र आधुनिक परिवेश अनुसारको शिक्षण सिकाई सहजीकरण गरी ज्ञान, सीप, र व्यवहार विकासमा टेवा पुर्‍याउने।
- स्थानीय परिवेश र भौगोलिक अवस्थाको आधारमा बालबालिकामा विभिन्न सीपसँग सम्बन्धित चरणबद्ध रूपमा तालिम र परियोजना कार्यहरु सञ्चालन गर्ने।
- स्थानीय तहभित्रको आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयहरुमा क्रमशः सञ्चार र प्रविधिको पहुँचको सुनिश्चित गर्ने।
- प्रत्येक आधारभूत तथा माध्यमिक तहका सामुदायिक विद्यालयका प्रधानाध्यापकहरुलाई प्रविधिसँग जोड्न एक ल्यापटपको व्यवस्था गर्ने।
- स्थानीय तहभित्रका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालयहरु बिच आ-आफना शैशिक प्रणाली र सिकाइ प्रक्रियाका आ-आफना विचार आदान प्रदान गर्न प्रोत्साहन गर्ने।
- स्थानीय तहभित्रका सामुदायिक विद्यालयहरु मध्ये कार्यसम्पादनका आधारमा उत्कृष्ट विद्यालयलाई क्रमशः उचित मूल्याङ्कन गरी पुरस्कृत गर्ने।
- स्थानीय तहमा "निश्चित कोषको व्यवस्थापन गरी स्थानीय परिवेश र भौगोलिक अवस्था अनुकूलको सीप मुलक तालिम शिक्षकहरुद्वारा विद्यालयमा सञ्चालन गर्ने।
- अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरुको शैक्षिक पहुँच बढाउन र सिकाइ अवसर वृद्धि गर्न आवश्यकीय पाठ्यसामग्री तथा सिकाइ सामग्रीको विकास र प्रयोगलाई कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूपले निर्दिष्ट गरे अनुसार स्थानीय सरकारको विद्यालय तहमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन पक्षलाई सक्षम बनाइने ।
- महामारी, विपद् तथा सङ्कटको बेला सिकाइलाई निरन्तरता दिन वैकल्पिक सिकाइका आधारहरु पहिचान गरी सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकहरुको पेशागत सक्षमता विकास गरिनेछ । उक्त प्रयोजनका लागि अनलाइन, पत्रिका साथै रेडियोहरुको साझेदारी भूमिकामा सिकाई सामग्रीहरु उत्पादन गरि छपाई तथा प्रसारण गर्ने।
- विद्यार्थीहरुको लागि सिकाइ सामग्रीहरु तथा सन्दर्भ सामग्रीहरुको स्थानीय तहबाट विकास गरी सामुदायिक विद्यालयका दक्ष शिक्षकहरुबाट स्थानीय तहको आर्थिक लगानीमा स्थानीय रेडियोको प्रयोग गरी प्रशारण गर्ने।
- प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयहरुमा सहपाठी सिकाइ समुह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा ल्याई सिकाई उपलब्धि सुधार गर्ने।
- सामुदायिक विद्यालयका विद्यालय व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरु, सरोकारवालाहरु, साथै जनप्रतिनिधिहरुको सहभागितामा प्रत्येक वडा भित्र रहेका विद्यालयहरु बिच कम्तीमा एक पटक वडा कार्यालयको संयोजकत्वमा पढाइ भेला वा सिकाइ प्रतिस्पर्धी जस्ता अतिरिक्त क्रियाकलापहरु आयोजना गर्ने।
- अतिरिक्त क्रियाकलापलाई प्राथमिकतामा राख्दै स्थानीय तहमा कोष खडा गरी भ्रमण तथा पालिका स्तरीय शैक्षिक प्रदर्शनीको आयोजनाको प्रबन्ध मिलाइने।
- आधारभूत तथा माध्यमिक तहको परीक्षामा अभिभावक तथा स्थानीय तहको प्रतिनिधिहरुलाई अनुगमन गर्ने वातवरण मिलाई परीक्षा प्रणालीलाई थप सुधार गर्ने।
- सामुदायिक विद्यालयमा तहगत संयोजकको व्यवस्था गरिनेछ भने प्रत्येक विद्यालयका शिक्षकहरुले वार्षिक सिकाइ योजना बनाई विद्यालय प्रशासन र वि.व्य.स.सँग सम्झौता गरी सिकाइ उपलब्धिप्रति शिक्षकहरुलाई जिम्मेवार तथा जवाफदेही बनाउने ।

3.4.6 उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजा :

उपलब्धि :-

- पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा सिकाइमा ज्ञान, सीप र व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन भएको हुनेछ ।
- निरन्तर आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन भई विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ ।
- स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन भएको हुने छ ।
- स्थानीय तहभित्रका विद्यालयहरूमा विद्यालय तहको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशिल, सकारात्मक सोच भएको, प्रविधिमैत्री सीप भएको, सिकाइप्रति प्रतिबद्ध, रोजगार उन्मुख नागरिक तयार भएको हुनेछ ।

(ख) प्रमुख नतिजा :-

- स्थानीय तहभित्रका विद्यालयहरूमा पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन सुधारसहित कार्यान्वयन हुने ।
- राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६ अनुसार स्थानीय तहभित्रका सबै विद्यालयमा पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा आउने ।
- सबै विद्यालयहरूमा एकिकृत पाठ्यक्रम तथा स्थानीय पाठ्यक्रमको विकास र समायोजन गरी कार्यान्वयन हुने ।
- प्रारम्भिक बाल विकास देखि कक्षा ३ सम्म स्थानीय परिवेश अनुसारको स्थानीय भाषा, बहुभाषा वा मातृभाषाको प्रयोग गरी शिक्षण सिकाइ भएको हुने ।
- विद्यालय स्तरीय परीक्षामा अभिभावकहरूको सहभागिता भई मूल्याङ्कन र सञ्चालनमा सुधार हुने ।
- पाठ्यसामग्रीहरू अपाङ्गमैत्री, बालमैत्री, स्थानीय परिवेश अनुसार सान्दर्भिक र प्रभावकारी हुने ।
- पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन विद्यार्थीको सिकाइमा आधारित भई उत्तरदायित्वको बहन हुने ।
- पाठ्यक्रमले राखेको उद्देश्य अनुरूप दक्ष प्रविधिमैत्री सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन हुने ।

3.4.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाइ	भौतिक लक्ष्य					बाँकी 5 वर्ष	कैफियत	
			1	2	3	4	5			जम्मा
1	पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक निर्देशिका, सन्दर्भ सामग्रीको विकास प्रवोधिकरण, प्रयोग र प्रभावकारी कार्यान्वयन	स्थानीय तह विद्यालय		1		1	1	3	5	
2	नयाँ पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षक तालिम तथा साहयता प्रणाली मार्फत शिक्षक क्षमता विकास गर्ने	पटक	1		1		1	3	2	
3	आवश्यकताका आधारमा विषयगत प्रयोगशाला	विद्यालय		1		1	1	3	3	
4	स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण विकास र कार्यान्वयन	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
5	सूचना तथा संचार प्रविधिमा आधारित डिजिटल सामग्री प्रयोग	विद्यालय	निरन्तर							
६	उत्कृष्ट विद्यालयको प्र.अ सम्मान कार्यक्रम	जना		1	1	1	1	4	5	
७	विद्यालयको शिक्षक अभिभावकसँग वि.व्य.स. टिमको क्षमता विकास कार्यक्रम	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
८	शिक्षकले कक्षाकोठामा बिताउने समयको पूर्ण कार्यान्वयनमा सहयोग	विद्यालय	सबै							
९	शिक्षकको क्षमता विकासको लागि माग र आवश्यकताको आधारमा तालिम संचालन	पटक		1	1	1	1	4	5	
1०	विद्यालयको कार्य सम्पादनमा परिक्षण तथा विद्यार्थीको सिकाई उपलब्धि परीक्षा	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
1१	कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाई प्रक्रियामा एकिकृत गर्ने गरी सुधार तथा प्रयोग	नियमित	1	1	1	1	1	5	5	
1२	माध्यम भाषाका रूपमा मातृभाषाको प्रयोग (कक्षा 1-3)मा	कक्षाकोठा	आवश्यकता अनुसार निरन्तर							
1३	परीक्षा सञ्चालन	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
1४	सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
15	स्थानीय पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री व्यवस्थापन	पटक	1	1	1	1	1	5	5	

16	स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धी तालिम	पटक	-	1	-	-	1	2	1	
----	--	-----	---	---	---	---	---	---	---	--

3.5 शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

3.5.1 परिचय

विद्यार्थीको सिकाइ प्रक्रियामा सहजीकरण गर्न उनीहरूको भावी जीवनलाई निर्देश गर्न तथा राष्ट्रको सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक तथा मानवीय पूँजीको विकास शिक्षकको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ। त्यसै गरी शिक्षकहरू र समाज परिवर्तनको बाहक भएकाले सभ्य, सुसँस्कृत र शिक्षित समाज निर्माणमा समेत उनीहरूको ठुलो योगदान रहेको हुन्छ। पेसागत रूपमा सिर्जनशील, दक्ष, उत्प्रेरित र समसामयिक परिवर्तनसँग परिचित शिक्षकले सिकारुलाई मात्र होइन, विद्यालय, समाज, समुदाय र राष्ट्रलाई नै मार्गदर्शन गर्न सक्छ। तसर्थ सामाजिक, साँस्कृतिक र शैक्षिक परिवर्तनको नेतृत्व गर्ने शिक्षकको पेसागत विकास हुनु अत्यावश्यक छ।

गुणस्तरीय शिक्षा र योग्य तथा दक्ष शिक्षकको लागि शिक्षकको पेसागत सहयोगमा टेवापुऱ्याई क्षमता अभिवृद्धि गर्नु अति आवश्यक रहन्छ। शिक्षा नीति 20७6 अनुसार शिक्षा प्रणालीमा सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिलाई उत्कृष्ट नतिजा प्रदर्शन गर्नका लागि उनीहरूको पेशागतयोग्यता सक्षमता, जवाफदेहिता लगायत उत्तरदायित्व सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने कुरामा जोड दिएको छ।

शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रका लागि परीक्षा संचालन गर्ने दरबन्दीमा स्थायी पदपूर्तिका लागि परीक्षा सञ्चालन गर्न र नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने शिक्षक बढुवा सम्बन्धी कार्य गर्न काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आइरहेका छन् भने आयोगबाट सिफारिस भई आएका शिक्षकहरूलाई नियुक्ति दिने कार्य जिल्ला शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई र पदस्थापना गर्ने कार्य स्थानीय तहहरूले गर्दै आइरहेका छन्। त्यस्तै गरी शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने काम शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले प्रमाणीकरण तथा पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने काम शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले र शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिमहरू सञ्चालन गर्ने काम प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले गर्दै आइरहेका छन्।

राज्यको पुनः संरचनाको साथसाथै देशको परिवर्तित परिवेशमा निर्माण भएको नेपालको संविधानद्वारा घोषित शिक्षाको समान पहुँचको हकलाई कार्यान्वयनमा ल्याउन शैक्षिक संरचनामा भएको परिवर्तनलाई संस्थागत गर्न नीतिगत र कानुनी व्यवस्थाहरू गरिएका छन्। यस धार्चै गाउँपालिका भित्र पनि विद्यमान शिक्षक दरबन्दी र विद्यार्थीको संख्याको अवस्थाको अध्ययन, अनुसन्धान र पुनरावलोकन गरी जिल्लाबाट थप मिलान भई, थपिन आएका शिक्षक दरबन्दीलाई पुनर्वितरण गर्ने कार्य गरिएको छ। स्थानीय तहबाट शिक्षक व्यवस्थापनको लागि तहगत अनुदान कोटाको व्यवस्था गरी सहयोग गरिएको छ साथै गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूबाट पनि शिक्षक व्यवस्थापनमा विगत लामो समयदेखि नै महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेको पाइन्छ।

विद्यमान अवस्थासम्म आई पुग्दा विद्यमान नीतिगत कानुनी व्यवस्था र शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन र शिक्षक पेशागत विकासका लागि अपनाउनु पर्ने नीतिगत व्यवस्था समावेश गर्दा योजना कार्यान्वयनमा सहजता हुने देखिन्छ। तहगत रूपमा शिक्षक दरबन्दीको अभाव, शिक्षक क्षमता विकासका लागि समायानुकूल तालिमको अभाव लगायतका समस्याहरू शिक्षक व्यवस्थापनमा रहेका छन्।

3.5.2 वर्तमान अवस्था

शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक तथा व्यवसायिक सीपमूलक रोजगारमूलक तथा जनमुखी बनाउने विषय संविधानमा उल्लेख गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ ले सबै नागरिकहरूलाई आधारभूत तह (ECD-8) सम्म लाई अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तह (९-१२)सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरिएको छ। नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसको लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हकको व्यवस्था संविधानले गरेका छन्। शिक्षण सिकाईलाई प्रभावकारी बनाउन शिक्षण पेसामा सक्षम शिक्षक भित्र्याउन/टिकाउन क्रियाशिल बनाउन र आफ्नो पेशाप्रति जिम्मेवारी र जवाफदेही बनाउन नीतिगत योजनाका साथै विद्यालयहरूमा शिक्षक दरबन्दी कायम गर्न स्थानीय सरकार प्रयासरत देखिन्छ र यो आजको आवश्यकता पनि हो। विद्यालयमा विद्यार्थी ल्याउने टिकाउने, सिकाउने र राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय बजारमा प्राप्त अवसरलाई सजिलोसँग लिन सक्ने बनाउने यस शिक्षा योजनाको उद्देश्य रहेको छ। धार्चै गाउँपालिकाको तहगत रूपले वर्तमान अवस्थाको स्वीकृत शिक्षक दरबन्दी र अन्य शिक्षकहरूको विवरणको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

धार्चै गाउँपालिकाको तहगत शिक्षक दरबन्दी विवरण 2079

क्र.स	तह	स्थायी	अस्थायी (करार)	राहत	अनुदान		निजी/गै.स.स. अनुदान	जम्मा	कैफियत
					गा.पा	शि.स.आ			
1	आधारभूत (1-5)	75	40	16	-	-	10	141	
2	आधारभूत (6-8)	-	2	10	7	6	1	26	
3	माध्यमिक (9-10)	-	-	5	5	14	2	26	

4	माध्यामिक (11-12)	-	-	-	1	-	-	1	
5	ECD		20	-	3	-	-	23	
6	लेखा	-	8	-	-	-	-	8	
7	का.स	-	25	-	-	-	-	25	

3.5.3 अवसर र चुनौतिहरू:-

अवसर:-

- स्थानीय सरकारलाई विद्यालय शिक्षाको जिम्मेवारी दिनु ।
- स्थानीय तहबाट तहगत शिक्षक अनुदान कोटाको व्यवस्था गरिनु ।
- आधारभुत तहका लागि योग्यता प्राप्त शिक्षक स्थानीय तहमा नै उपलब्ध हुनु ।
- प्र.अ.को क्षमता विकास तालिम सञ्चालन हुनु ।
- स्थानीय शिक्षा ऐन नियम तयार गरी कार्न्वयन गरिने व्यवस्था हुनु ।
- स्थानीय पाठ्यपुस्तक र शैक्षिक भित्तेपात्रोको व्यवस्था गरिनु ।

चुनौतिहरू:-

- पर्याप्त मात्रामा तहगत र विषयगत शिक्षक दरबन्दीको अभाव हुनु ।
- मा.वि. तहमा स्वीकृत दरबन्दी शुन्य हुनु ।
- तहगत, योग्यता र तालिम भएको प्रधानाध्यापकको अभाव हुनु ।
- तहगत शिक्षक दरबन्दी मिलान र व्यवस्थापन गर्न नसक्नु ।
- विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमन नियमित नहुनु ।
- प्रविधियुक्त शिक्षण सिकाइलाई प्रयोगमा ल्याउन उपयुक्त तालिमको व्यवस्था नहुनु ।
- शिक्षामा एकिकृत रुपमा बजेट विनियोजन नहुनु ।
- कार्य सम्पादनमा आधारित शिक्षक प्रोत्साहनको व्यवस्था नहुनु ।

3.5.4 उद्देश्य:-

- कक्षागत र विषयगत शिक्षकहरूको व्यवस्था गर्नु ।
- शिक्षक पेशागत विकासमा सुधार गर्नु ।
- विद्यालय सुपरिवेक्षणलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउनु ।
- शिक्षक तालिमलाई माग र आवश्यकतामा आधारित बनाउनु ।
- प्र.अ. तथा वि.व्य.स.लाई विद्यालयप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउनु ।

3.5.5 रणनीति:-

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान/पुनर्वितरण गर्ने ।
- अस्थायी तथा विद्यालयको स्रोतमा नियुक्त शिक्षकहरूको हरेक वर्ष कार्य सम्पादनको आधारमा करार सम्झौता गर्ने ।
- शिक्षक तालिमको व्यवस्था गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार गर्ने ।
- स्थानीय तहबाट विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमन तथा नियमनलाई प्रभाकारी र नियमित गर्ने ।
- समयको माग र प्रविधिमा आधारित शिक्षक तालिमको व्यवस्था गर्ने ।
- हरेक 2/2 वर्षमा नमुना विद्यालयहरूको अवलोकन भ्रमण गर्ने गराउने ।
- शिक्षकलाई निरन्तर पेसागत सहयोगको लागि स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल, विज्ञ समुह गठन, शिक्षक सिकाई समूह निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याइने ।
- शिक्षकको उपस्थिति नियमितता र कार्यसम्पादनमा सुधार गर्न, कार्यसम्पादनको आधारमा शिक्षक प्रोत्साहनको व्यवस्था मिलाउने ।

- प्र.अ.हरुको क्षमता अभिवृद्धि र उत्प्रेरणाको लागि विभिन्न तालिमको व्यवस्था गर्ने।

3.5.6 उपलब्धि, नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:-

उपलब्धि:-

- शिक्षक विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत र विषयगत रूपमा शिक्षक व्यवस्था हुनेछ ।
- शिक्षकहरुलाई निरन्तर पेशागत विकासका अवसरहरु प्राप्त भएको हुनेछन्।
- स्थानीय तहबाट विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमन भई विद्यालयहरुको गुणस्तर सुधार हुनेछ ।
- शिक्षकहरुले प्रविधिमा आधारित तालिम प्राप्त गर्नेछन् ।
- विद्यालयका प्र.अ.हरुले क्षमता तथा कार्य कुशलता अभिवृद्धि तालिम प्राप्त गरेको हुनेछन् ।

प्रमुख नतिजाहरु :-

- विषयगत शिक्षकको व्यवस्था भई शिक्षण कार्यमा सहजता प्रदान हुनेछ ।
- विद्यालयहरुको शैक्षिक गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
- शिक्षक पेशा जिम्मेवार र मर्यादित पेसाका रूपमा रुपान्तरण हुनेछ।
- शिक्षक सञ्चालको निर्माण भई अनुभवको आदान-प्रदान हुनेछ ।
- विद्यालय सुपरिवेक्षण र अनुगमन भई शिक्षकहरुको उपस्थिति बढनुका साथै व्यवस्थापन प्रभावकारी हुनेछ ।
- प्र.अ.हरुमा विद्यालय सञ्चालनको सुझबुझ हुनेछ ।

3.5.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरु	समूह	भौतिक लक्ष्य 5 वर्ष					भौतिक लक्ष्य थप 5 वर्ष	कैफियत	
			1	2	3	4	5			जम्मा
1	शिक्षक नियुक्ति र सरुवा (दरबन्दी मिलान)	पटक			1			1	1	
2	अस्थायी तथा विद्यालय स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकहरुको व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड तथा निर्देशिका तयारी	पटक	हरेक वर्ष कार्य सम्पादन का आधारमा करार सम्झौता गरिने							
3	नियमित शिक्षण सिकाइ सुनिश्चित गर्न मापदण्डको विकास गर्ने	पटक	1					1	1	
4	कमजोर तथा अपाङ्गता भएका विद्यार्थीको लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन गर्ने	पटक	निरन्तर							
5	उपचारात्मक शिक्षण पद्धति लागू गर्ने	पटक	निरन्तर							
6	पुस्तकालय र पुस्तककुना (बुक कर्नर) को व्यवस्था	पटक	निरन्तर							
7	सूचना प्रविधि प्रयोगशाला	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
8	विज्ञान प्रयोगशाला	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
9	प्राविधिक व्यवसायिक शिक्षा धार सञ्चालन भएका विद्यालयमा प्रयोगशालाको प्रबन्ध	पटक			1			1	1	
10	शिक्षण तथा सिकाइ सामग्री विकास	पटक	1	1	1	1	5	5	5	
11	इन्टरनेट सेवाको व्यवस्था	विद्यालय	५ वर्षमा सबै विद्यालयहरुमा व्यवस्था							
12	शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा संचार प्रविधिको प्रयोग	विद्यालय	१	१	1	1	1	५	५	
13	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन	विद्यालय	निरन्तर							
14	परीक्षाको नतिजा विश्लेषण	विद्यालय	निरन्तर							
15	शिक्षकले शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापमा बिताउने समय वृद्धि	विद्यालय	निरन्तर							
16	विद्यालयमा आधारित सुपेरिवेक्षण तथा सहयोगको लागि विद्यालय ब्यवस्थापन समितिको क्षमता विकास	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
17	शिक्षकको पेसागत विकास तालिम	पटक	माग कोटा अनुसार							
18	असल अभ्यासको अवलोकन भ्रमण	पटक		1		1		2	2	
19	शिक्षकहरुको विषयगत समूहको गठन	पटक	1	1	1	1	1	५	2	
20	सहपाठी कक्षा अवलोकन	पटक	आवश्यकता अनुसार निरन्तर							
21	शिक्षकको लागि ICT तालिम	पटक	1	1	1	1	1	5	5	

3.6 अनौपाचारिक तथा निरन्तर शिक्षा:-

3.6.1 परिचय

औपाचारिक शिक्षा प्रणालिको संरचना बाहिर सङ्गठित विभिन्न किसिमको खास उद्देश्य प्राप्ति का लागि प्रदान गरिने शिक्षा नै अनौपाचारिक शिक्षा हो । नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा

माध्यामिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक सुनिश्चित गरेको छ । अनौपचारिक शिक्षा गरेर सिक्ने बानीको विकास गर्नका लागि महत्वपूर्ण रहेको छ । शिक्षा जन्मदेखि मृत्युसम्म चलिरहने निरन्तर प्रक्रिया भएकोले शिक्षा क्षेत्रमा नयाँ सोचाई र नयाँ चिन्तनको उजागर गर्नका लागि कुनै विशेष क्षेत्रमा सीप प्राप्त गर्न उत्सुक व्यक्तिहरूका चाहना परिपूर्ति गर्नका लागि निरन्तर शिक्षा अपरिहार्य रहन्छ । पन्ध्रौँ योजना 2076/077-081/082 मा राखिएको उद्देश्य सबै नागरिकका लागि जीवनपर्यन्त शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नका लागि अनौपचारिक शिक्षा तथा वैकल्पिक सिकाइबाट सिकेका ज्ञान सीपलाई आयमूलक कार्यक्रमसँग सम्बद्ध गरी जीवन पर्यन्त शिक्षालाई सुनिश्चित गर्नु रहेको छ ।

सरकारले साक्षरता तथा निरन्तर शिक्षा कार्यक्रमहरूको समन्वयात्मक रूपले विकास योजना तथा सञ्चालनका लागि स्थानीय सरकारसँग सहकार्य गर्ने, अनौपचारिक शिक्षा र औपचारिक शिक्षाको दोहोरो प्रवेशको अवसर प्रदान गरी प्राप्त ज्ञानको समकक्षता निर्धारण तथा प्रमाणिकरण गर्ने र निरक्षर तथा नव साक्षरलाई जीवनपर्यन्त शिक्षा दिन सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमार्फत साक्षरता कार्यक्रमका लागि स्वयंसेवक शिक्षक परिचालन गर्ने निति लिएको छ । निरक्षरका लागि साक्षरता र साक्षरका लागि साक्षरोत्तर सिकाईका अवसर प्रदान गरी स्तरवृद्धि शिक्षासँग सीप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एंव आजीवन शिक्षा महत्वपूर्ण रहेको छ । विभिन्न सिकाई आवस्थाको आधारमा थप सिकाइ अवसरको निर्माण गरी आजीवन सिकाई संस्कृतिको विकास गर्न आवश्यक छ । निरक्षर जनताहरूलाई साक्षर बनाउने र नव साक्षरलाई निरन्तर शिक्षा दिने राज्यको दायित्व हो । त्यस्तै उनीहरूको लागि आयमूलक र कार्यमूलक कार्यक्रम दिनुपनि आवश्यक देखिन्छ । जसलाई सार्थक बनाउनका लागि सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको अवधारणा कार्यान्वयनमा आएको छ तर एकातिर संचालनमा रहेका सिकाई केन्द्रको व्यवस्थापन प्रभावकारी ढंगले हुन सकिरहेको छैन भने साक्षर भएकाहरू पनि निरन्तर शिक्षाको अवसर नपाउँदा पुनः निरक्षर बन्नुपर्ने अवस्था सिर्जना भएको छ ।

3.6.2 वर्तमान अवस्था:-

धार्चै गाउँपालिकाभित्र रहेका साविकको ६ वटै गा.वि.स.हरू काशीगाउँ, केरौजा, उहिया, लाप्राक, गुम्दा र लापुमा विगतका समयमा नै प्रौढ शिक्षा सञ्चालन गरी अनौपचारिक शिक्षा निरन्तर सिकाइका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएका थिए । यस स्थानीय तहभित्र एउटा पनि सामुदायिक सिकाइ केन्द्र रहेको छैन । निरन्तर सिकाइका लागि सामुदायिक सिकाई केन्द्रलाई जिम्मेवारी बनाउन केन्द्रिय सरकारको नीति रहेता पनि यस स्थानीय तहमा सामुदायिक सिकाइ केन्द्र नरहेकाले जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरूको कमी भएको अवस्था छ ।

3.6.3 अवसर र चुनौति:-

अवसर

- अभिभावक शिक्षा अनौपचारिक शिक्षा खुला तथा वैकल्पिक शिक्षा निरन्तर सिकाइ र विशेष शिक्षा सम्बन्धी नीति, कानून, योजना तर्जुमा कार्यान्वयन अनुगमन मूल्याङ्कन र नियमको अधिकार स्थानीय सरकारलाई हस्तान्तरण भएको छ ।
- विगतमा सञ्चालन भएका प्रौढ शिक्षा कार्यक्रमले यस स्थानीय तहभित्र रहेका निरक्षर मानिसहरूलाई साक्षर बनाई सामान्य दैनिक जीवनका हिसाबकिताबहरू आफ्नो नाम, परिचय, हस्ताक्षर गर्ने सामान्य कार्य गर्न सक्षम बनाउने अवसर प्राप्त भएको छ ।

चुनौति:-

- स्थानीय तहभित्र एउटा मात्र भएको सामुदायिक सिकाइ केन्द्र पनि क्रियाशील नहुनु ।
- अनौपचारिक शिक्षा र निरन्तर शिक्षा सञ्चालन गर्ने संस्था र संयन्त्र विकास गर्न ।
- साक्षर व्यक्तिहरूलाई निरन्तर शिक्षा प्रदान गर्न ।
- साक्षर भएका लक्षित समूहबाट साक्षरताका सीप प्रयोग र अभ्यास नहुँदा पुनः निरक्षर बन्ने अवस्था हुनु ।
- साक्षरता कार्यक्रममा सहभागी भएका व्यक्तिहरूले सिकेको ज्ञान र सीपलाई रोजगारसँग जोड्न ।

3.6.4 उद्देश्य:-

- सबैको लागि अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्नु ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना गरी त्यसलाई विद्यालय तहका शिक्षा प्रभावकारी बनाउने सहयोगी संस्थाको रूपमा विकास गर्ने ।

3.6.5 रणनीति:-

- विभिन्न कारणले विद्यालयको पहुँच नपुगेको बालबालिकाहरुलाई वैकल्पिक कक्षामार्फत सिकाइ गरी खुला विद्यालयमा समाहित गर्ने ।
- जीवनपर्यन्त सिकाइ विकासको लागि योजना तर्जुमा गरी कार्यविधि र निर्देशिका तयार गर्ने ।
- सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापनाको लागि प्रक्रियागत सर्वेक्षण गर्ने ।
- महिला तथा पिछडिएका लक्षित समूहका प्रौढहरुलाई जीवनोपयोगी सीपको विकास गरी सिकाइमा निरन्तर सहयोग पुऱ्याउने ।
- मा.वि. तहका एसइइ दिएका विद्यार्थीहरुलाई निरन्तर सिकाइका लागि परिचालन गर्ने ।

3.6.6 उपलब्धि र नतिजा:-

उपलब्धि:-

- सबै नागरिकका लागि अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षाको माध्यमबाट जीवनोपयोगी सीप तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुनेछ ।

नतिजा:-

- अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षाको व्यवस्थापनको लागि आवश्यक संरचना तथा संस्थागत विकास हुनेछ ।
- सबै नागरिकलाई सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थापना भई आवश्यकतामा आधारित अनौपचारिक तथा निरन्तर शिक्षाको अवसर प्राप्त हुने छ ।
- महिला तथा पिछडिएको लक्षित समूहका प्रौढहरुलाई जीवनोपयोगी सीपको विकास गरी दैनिक जीवनसँग सम्बन्धि आवश्यकताहरुका परिपूर्तिका लागि मार्ग दर्शन हुनेछ ।
- स्थानीय तहको पूर्ण साक्षर घोषणा हुनेछ ।

3.6.7 प्रमुख क्रियाकलापहरु र लक्ष्य निर्धारण

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य जम्मा (10 वर्ष)	कैफियत
			1	2	3	4	5	जम्मा		
1	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र स्थापना तथा व्यवस्थापन	क्रमशः	1	-	-	१	-	2	3	
2	अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको अभिमुखीकरण	पटक	-	1	-	-	1	2	3	
3	सामुदायिक सिकाइ केन्द्र परिचालकको क्षमता विकास	पटक	-	1	1	-	1	3	3	
4	साक्षरता र निरन्तर शिक्षाको सम्बन्धी कार्यक्रम	निरन्तर	निरन्तर						निरन्तर	
5	विद्यालय बाहिरको समूहलाई वैकल्पिक शिक्षाको व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर						निरन्तर	
6	आजिवन सिकाइका लागि सामग्री विकास र प्रयोग	पटक	निरन्तर						निरन्तर	
7	सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको सूचना प्रविधिमा आधारित डिजिटल सामग्री व्यवस्थापन	केन्द्र	निरन्तर						निरन्तर	
8	सरकारी तथा गैह्रसरकारी संघस्थाहरुसँग समन्वय	पटक	निरन्तर						निरन्तर	
9	आजीवन सिकाइका सरोकारवालाहरुको खण्डीकृत तथ्याङ्कको डाटाबेश तयार गर्ने	पटक		1	-	-	1	2	1	
10	मा.वि. तहका विद्यार्थीहरुलाई निरन्तर सिकाइका लागि परिचालन कार्यक्रम	पटक		1	1	1	1	4	9	

3.7 प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

3.7.1 परिचय

मानव जीवनलाई आवश्यक पर्ने भौतिक सुविधाहरू परिपूर्ति गर्ने विज्ञानका साथै प्राविधिकबाट उत्पादन र उत्पादकत्व वद्धि गरेर भौतिक तथा सामाजिक आवश्यकताहरू परिपूर्ति गर्ने शिक्षा प्राविधिक शिक्षा हो । यो पढ्नको लागि नभई सिक्न र जीवनको लागि पढिने शिक्षा हो। प्राविधिक स्रोत र साधनहरूको अधिकतम उपयोग गर्दै आधारभूत तथा दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्नु नै प्राविधिक शिक्षा हो। “विद्वान प्रशस्यते लोके विद्वान गच्छति गौरवम् । विद्या लभते सर्व विद्या सर्वत्र पुज्यते ।” अर्थात् संसारमा जे जति पनि परिवर्तन, खोज र अविष्कारका कार्यहरू सम्भव भएका छन्, ती विद्वानहरूकै प्रयासले सम्भव भए । यसरी विद्वानहरू/सीपयुक्त व्यक्तिहरू उत्पादन गर्ने प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा आफैँमा महान् छ। राज्यका स्रोत र साधनहरूको परिचालन गरी “समृद्ध नेपाल सुखी नेपाली” भन्ने भावनालाई सार्थक बनाउन सम्मुनत राज्य निर्माणको लागि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षालाई जोड दिन आवश्यक रहेको पुष्टि हुन्छ । कुनै पनि स्कुलमा आमूल परिवर्तन गरी समृद्धशाली राष्ट्र निर्माण गर्न प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा नै एक माध्यम हो । नयाँ नयाँ ज्ञान र सीपको विकास गरी खोज तथा अनुसन्धान मार्फत विकासको मुल फुटाउन यसको महत्व रहेको छ । हाम्रो देशको शिक्षा निति सैद्धान्तिक भएकाले उत्पादनशिल सीपमुलक शिक्षाका रूपमा प्राविधिक शिक्षा प्रदान गरी स्वदेशमै रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्न, आय आर्जन र अनुसन्धानको माध्यमबाट देशको विकास गर्न, गरिबी निवारण र रोजगारी वृद्धि गर्न, कृषि उत्पादन प्रणालीलाई व्यावसायिक गरी प्रस्तिपर्धात्मक बनाई दिगो विकास गर्न, नेपालमा भएका उत्पादनलाई अझै व्यवस्थापन गरी नयाँ प्राविधिको विकास गर्न, देशमा भएका प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको विद्यालय तह देखि नै जानकारी दिन प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको ठूलो महत्व रहेको छ। नेपालको सन्दर्भमा विद्यालय तहमा व्यावसायिक सीप र ज्ञान सिकाउने प्रयास वि.स २००४ देखि नै सुरु भएको पाईन्छ । यसरी हेर्दा छ दशक भन्दा लामो ऐतिहासिक पृष्ठभूमिलाई हेर्दा नेपालको प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका आधार स्कुल(२००४-२०१४) बहुउद्देश्यीय मा.वि.(२०१५-२०२५) अनिवार्य व्यावसायिक माध्यमिक शिक्षा(२०२८-२०३७) र प्राविधिक शिक्षालय (२०३७देखि हालसम्म) चार चरणहरू पार भएका छन् ।

“शिक्षा विकासको ढोका हो भने प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम विकासको मुल ढोका हो” भन्ने युनेस्कोको पारिभाषालाई इंगित गर्दै “बोली खाने भन्दा गरी खाने” जनशक्ति उत्पादन गर्न नेपालमा पनि विभिन्न समय र कालखण्डहरूमा नीति तथा निर्देशिकाहरू बन्ने र कार्यान्वयन भएको अवस्था रहेको छ । नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत तह सम्म अनिवार्य र निःशुल्क त्यस्तै माध्यमिक तह सम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने हकको व्यवस्था गरिएको छ । निजी प्राविधिक शिक्षालयहरूमा गरीबका छोराछोरीहरूले पढ्न नसक्ने, सार्वजनिक शिक्षालयमा बजेटको अभाव हुने लगायतका समस्याहरूले गर्दा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा सबैको पहुँच पुगेको अवस्था छैन ।

3.7.2 वर्तमान अवस्था

विभिन्न समयको अन्तरालमा पृथक ढंगले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको उदय भई औपचारिक पद्धति एवं संगठनात्मक रूपमा वि.स. 199९ देखि वि.सं २०३७ सालसम्म आइपुग्दा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामार्फत ज्ञान सीप आधुनिक तवरले प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने हेतुले प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना भएको देखिन्छ । क्रमशः वि.सं. 2045 सालमा सरकारी स्वामित्वमा रहने गरी र वि.स २०५० साल देखि निजी स्तरमा पनि प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तालिम सञ्चालन गर्नका लागि परिषदबाट सम्बन्धन दिने कार्य थालनी भयो । भौगोलिक आर्थिक र सामाजिक कारणले सबै लक्षित वर्ग समूहलाई यस शिक्षाको पहुँचमा समेट्न सकेको अवस्था छैन । प्राविधिक एवं सीपमूलक व्यावसायिक तालिमको नाममा देशको धेरै धनराशी खर्च भए पनि तथ्याङ्क एकीन नहुनु, साधारण शिक्षा भन्दा धेरै महङ्गो हुनु र शिक्षामा छुट्याएका बजेटबाट न्यून मात्रामा जनशक्ति उपलब्ध हुने भएकाले चाहेजति प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न/गराउन कठिन छ । यस पालिका भित्र सञ्चालित श्री मणिकामदेवी मा.वि धार्च-४, लाप्राक गोरखाले विगत 2 वर्ष अगाडि देखि नै वनविज्ञान विषयमा सम्बन्धन प्राप्त गरे पनि प्रष्ट निति, बजेट, शिक्षक आदिको अभावले सञ्चालन गर्न नसकी पर्यटन तथा पर्वतारोहण सम्बन्धी विषयमा मात्र अध्यापन गराउदै आइरहेको भए पनि विविध कारणले गर्दा राम्रोसँग सञ्चालन गर्न कठिन भएको अवस्था छ । एक स्थानीय तह एक प्राविधिक शिक्षालय भन्ने धारणा रहेता पनि त्यसमा आवश्यक, स्रोत साधनको व्यवस्था लगायत थुप्रै समस्याहरूले गर्दा व्यवस्थित र गुणस्तरीय रूपमा सञ्चालन गर्न कठिन भएको देखिन्छ ।

3.7.3 अवसर र चुनौति

अवसर:-

- श्री मणिकामदेवी मा.वि.मा पहिलो पटक पर्यटन तथा पर्वतारोहण सम्बन्धी विषय पढ्न पाउनु,

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तालिम सम्बन्धी मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारले पाउनु,

चुनौति:-

- भएको प्राविधिक तथा व्यावसायिक विषयलाई व्यवस्थित बनाउन ।
- सबैलाई आवश्यक पर्ने किसिमको विषय छनौट गरी सम्बन्धन प्राप्त गर्न ।
- आवश्यक वित्तीय मानवीय र भौतिक स्रोतसाधनको व्यवस्था गर्न ।

3.7.4 उद्देश्य :-

- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकासमा पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।
- स्थानीय तहभित्र आवश्यकता र मागमा आधारित प्राविधिक विषयको अध्ययन गर्ने विद्यालय सञ्चालन गर्नु ।
- आवश्यक संयन्त्रको निर्माण गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकासका अवसरहरूलाई सान्दर्भिक, उपयोगी र गुणस्तरीय बनाउनु ।

3.7.5 रणनीतिहरू:-

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपको अवसर सृजना गर्ने ।
- कम्तीमा एउटा बहुप्राविधिक शिक्षालयको स्थापना सञ्चालन तथा नियमन गर्ने ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपको गुणस्तर प्रभावकारिता र कार्यान्वयनको लागि सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- "सीप नै हाम्रो आधारहो" भन्ने नारा साथ विद्यार्थीहरूलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपका अवसर उपलब्ध गराउनका लागि सम्बन्धित संस्थाहरूसँग समन्वय गर्ने ।
- विविध कारणले फरक क्षमता भएको वर्गको पहुँच बढाउन आवश्यक कार्यक्रमहरूको व्यवस्था गर्ने ।
- आवश्यकताको पहिचान गरी न्यूनतम बजेट व्यवस्थाका लागि प्रयास गर्ने ।

3.7.6 उपलब्धि, नतिजा, प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य

उपलब्धि:-

- एक स्थानीय तह एक प्राविधिक शिक्षालय भन्ने राष्ट्रिय नितिको कार्यान्वयन भएको हुनेछ ।
- मागमा आधारित प्राविधिक शिक्षालयको स्थापना र व्यवस्थापन भइ प्राविधिक शिक्षाको अवसर प्राप्त भएको हुनेछ ।
- आत्मनिर्भर र स्वरोजगार बन्न सक्ने सक्षम जनशक्ति उत्पादन हुनेछ ।
- उत्पादनशील, रोजगारी जीविकोपार्जनका क्षेत्रबाट आर्थिक स्तर सुधार भएको हुनेछ ।

प्रमुख नतिजा:-

- स्थानीय तहमा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपको क्षेत्रमा उत्पादनशील जनशक्तिले चाहेको क्षेत्रमा पर्याप्त अवसर प्राप्त गरेको हुनेछ ।
- स्थानीय तहमा प्राविधिक धारका माध्यमिक विद्यालय सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सीपका क्षेत्रहरूलाई उत्पादन र आर्थिक उपार्जनसँग जोडिनेछ ।
- स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सीपहरूको पहिचान, प्रमाणीकरण तथा प्रवर्द्धन भएको हुनेछ ।
- वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त/हासिल गरेको अनुभव र सीपको खोजी प्रमाणीकरण तथा उपयोग हुने वातावरण बन्नेछ ।
- उत्पादनशील, रोजगारी स्वरोजगारी र जीविकोपार्जनको अवसरमा वृद्धि हुनेछ ।
- प्राविधिक शिक्षा विषय अध्ययन गर्ने बालबालिकाहरूले कार्यविधि बमोजिम छनौट प्रक्रियाको आधारमा वार्षिक रुपमा न्यूनतम छात्रवृत्ति प्राप्त गरेको हुनेछ ।

3.7.7 प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:-

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाई	भौतिक लक्ष्य 5 वर्ष						बाँकी ५ वर्ष	कैफियत
			1	2	3	4	5	जम्मा		
1	प्राविधिक धारका माध्यमिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालन	पटक	-	१	-	-	-	1	१	
2	प्राविधिक विद्यालय सञ्चालनको लागि भौतिक पूर्वाधार विकास	पटक	-	-	१	-	-	1	1	
3	छोटो अवधिका सीपमूलक तालिम सञ्चालन	पटक	-	1	1	1	1	4	५	
4	शिक्षक व्यवस्था	निरन्तर								
5	छात्रवृत्ति कार्यक्रम	पटक	1	1	1	1	1	5	5	
6	स्थानीय स्तरमा प्राविधिक विषयमा आवश्यक नीति तर्जुमा	पटक	-	-	1	-	-	1	1	
7	खोज तथा नवप्रवर्तनात्मक कार्यलाई प्रोत्साहन	पटक	-	1	-	1	-	2	2	
8	स्थानीय स्तरमा रहेका परम्परागत सीपहरुको पहिचान प्रमाणीकरण तथा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	पटक	-	1	-	१	-	2	2	
9	वैदेशिक रोजगारीबाट हासिल गरेको अनुभव र सीपको खोजी तथा उपयोग सम्बन्धी कार्यक्रम	पटक	-	-	1	-	१	२	३	
10	उत्पादित जनशक्तिहरुलाई उद्यमशिलताको लागि सदुपयोग	निरन्तर								
11	फरक प्रतिभा भएको विद्यार्थीका लागि उच्च शिक्षामा सहज पहुँचको अवसर सिर्जना गर्न आवश्यक स्रोतको व्यवस्था	निरन्तर								

परिच्छेद ४ -अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरू

4.1 शैक्षिक समता र समावेशीकरण:

4.1.1 परिचय

विभेद र वञ्चितिकरणमा परेको वर्ग समुदाय र क्षेत्रलाई गुणस्तरीय शिक्षामा सजिलै पहुँचको सुनिश्चितता संभव हुदैन। पहुँच र सहभागिताको लागि समानतामा पुग्ने उद्देश्य हासिल गर्न असमानहरू बीच गरिने असल व्यवहार नै शैक्षिक समानता हो। यो आफैमा गन्तव्य नभई एउटा माध्यम मात्र हो। यसमध्ये धार्चै गाँउपालिका एउटा विविधताले भरिपूर्ण गाँउपालिका हो। "सुन्दर सुरक्षित समृद्ध धार्चै" तथा खुल्ला प्राकृतिक सङ्ग्रहलय यस धार्चै गाँउपालिकामा गुरुङ, घले र नगन्य रूपमा तामाङ तथा कार्की, वराल आदि जातजाति रहेको वसोवास छ। भौगोलिक रूपमा बिकट तर जैविक विविधतामा धनि गाँउपालिकामा विभिन्न शारीरिक क्षमता भएका कमजोर आर्थिक अवस्था भएका समाजमा पछि पारिएका दलित महिला अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको मिश्रित बसोबास रहेको छ। समग्रमा महिलाहरूको जनसंख्या बढी रहेको यस गाँउपालिकामा सम्पति माथिको अधिकार पुरुषको तुलनामा महिलाको कम छ। सामाजिक साँस्कृतिक तथा विभिन्न परम्परागत कार्यले गर्दा लैंगिक विभेद ज्यालामा असमानता कायमै छ। जसले गर्दा शिक्षामा पहुँच कठिन रहेको छ। विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशीता अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको पहुँच पुरै अर्थपूर्ण सहभागिता कायम गर्न र सिकाई सुनिश्चितता प्रदान गर्नको लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी हटाउनु नै आजको समय अनुसारको माग हो। जसमा देखिएका अन्तर तथा चुनौतिहरू हटाई विविधता अनुकूल हुने गरी शिक्षामा सबैको पहुँच सहभागिता तथा सिकाईका लागि समता तथा समावेशीता अभिवृद्धिका लागि यस योजनामा अपनाइने रणनीति तथा क्रियाकलापहरू समेत उल्लेख गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षालाई आधारभूत मानव अधिकारको रूपमा परिभाषित गर्दै आएको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा सबै वर्ग लिङ्ग जातजाति भौगोलिक क्षेत्र लगायत विभिन्न शारीरिक तथा मानसिक क्षमता भएका व्यक्तिहरूको शिक्षामा सहज सर्वसुलभ र समातामूलक पहुँचको सुनिश्चितता गर्नु राज्यको अहम दायित्वको रूपमा स्वीकार गरी शिक्षालाई मौलिक अधिकारको रूपमा स्थापित गरेको छ। सामान्य अर्थमा विद्यालयमा आईरहेका वा सेवा क्षेत्रबाट आइरहेका तथा सेवा क्षेत्रमै गएर सेवा दिनुपर्ने सबैको लागि अनुकूल हुने शिक्षा पद्धति नै समावेशी र समता शिक्षा हो।

4.1.2 वर्तमान अवस्था

२५ अटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये गण्डकी प्रदेश सरकारको सहयोगमा एक नमुना विद्यालय रहेको छ। जहाँ गण्डकी प्रदेश सरकारले आवासीय कोटा प्रदान गरेको छ भने सर्सत अनुदान प्राप्त गर्ने २ वटा आवासीयहरू विद्यालय मध्ये एकमा १२ कक्षासम्म पढाई सञ्चालनमा भइरहेको छ। हालसम्म एउटा पनि प्राविधिक धारको पढाई सञ्चालन गर्न नसकेको यस गाँउपालिकामा २ ओटा विद्यालयहरूलाई अबको ५ वर्षमा कम्तीमा एउटा विद्यालयमा प्राविधिक धारको पढाई सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ। Flash Report २०७९ अनुसार यस गाँउपालिकामा १९९१ छात्रा र १९११ गरी जम्मा ३९०२ विद्यार्थीहरू रहेको देखिन्छ। जसमा १६० दलित, ३ सिमान्तकृत, ९ अपाङ्ग ४ शहिद परिवार र अन्य ४.५१ प्रतिशत गरी छात्राहरूको संख्या बढी ५१.०३ प्रतिशत देखिन्छ। समुदायमा अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू अभिलेखीकरण हुन अवस्यक छ। ती बालबालिकाहरू विद्यालय शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको अवस्था छ। त्यसै गरी आर्थिक हिसाबले विपन्न बालबालिकाहरू वास्तविक अनाथ, असाहय, रोगहरूबाट पिडित बालबालिकाहरू, अभिभावक र सहाराबिहिन बालबालिकाहरूको लागत र तथ्याङ्क व्यवस्थित हुन पनि अवस्यक छ। त्यस्ता प्रकृतिका बालबालिकाहरू समेत विद्यालय शिक्षाको पहुँच बाहिर देखिन्छन्। बालबालिका पढाउने बहानामा शहरतिर बच्चाहरू लगेर जाने प्रवृत्ति कम गर्न धार्चैको विद्यालयमै पढ्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने देखिन्छ।

विद्यालयमा भर्ना भएका बालबालिकाहरूलाई आवासीय र गैह्र आवासीय छात्रवृत्तिका रूपमा कार्यविधिले तोकिएको आधारमा आधारभूत छात्रवृत्ति र PMT मा आधारित मा.वि. छात्रवृत्ति, दलित छात्रवृत्ति आदि प्रदान गरिन्छ। यस प्रकारको सहयोगले समेत पहुँच वृद्धि भएको पाइएको छ। यस स्थानीय तहमा कुनै पनि प्रकारको स्रोतकक्षा छैन। हालसम्म सञ्चालनमा नभएपनि अबका समयमा भने शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउन र समतामूलक बनाउन अबको समयको माग अनुसार स्रोतकक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यसै गरी यस गाँउपालिकाबाट SLC/SEE उत्तीर्ण गरी प्राविधिक धारको शिक्षा हासिल गर्नेहरूको लागि यस स्थानीय तहले छात्रवृत्ति उपलब्ध गराई प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने कार्यमा केही सहज बनाए पनि समाजमा पछि परेका वर्ग र फरक क्षमता भएका वर्ग लगायतका कमजोर वर्गलाई मूल प्रवाहिकरणमा ल्याउन अझै पनि सकेको अवस्था छैन।

4.1.3 समस्या तथा चुनौतिहरू

माथि उल्लेखित विश्लेषणको आधारमा कमजोर तथा समाजमा पछि परेका वर्गको पहुँचमा देखिएका समस्या तथा चुनौतिको रूपमा अझै पनि कक्षा १-८ सम्म कक्षा छाड्ने दर उच्च देखिनु, शिक्षक दरबन्दी पर्याप्त नहुनु, भएका सबै मा.वि.हरू पनि प्रस्तावित मा.वि. रहनु, रिक्त भएका शिक्षकको पदमा समयमा पदपूर्ति हुन नसक्नु, र भएका शिक्षकहरू पनि फेरबदल भइरहनु आदि समस्याहरू रहेका छन्। यसको आधारमा यस क्षेत्रको मुख्य समस्या तथा चुनौतिहरू देहाय बमोजिम रहेका छन्।

- विद्यालयहरूमा लैङ्गिक र अपाङ्ग-मैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्नु।
- लक्षित समुह, दलित, जनजाति आर्थिक रूपले विपन्न द्धन्द प्रभावित शहिद बेपत्ता परिवार आदि प्रभावित व्यक्तिहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच पुऱ्याउन।
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाई नहुने सुनिश्चितता सहितको बालमैत्री बनाउनु।

4.1.4 उद्देश्यहरू

- समाजमा पछि परेका अपाङ्ग, जोखिममा परेका, विपन्न वर्ग, द्धन्द प्रभावित, भुकुम्प प्रभावित सहिद घाइते परिवार, दलित महिला तथा आर्थिक रूपले विपन्न भएका व्यक्तिहरूलाई शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्नु।
- सिकाईमा सबैको अर्थपूर्ण सहभागिता वृद्धि गरि सिकाई उपलब्धिमा सुधार गर्नु।
- समुदाय र विद्यालयमा हुने सबै प्रकारका विभेद दुर्व्यवहार र हेपाई नहुने कुरामा सुनिश्चितता गर्नु।

4.1.5 रणनीतिहरू

- स्थानीय तहमार्फत स्थानीय तहभित्रका प्रत्येक टोल बस्तीको घरधुरी सर्वेक्षण गरी सबै प्रकारको विवरण सङ्कलन गर्ने प्रबन्ध मिलाइने छ।
- सबै तहका विद्यालयहरूमा लैङ्गिक तथा अपाङ्ग-मैत्री भौतिक तथा शैक्षिक वातावरणको विकास गर्ने छ।
- विद्यालयमा हुने सबै खालका विभेदहरू अन्त्य गर्न सबै शिक्षक विद्यार्थी लगायतका सरोकारवालाहरूलाई प्रशिक्षित गरिने छ।
- सबै क्षेत्रबाट पछाडि पारिएका बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका सबै बालबालिकाहरूलाई आवश्यकतामा आधारित वैकल्पिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने छ।
- स्वास्थ्य पोषण, सरसफाई तथा स्वच्छता सम्बन्धि र किशोरी लक्षित सेवा तथा तालिमको व्यवस्था गर्ने।
- विद्यालयमा अभिभावक तथा वि.व्य.स.हरूको संलग्नता तथा उत्तरदायित्व बढाइने छ।
- विद्यालयमा विशेषतः छात्राहरूलाई हुने विभेद कम गर्न र गुनासो सुन्नको लागि “जेन्डर फोकल पर्सन” गुनासो सुन्ने अधिकारीको अनिवार्य व्यवस्था गरिने छ।
- जिल्ला बाल संगठन, वडा स्तरीय बाल संजाल र विद्यालयमा गठित बालक्लबहरू मार्फत बालमैत्री वातावरणको सुनिश्चित तथा किशोरी तालिम सञ्चालन गर्ने छ।
- पढ्दै कमाउँदै कार्यक्रमलाई पालिकाभित्रका सञ्चालित सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूलाई आत्मनिर्भरको लागि विशेष प्रोत्साहन कार्यक्रम मिलाइने छ।
- प्रत्येक सामुदायिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको पहुँच बिस्तार गर्न नेट जडान गरिने छ।
- गण्डकी प्रदेश गोरखा जिल्ला भरिको एक मात्र नमुना विद्यालय बनाउने प्रस्तावनालाई सार्थकता र मूर्तरूप दिनको लागि अवको ५ वर्ष भित्र सम्पूर्ण भौतिक पुर्वाधार सम्पन्न गरिने छ।
- उच्च शिक्षा सम्म अध्ययनको लागि पालिकामा छात्रवृत्ति कोषको प्रबन्ध मिलाइने छ।

4.1.6 उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजाहरू

उपलब्धि (Out Comes)

- समाजमा पछाडि परेका र आर्थिक तथा सामाजिक रूपले कमजोर भएका र सहारा बिहिन बालबालिकाहरूको विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागिता सहितको सबैको लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुनेछ।

नतिजा (key Results)

- धार्चै गाउँपालिकाभित्र रहेका दलित, महिला, अपाङ्गता भएका बालबालिका र द्धन्द प्रभावित तथा सामाजिक तथा आर्थिक कारणले बञ्चितमा परेका सबै बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने छ।
- फरक क्षमता एंव समावेशी शिक्षाको मूल्य मान्यता अनुकूल गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने जनशक्तिहरूको पेशागत दक्षता र सक्षमता सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक सुशासन कायम गर्न विद्यमान संरचनाहरू जवाफदेही हुनेछन्।
- विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार हेपाईरहित वातावरण सिर्जना हुनेछ।

4.1.7 प्रमुख क्रियाकलापहरू

समता र समावेशीताका प्रमुख क्रियाकलापहरू

क्र. स.	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाई	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष					भौतिक लक्ष्य 5 वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१.	शिक्षाको मुल प्रवाहबाट बाहिर रहेका र नरहेका सबै बालबालिकाहरुको तथ्याङ्क सङ्कलन र विश्लेषण	संख्या	१	-	-	-	१	2	
२.	समावेशी तथा समतामूलक शिक्षा तालिम	पटक		१	१	१	१	४	
३.	लक्षित वर्गको लागि छात्रवृत्ति विवरण	संख्या	प्रत्येक वर्ष 100% छात्रवृत्ति वितरण						
४.	विद्यालय शिक्षा भन्दा बाहिर रहेको समूहलाई वैकल्पिक शिक्षा व्यवस्थापन	पटक		१	१	-	१	३	
५.	जेन्डर फोकल शिक्षक र गुनासो सुन्ने अधिकारीको व्यवस्था र अभिमुखिकरण	पटक	25	-	-	-	-	२5	
६.	अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित गराई बालकेन्द्रित शिक्षण बालमैत्री, शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थी बिच सुमधुर सम्बन्ध जस्ता उपायहरुको अवलम्बन	निरन्तर	निरन्तर						
७.	स्थानीय तहमा कम्तीमा एक नमुना आवासीय छात्रावास सहितको प्राविधिक धार सहितको पढाई सञ्चालन		-	-	1	-	-	1	

4.2 दिवा खाजा स्वास्थ्य सहित पोषण कार्यक्रम

4.2.1 परिचय

खाना भोक हटाउने मात्र नभई शरीरलाई आवश्यक पर्ने पोषक तत्व र बृहत पोषक तत्व आपूर्तिको लागि आवश्यकता पर्दछ । बालबालिका वृद्धि र विकासको लागि खाना अनिवार्य तत्व हो । पोषणयुक्त खाना खाएमा मात्र स्वास्थ्य जीवनको सुरुवात हुन्छ । विद्यार्थीको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थाले उनीहरुको संज्ञानात्मक क्षमता शैक्षिक उपलब्धि, गुणस्तरीय जीवन तथा समाजको लागि विभिन्न पक्षमा योगदान गर्ने क्षमतालाई प्रभाव पार्ने भएकाले उनीहरुको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्था राम्रो बनाउनुपर्दछ । वार्षिक स्वास्थ्य परीक्षण, अर्धवार्षिक रुपमा जुकाको औषधि, किशोरिको लागि फोलिक एसिड तथा आइरन चक्की वितरण कार्यक्रम स्वास्थ्य क्षेत्रबाट सञ्चालन हुने गर्दछ ।

आ.व.२०७७/०७८ मा सामुदायिक विद्यालयमा पुर्वप्राथमिक देखि कक्षा ५ सम्मका सबै विद्यार्थीहरुलाई दिवा खाजाको व्यवस्था गरिएको छ । हालसम्म आउँदा बालकक्षा देखि कक्षा ५ सम्म दिवा खाजा प्रदान गरिएको पाइन्छ भने अबको ५ वर्ष सम्ममा आधारभूत तहसम्म अनिवार्य रुपमा कार्यक्रम लागु गराउनु पर्ने आवश्यक देखिन्छ । नेपालको हाल कार्यान्वयनमा रहेका पन्ध्रौँ योजनामा शिक्षा क्षेत्रमा मुख्य रणनीतिहरु दस्तावेजहरुमा दिवा खाजालाई प्राथमिकता दिइएको छ भने विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले बालबालिकाहरुको स्वास्थ्य तथा पोषण स्थितिमा सुधार ल्याई उनीहरुलाई विद्यालयमा टिकाउने जस्ता शैक्षिक उपलब्धिहरु हासिल गर्न दिवा खाजाले महत्त्वपूर्ण योगदान दिएको छ । बालकक्षा देखि 5 कक्षासम्म अध्ययनरत बालबालिकाका दिवा खाजा सञ्चालानार्थ धार्चै गा.पा. ले प्राप्त बजेटबाट यस स्थानीय तहभित्रका सबै सामुदायिक विद्यालयहरुमा रकम हस्तान्तरण गर्ने कार्य गरेको छ ।

दिवा खाजा कार्यक्रमको प्रभाव

नेपाल लगाएतका विश्वका धेरै मुलुकहरुमा दिवा खाजा कार्यक्रमको प्रभाव सकारात्मक र उत्साहजनक देखिएको छ । दिवा खाजा खुवाएका विद्यालयमा गरिएको अध्ययन अनुसन्धान प्रतिवेदनले बङ्गलदेशमा १४.२ र ३२ वटा अफ्रिकी देशमा १०% विद्यार्थी भर्ना दर बढेको देखिन्छ । चिनमा ३६०० विद्यार्थीहरुमा गरिएको अध्ययनले दिवा खाजाले हेमोग्लोबिन बढेको र गणित विषयमा सिकाइ उपलब्धि अन्य बालबालिकाको तुलनामा राम्रो रहेको देखिएको छ । श्री आई भन्ने संस्थाले ५२ वटा देशका २१६ वटा शैक्षिक कार्यक्रमहरुको विश्लेषण गर्दा दिवा खाजा प्रभाव पार्ने निष्कर्ष निकालेको छ । सन २०१८ मा नेपालमा गरिएको अध्ययनले पनि दिवा खाजा खुवाउने बालबालिकाहरु नखुवाउने बाल बच्चाहरुको भन्दा ०.८८% विद्यालयमा बढी समय टिकेको र पोषणको अवस्थामा पनि सुधार भई बच्चाहरुको उचाई आदिमा पनि सुधार भएको पाइन्छ । नेपालको दिवा खाजा कार्यक्रममा भएको प्रत्येक एक डलर बराबरको लगानी खर्चले ५.२ डलर बराबरको प्रतिफल दिने कुरा लागत लाभ विश्लेषणले देखाएको छ ।

(दिवा खाजा बुलेटिन अनुसार)

4.2.2 वर्तमान अवस्था

धार्चे गाउँपालिकामा जम्मा २५ वटा सरकारी र १ निजि विद्यालय रहेका छन । जसमा ९ वटा माध्यमिक विद्यालयहरु मध्ये प्रायजसो मा.वि.हरु प्रस्तावित र २ वटा जनजागृति मा.वि माछीखोला र गण्डकी मा.वि. रुन्चेत संघीयता पछि मा.वि. सञ्चालनमा ल्याएको छ । शैक्षिक सत्र २०७८/०७९ मा २५७५ जना ECD देखि ५ कक्षा सम्म र २०७८/०७९ बाट कक्षा ६देखि १० कक्षा सम्म २७१५ जना बालबालिकाहरुलाई दिवा खाजा व्यवस्थापन गरेको पाइन्छ । यस स्थानीय तहभित्र रहेका विभिन्न सामुदायिक विद्यालयहरुले भिन्न भिन्न तरिकाले खाजाको व्यवस्थापन गरिरहेको पाइन्छ । नेपाल सरकारको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा दिवा खाजा सम्बन्धि ३ वटा मोडालिटी उल्लेख गरिएको पाइन्छ ।

१. विद्यालयबाट दिवा खाजा व्यवस्थापन
२. विद्यालयको खाजा घरबाट व्यवस्था गर्ने
३. घरैबाट तयार गरी पठाउने व्यवस्था गर्ने ।

धेरैजसो विद्यालयहरुले दोस्रो विकल्प र तेस्रो विकल्प अवलम्बन गरी रहेको पाइन्छ । दिवा खाजामा स्थानीय उत्पादनमा जोड दिई स्थानीय तहबाट नै दिवा खाजा सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गरी विद्यालय दिवा खाजामा पूर्णरूपमा जङ्कफुड निषेधका लागि अनुगमन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

4.2.3 चुनौति

नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य खाद्य सम्वन्धि अधिकारहरु, खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धि कानून, राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ लागु हुनु नेपाल सरकारले आ.व. २०७७/०७८ देखि सामुदायिक विद्यालयहरुमा बालकक्षा देखि कक्षा ५ सम्मका सबै बालबालिकाहरुलाई रु. १५ का दरले खाजा व्यवस्थापनको लागि रकम उपलब्ध गराउनु, संघीय सरकार शिक्षा ससर्त अनुदान अन्तर्गत स्यानेटरी प्याड उपलब्ध हुनु, प्रदेश सरकारबाट खानेपानीका कार्यक्रमहरु उपलब्ध हुनु, अवसरहरु हुन । ग्रामिण क्षेत्रमा बालबालिकाहरु लामो समय पैदल यात्राका कारण भोको पेट रहीं अध्ययन गर्नुपर्ने अवस्थाको भने अन्त्य गर्न जरुरी छ । त्यस बाहेक यस स्थानीय तहमा दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य पोषण कार्यक्रमका निम्नलिखित चुनौतिहरु पहिचान गरिएको छ ।

- आफ्नो गाउँठाउँमा जे उत्पादन त्यही उत्पादनलाई प्राथमिकता दिने गरी बाहिरबाट ल्याउनु पर्ने चाउचाउ, बिस्कुट जस्ता जङ्कफुडलाई निषेध गर्न ।
- नेपाल सरकारबाट दिवा खाजा व्यवस्थापनको लागि प्राप्त बजेट ज्यादै न्यून हुनु ।
- ग्रामिण भेगका अभिभावकहरुमा पोषणयुक्त खानाको जानकारीमा कमी हुनु ।
- सरसफाई तथा स्वच्छताको लागि मापदण्ड विकास गरी कार्यान्वयन गर्न ।
- हरेक विद्यालयमा स्वास्थ्यकर्मीको व्यवस्था गर्न ।

4.2.4 उद्देश्यहरु

- प्रत्येक विद्यालयमा बालबालिकालाई स्वस्थकर तथा पोषणयुक्त खाजाको सुनिश्चित गर्नु ।
- सरोकारवाला र अभिभावकहरुसँग समन्वय गरि विद्यालय हाता भित्र वा नियम बाहिर जङ्कफुडहरु बिक्रि वितरण गर्नेमा पूरै रोक लगाउनु ।
- कक्षा छाड्ने र दोहोर्चाउने प्रवृत्तिमा कमी ल्याउनु ।
- सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थीको आकर्षण बढाउनु ।

- सम्बन्धित सरोकारवाला निकायहरुलाई थप जिम्मेवार बनाउनु ।

4.2.5 रणनीति

यस योजनाका उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न निम्न रणनीतिहरु अवलम्बन गरिने छ ।

- स्थानीय तहभित्रका विद्यालयहरुमा पोषणयुक्त दिवा खाजा कार्यक्रम सञ्चालनार्थ तोकिएको मापदण्ड अनुरूप स्थानीय मापदण्ड र स्तर निर्धारण गर्ने ।
- दिवा खाजा कार्यक्रमलाई माथिल्लो कक्षामा बिस्तार गर्दै आगामी दिनमा थप व्यवस्थित गर्ने ।
- दिवा खाजा निर्देशिका अनुसार लोकल उत्पादनसँग जोड्ने कार्यक्रम ल्याउने ।
- विद्यार्थीहरुको शारिरीक, मानसिक वृद्धि विकासमा प्रत्यक्ष असर पार्ने खालका खानाहरु बिक्री वितरण गर्नमा नियन्त्रण गर्ने ।
- बालबालिकाको आवधिक स्वास्थ्य जाँचलाई नियमित र प्रभावकारी बनाउने ।
- विद्यालयहरुमा दिवा खाजा सञ्चालन गराउने सेवा प्रादायकहरु सहित आमासमूह, बालक्लब जस्ता सरोकारवालाहरुलाई पोषण तथा स्वच्छता सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था मिलाइने ।
- प्रत्येक विद्यालयमा कम्तीमा वर्षको 1 पटक पोषण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।
- किशोरीहरुको लागि महिनावारी स्वच्छता र पोषण सम्बन्धि शिक्षा दिन स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासंगको समन्वय र सहयोगमा कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने।

4.2.6 उपलब्धि तथा प्रमुख नतिजा

उपलब्धि:-

- यस स्थानीय तहभित्रका सबै विद्यालयहरुमा अध्ययन गर्ने सबै बालबालिकाको स्वास्थ्य र पोषणको अवस्थामा सुधार भई मनोसामाजिक कुशलता अभिवृद्धि तथा सिकाइमा सुधार सहित रमाइलो वातावरणमा सिकाईको पहुँच तथा सहभागिता वृद्धि हुनेछ ।

प्रमुख नतिजाहरु:-

- सबै माध्यमिक विद्यालयमा एक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी परिचालन भएको हुने छ ।
- विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन, तथा सरसफाई सामग्रीसहित आवश्यक संख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग-अलग शौचालय तथा युरिनल किशोरीहरुको लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भई सकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाईको प्रबन्ध र घेराबारको व्यवस्थापन भएको हुने छ ।
- स्थानीय पाठ्यक्रममा किशोरी शिक्षा सम्बन्धि विषय समावेश भएको हुने छ ।
- सरसफाई सम्बन्धि आवश्यक पूर्ण पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ ।
- स्थानीय उत्पादनमा चक्रिय पोषणयुक्त दिवा खाजा उपलब्ध भएको हुने छ ।
- दिवा खाजाको सम्बन्धमा विद्यालय वडा कार्यलय र पालिकाको उचित सहभागिता र अनुगमन गर्ने ।
- विद्यालयहरुमा विद्यार्थी भर्ना दर बढ्ने, नियमित हुने, सिकाइ उपलब्धि दरमा सुधार आउने।
- बाहिरबाट भित्रिने प्याकेजिड तथा जङ्गफुडहरु विद्यालय क्षेत्रभित्र नियन्त्रण भई गाउँघरको अर्गानिक उत्पादन प्रयोगमा आएको भएको हुने छ ।

4.2.7 प्रमुख क्रियाकलापहरु तथा लक्ष्यहरु

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाई	भौतिक लक्ष्य (५ वर्ष)					भौतिक लक्ष्य (१० वर्ष)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१,	दिवा खाजा कार्यक्रम कार्यान्वयन सहजीकरण पुस्तिका विकास र वितरण	संख्या	१	-	-	-	-	2	
२,	खाजा कार्यक्रम तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम सम्बन्धि अभिमुखिकरणक कार्यक्रम	पटक	१		१		१	8	

३,	दिवा खाजा वितरण तथा स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिताको लागि विद्यालय स्तरमा अनुगमन संयन्त्रको विकास र परिचालन	पटक	निरन्तर					निरन्तर	
४,	एक विद्यालय एक औषधी सहितको स्वास्थ्य किट	विद्यालय	२५	-	-	-	-	२८	
५,	दिवा खाजाको लागि भान्सा तथा भाडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	निरन्तर	निरन्तर					निरन्तर	
६,	दिवा खाजाको व्यवस्था	पटक	निरन्तर					निरन्तर	
७,	स्वास्थ्य कर्मी व्यवस्था तथा स्वास्थ्य परीक्षण	पटक	निरन्तर					निरन्तर	
	जुकाको औषधी वितरण	पटक	२	२	२	२	२	२०	

4.3 छात्रवृत्ति

4.3.1 परिचय

विद्यालय शिक्षामा विद्यार्थीहरूको सहभागिता वृद्धि गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन तथा विद्यालय बाहिर रहेका आर्थिक, सामाजिक तथा भौगोलिक रूपले पिछडिएका वर्गलाई विद्यालय शिक्षामा पहुँच पुऱ्याउने अगाडि सारिएको उत्प्रेरणामुलक कार्य नै छात्रवृत्ति हो।

जसको सहयोगले लक्षित समुदाय अर्थात गरिब, सुविधाबिहिन अपाङ्ग तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकाहरूलाई विद्यालयमा टिकाइ राख्न सहयोग गर्नको साथै विद्यालयमा आउन मन लाग्ने वातावरण तयार गर्दछ । छात्रवृत्ति लगायत विद्यार्थीलाई प्रदान गरिने सहयोगले न्यून आय भएका परिवार सुबिधाबिहिन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका बालबालिकालाई विद्यालयमा पहुँच तथा सहभागिताका लागि सहयोग गरि समता तथा समावेशीताको अवस्थामा सुधार गर्दछ । यस्तो सहयोगले आर्थिक अभावका कारणले विद्यालय पोषण, स्टेशनरी लगायतका सामग्री तथा दिवा खाजा आदि उपलब्ध हुन नसकेका विद्यालयमा हुने अनुपस्थिति तथा बिचैमा विद्यालय छाड्ने दर घटाउन सहयोग गर्दछ । यसबाट सबै बालबालिकालाई विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्न र आधारभुत तहसम्म अनिवार्य शिक्षा कार्यन्वयनमा सहयोग पुग्छ । विद्यालय मार्फत विद्यार्थीलाई प्रदान गरिने यस्ता सहयोग विद्यार्थीको सिकाई सहभागितासँग सम्बन्धित रही शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्नु नै हो। यस धार्चै गाउँपालिका भित्र रहेका हरेक सामुदायिक विद्यालयहरूले प्रत्येक वर्षको जेठ २६ गतेको दिनलाई छात्रवृत्ति दिवस मनाएर दलित, अपाङ्ग र जेहेन्दार छात्रवृत्ति नीति नियमनुसार प्रदान गरिँदै आएको छ जसले गर्दा विद्यालय शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नको लागि प्रदान गरिने छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहन मुलत गरिबी र भौगोलिक कठिनतालाई केन्द्रित बनाउन आवश्यक छ । यस प्रावधानले सुविधाबिहिन तथा कठिन परिस्थितिमा रहेका सबै क्षेत्रका बालबालिकाहरूलाई समेट्न सक्दछ ।

4.3.2 वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले विद्यालय तहका लक्षित समुदायका बालबालिकाहरूको लागि नीति नियमनुसार विभिन्न किसिमका छात्रवृत्तिहरू प्रदान गरेको छ । यस धार्चै गाउँपालिकाले पनि आफ्नो स्थानीय तह बाहिर प्राविधिक धार पढ्न गएका विद्यार्थीहरूलाई थप छात्रवृत्ति पनि प्रदान गर्दै आएको पाइन्छ । आर्थिक अवस्थाको कारण कोही पनि गरिब, जेहेन्दार, अपाङ्ग दलित विद्यार्थीहरूले शिक्षाको मुलधारबाट वञ्चित हुन नपरोस् भनी विद्यालय तहका सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई वार्षिक रूपमा तपसिलका शीर्षकमा विद्यालय मार्फत छात्रवृत्ति वितरण भइरहेको छ ।

तपसिल

- १) छात्रा छात्रवृत्ति प्रति विद्यार्थी रु ४००
- २) दलित छात्रवृत्ति प्रति विद्यार्थी रु ४००
- ३) आवासीय हिमाली छात्रवृत्ति प्रति विद्यार्थी मासिक रु ४००।-(१० महिना)
- ४) PMT छात्रवृत्ति कक्षा ९,१० -६००० र कक्षा ११,१२ -१८०००/ २४०००
- ५) लोपोन्मुख - रु ४००।-

विद्यालयमा भर्ना भएका धेरैजस्तो विद्यार्थीहरूले कुनै न कुनै छात्रवृत्ति प्राप्त गरी रहेकै छन् तर छात्रवृत्ति रकम अति नै न्यून रहेकोले आधा वर्षको स्टेशनरी खरिद गर्ने पुग्दैन । जसले गर्दा यसबाट जति सहयोग हुनुपर्ने हो त्यति हुन नसकेको र विद्यालय शिक्षाका गतिविधिहरूलाई निरन्तरता दिन नसकेको देखिन्छ ।

धार्चे गाउँपालिकाभित्र हिमाली आवासीय छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यालयहरूको विवरण

क्र.स.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	विद्यालयको प्रकार	रकम	कैफियत
१,	श्री प्रभात किरण मा.वि.	धार्चे ७	सामुदायिक १-१०	एकमुष्ठ 33 जना विद्यार्थी	प्रदेश सरकार
२,	श्री केराँजा मा.वि.	धार्चे २	सामुदायिक १-१0	प्रति विद्यार्थी रु. ४००० मासिक 10 महिनाको ४० जना विद्यार्थी र थप एकमुष्ठ 250000 सञ्चालन खर्च	संघीय
३,	श्री मनिकाम देवी मा.वि.	धार्चे ४	सामुदायिक १-१२	प्रति विद्यार्थी रु. ४००० मासिक 10 महिनाको ४० जना विद्यार्थी र थप एकमुष्ठ 250000 सञ्चालन खर्च	संघीय

4.3.3 अवसर र चुनौतिहरू

छात्रवृत्तिले शिक्षा र सिकाइमा सन्तुलन कायम राख्छ । विद्यालय शिक्षामा रुचि चाहाना र आवश्यकता महसुस दिलाउछ । सबै तह वर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाहरूलाई शिक्षामा समेट्नु र छात्राहरूको शिक्षामा विकास गरी दक्ष जनशक्ति निर्माणको अवसर प्रदान गर्दछ । विद्यालय शिक्षामा विगतका अभ्यासहरूका सकारात्मक पक्षहरूलाई निरन्तरता दिँदै अब शिक्षाको गुणस्तर तथा दक्षताको सुधारमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने देखिन्छ । वर्तमान संघीय संरचना अनुरूप नेपालको संविधान २०७२ तथा राष्ट्रिय शिक्षा निति २०७६ ले आधारभुत तथा माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धि योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन अनुगमन र मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी स्थानीय सरकारलाई दिइएको छ । स्थानीय शिक्षा ऐन तथा नियमावली स्थानिय तहमा नै निर्माण भईरहेको छ । यो कार्यमा सहयोग पुऱ्याउन यस स्थानीय तहभित्रका सामुदायिक विद्यालयमा अध्ययनरत गरिब जेहेन्दार, अपाङ्ग, दलित विद्यार्थीको शिक्षामा निरन्तरता दिई उच्च शिक्षासम्म पहुँच पुऱ्याउन, दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने हेतुले विद्यार्थीलाई विज्ञान कृषि तथा प्राविधिक शिक्षा पढेकाहरूलाई आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने देखिन्छ । ती चुनौतिहरूलाई निम्नानुसार बुँदागत रुपमा पहिचान गरिएका छन् ।

- १) छात्रवृत्तिको रकम अति न्यून हुनु ।
- २) अधिकांश छात्रवृत्ति गरिब केन्द्रित नभई जातजाति र लिङ्गमा आधारित भएकाले यसको औचित्यमा प्रश्न उठ्नु ।
- ३) छात्रवृत्ति वितरणको नियमित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नहुनु ।
- ४) विद्यालयहमा छात्रवृत्ति अक्षयकोषको स्थापना कमी हुनु ।

4.3.4 उद्देश्यहरू:

- विद्यालय शिक्षामा छात्रवृत्तिको व्यवस्था र वितरणको माध्यमबाट लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

4.3.5 रणनीतिहरू

- छात्रवृत्तिको माध्यमबाट आर्थिक रुपले विपन्न सुविधाबिहिन कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने व्यवस्था मिलाउने ।
- छात्रवृत्ति उद्देश्यमूलक बनाउन छात्रवृत्ति छनोट तथा वितरण निर्देशिकाको निर्माण गर्ने ।
- स्थानीय तहभित्रको जेहेन्दार तथा उत्कृष्ट विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन स्वरुप छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।
- विज्ञान, कृषि जस्ता प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीको लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रमलाई पुरस्कृत गराई निरन्तरता सुनिश्चितता गर्ने ।
- विद्यालयमा वितरण हुने छात्रवृत्तिमा दाहोरोपना हुन नदिने ।

- गैह सरकारी संघसंस्थाको समन्वयमा एसइइ उत्तीर्ण विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने ।

4.3.6 उपलब्धि तथा नतिजा, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाई	भौतिक लक्ष्य-५ वर्ष					भौतिक लक्ष्य-१० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	छात्रवृत्ति दिवस कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	
२	स्थानीय तहभित्रका सामुदायिक मा.वि. विद्यालयहरूमा पढेर गएका उच्च शिक्षा विज्ञान कृषि जस्ता प्राविधिक शिक्षा अध्ययनका लागि छात्रवृत्ति कार्यक्रम	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर		
३	विद्यालय तहका बालबालिकाहरूको सिकाइको लागि प्रोत्साहन कार्यक्रम	पटक	१	१	१	१	१	५	

4.4 आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षा (Education in Emergency)

4.4.1 परिचय

जुनसुकै अवस्थामा पनि बालबालिकाहरूले शिक्षा प्राप्त गर्ने कुरा सुनिश्चित हुनुपर्दछ। युद्ध महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितको शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रूपमा लिने गरिन्छ। यस अवधारणा अन्तर्गत संभावित जोखिमको पूर्व तयारी, आपतकालीन अवस्थाको व्यवस्थापन गर्ने गरी कार्य ढाँचा व्यवस्थापन तथा संकट पश्चात प्रतिको सम्पूर्ण कुरा समेटिएको हुन्छ। विशेषतः लामो दूरीको परिवेशमा शिक्षा क्षेत्रमा परेको प्रभाव, २०७२ को विनाशकारी गोरखा भूकम्प तथा विभिन्न कालखण्डमा घटेका प्राकृतिक प्रकोपका घटनाहरू साथै कोभिड-१९ लगायतका महामारीहरूका प्रभावका कारण बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारमा पुगेका अवरोधबाट पाठ सिकेर यस शिक्षा क्षेत्रको योजना (२०८०-२०९०) मा आगामी १० वर्षको लागि नीति तथा कार्यक्रम प्राथमिकता र कार्यान्वयन ढाँचा समावेश गरिएको छ।

यस धार्चै गाउँपालिकाको परिवेश पनि नेपालको समग्र परिवेश भन्दा त्यति धेरै फरक छैन। अधिकांश क्षेत्र वनजंगल र पहाडी डाँडाकाडाँहरूले भरिएको छ। शुरुमा तराईतिरबाट आउनेहरूले यस्तो ठाउँमा पनि मानिसहरू बसोबास गर्छन् र भन्ने जस्तो सोचमा पुऱ्याउने त्यस्ता ठाउँहरू पनि छन् तर जति माथि-माथि लेक लाग्दै गयो त्यति नै सुन्दर हराभरा डाँडाकाडाँ सहित ठूला-ठूला घाँसे मैदानहरू भेटिन्छन्। जसले पर्यटकहरूलाई आनन्दित बनाउने गर्दछ। अधिकांश भू-भाग धार्चैको वेशी र लेक गरी बसोबासको हिसाबले २ प्रकारको धरातलीय स्वरूप रहेको छन् र बजारको पहुँचबाट यो पालिका टाढा छ। बुढीगण्डकीको तीर तीरमा रहेका बस्तीहरू वेशी हुन भने माथिल्लो १८०० मिटर भन्दा माथीका सम्म बसोबास रहेका क्षेत्रहरू लेक भनेर परिभाषित गरेको पाइन्छ। जसले गर्दा एउटै धर्म संस्कार जातजाति अनुसारको परिवेश पनि अलिअलि फरक रहेको छ। त्यही अनुसार विद्यालयहरू कुनै कुनै जंगलको छेउछाउमा र कुनै विद्यालयहरू नदिका किनारामा रहेका छन्। जङ्गलको नजिक रहेका विद्यालयहरूमा सुख्खा मौसममा आगलागी तथा डढेलोको जोखिम छ भने खोला तथा नदी किनारामा रहेका विद्यालयहरूमा वर्षायाममा बाढी पहिरोको जोखिम रहेका छन्। खुल्ला तथा सुरक्षित स्थान कम भएका विद्यालयहरूमा भूकम्प आएमा जोखिम हुन्छ। यी सबै खाले समस्याहरूको समयमा बालबालिकाहरूको सिकाई सुनिश्चित गराउन परिवेश अनुसार फरक फरक योजना बनाउनु पर्ने देखिन्छ। कुनै ठाउँमा गर्मीले पठनपाठन गराउन समस्या पर्छ भने एउटै पालिकाभित्र पनि कुनै ठाउँमा हिउँ परेर पठनपाठन कार्य बन्द गर्नुपर्छ।

4.4.2 वर्तमान अवस्था

(क) नीतिगत अवस्था

नेपालको संविधानमा अनिवार्य तथा निशुल्क आधारभूत शिक्षा, निशुल्क माध्यमिक शिक्षा, सुविधा विहिनहरूको लागि निःशुल्क शिक्षाको व्यवस्था गरिएको छ। अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा ऐन २०७५, शिक्षा नियमावली २०७७, दिवा खाजा, छात्रवृत्ति, सुविधा बिहिनहरूको लागि विशेष सहयोग, स्थानिय पाठ्यक्रम, विद्यालय शान्ति क्षेत्र निर्देशिका २०६८, वालमैत्री विद्यालय राष्ट्रिय प्रारूप २०६७ को व्यवस्था केन्द्रिय स्तरमा भई कार्यान्वयनमा रहनुले यो धार्चै गाउँपालिका भित्रका विद्यालयहरू समेत समेटिएको छ। यो विपत वा संकटपूर्ण अवस्थामा सिकाई सञ्चालन गर्नमा नीतिगत अवस्था प्रयाप्त रहेको छ। पन्ध्रौ योजनामा समेत निशुल्क शिक्षाको मापदण्डको बारेमा उल्लेखित गरेको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा पनि सुरक्षित सिकाई वातावरणको लागि भौतिक तथा मानवीय व्यवस्थापन तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ। यसै गरी सुरक्षित विद्यालयको अवधारणाले वृहत विद्यालय सुरक्षाको ढाँचाको तीन खम्बालाई समेटेको छ।

(१) समूदाय बिचको उत्थानशिलताको शिक्षा

(२) सुरक्षित पूर्वाधार

(३) विपद् जोखिम व्यवस्थापनको सुदृढीकरण

यसले विद्यार्थीहरूलाई सिकाईको सुरक्षित वातावरण सुनिश्चित गर्नको लागि सबै विद्यालयमा विद्यालय सुरक्षा तथा विपद् जोखिम न्यूनिकरण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने विषयमा जोड दिएको छ। यस गाउँपालिकाले पनि आफ्नै शिक्षा ऐन निर्माणाधिन अवस्थामा रहेको छ।

(ख) स्थानीय तहमा आइपरेका विपत्ति र तिनीहरूको सम्बोधनको अवस्था

२०७२ सालको गोरखा भूकम्प तथा २०७७ सालमा सुरु भएको कोभिड-१९ को प्रकोपबाट यस गाउँपालिका पनि प्रभावित भयो। २०७२ सालको विनाशकारी भूकम्पले यहाँको पूरै पालिका भरिको घरहरू पूर्ण रूपमा तहसनहस बनायो। साथै यस गाउँपालिका भरि ११९ जनाको मृत्यु, ४१२६ वटा घरको क्षति, २४ वटा विद्यालय, ७ वटा स्वास्थ्य संस्था, ७ वटा वडा कार्यालय मध्ये लगभग ९० प्रतिशत पून निर्माण सम्पन्न भएको, एउटा बगाएर लानुको साथै ७ वटा माइक्रो हाइड्रो क्षतिग्रस्त भएकोमा ६ वटा पुननिर्माण सम्पन्न भएको अवस्था छ। क्षतिग्रस्त विद्यालयहरूको पुननिर्माण लागि छुट्टै केन्द्रिय आयोजना कार्यान्वयन एकाई स्थापना गर्न सो एकाइबाट पुननिर्माण सम्बन्धी नीतिगत मार्गनिर्देशन एवं स्रोत अनुरूप विद्यालय पुननिर्माण कार्य प्रभात किरण मा.वि.वाहेक अरु विद्यालयहरूको पुननिर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ। विशेषत भूकम्प पछाडि मानव इतिहासकै ठूलो विश्वव्यापी महामारी कोभिड-१९ ले नेपालको पनि सामाजिक एवं आर्थिक जीवनमा ठूलो नकरात्मक असर पुऱ्यायो। यस महामारीबाट शिक्षा क्षेत्रलाई सुरक्षित राख्न नेपाल सरकारले २०७६ चैत ४ गते पहिलो पल्ट सबै शिक्षण संस्थाहरू नियमित पठनपाठन र सबै तहका परीक्षाहरू स्थगित गरिएको थियो। बिच बिचमा विद्यालय खोल्ने प्रयासहरू गरिएका पनि थिए तर पटक पटकको नया भेरियन्टले बिचमा सुरक्षाको मापदण्ड प्रयोग गर्ने भन्दै विद्यालय खोल्ने प्रयास भने भई रह्यो। लामो समयको बन्द भइसकेपछि विद्यालय सुचारु गराउन पद्धति विकास सेवाकेन्द्र नामक गैह्र सरकारी संस्थाको समन्वयमा अनलाइन अफलाइन सामग्री वितरण गरी स्व-अध्ययन गर्ने काम पनि भएको पाइन्छ तर त्यति प्रभावकारी नतिजा मूलक उपलब्धि नआएकोले नेपाल सरकारले २०७७ अषाढ १ गते देखि वैकल्पिक माध्यमबाट सिकाइ प्रारम्भ गर्नको लागि सम्बन्धित सबैलाई सार्वजनिक रूपमा आह्वान गरेको थियो।

यसका अतिरिक्त कोभिड महामारीको अवस्थामा सुरक्षाका सामान्य उपायहरूसहित सिकाइलाई निरन्तरता दिन सहयोग पुग्ने र विद्यार्थी शिक्षणमा परेको मनोसामाजिक असरलाई कम गर्ने खालका चेतनामूलक सन्देश तयार गरी मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको वेब साइटमा राखिएको र केही रेडियो, टि.भि.बाट प्रशारण समेत गरिँदै आएको छ। यसै क्रममा विभिन्न स्थानीय तहहरू, केही गैह्र सरकारी संघसंस्था, शिक्षकको पेसागत तथा विषयगत सञ्जालहरू तथा विद्यालयहरूले पनि शिक्षकको क्षमता विकास लगायतका कार्यहरू सञ्चालन गरेका छन् तर पनि धार्चै गाउँपालिकाभरि भूगोल नमिलेको कारण सबैको पहुँच पुऱ्याउन र यसलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखियो।

उपयुक्त अनुसारका आपतकालिन अवस्थाहरूले आगामी दिनहरूको लागि शिक्षाको संरचना, भौतिक पूर्वाधार सिकाई वातावरण, सिकाइको लागि आवश्यक पर्ने स्रोत साधन, आपतकालिन अवस्थामा सिकाइ निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने व्यवस्थापकीय तथा पेसागत क्षमता र आपतकालिन अवस्थाको तयारी, प्रतिकार्य र पुनरुत्थानको भरपर्दो प्रणाली विकास गर्नुपर्ने आवश्यकता समेत देखाएका छन्।

4.4.3 अवसर तथा चुनौतिहरू

प्राकृतिक प्रकोप महामारी वा अन्य सामाजिक साँस्कृतिक कारणले उतपन्न हुने आपतकालिन अवस्थाको स्थान, परिवेश र अवस्था अनुसार केही पूर्वानुमान गर्न सकिँएता पनि समय स्वरूप र मात्राको एकिन भविष्यवाणी गर्न भने सकिँदैन। धार्चै गाउँपालिका पहाडी र भिरालो भू-खण्ड भएको उचाई अन्तर धेरै भएको स्थानीय तह हो। विपदमा धेरै घटनाहरू यस स्थानीय तहमा घटिरहन्छ। भिरबाट लड्ने, बाटोमा ढुङ्गाबाट लाग्ने आदि कुराहरू पूर्वानुमान गर्न सकिँदैन। मुख्य गरी अहिलेको निर्माणाधिन आरुघाट लार्के सडक खण्ड धेरै जोखिमपूर्ण रहेको छ। आपतकालिन समयमा शिक्षालाई व्यवस्थित गर्नको लागि विभिन्न ऐन नियम र निर्देशिका बन्नु र तालिमका अवसर प्राप्त हुनुलाई अवसरको रूपमा लिन सकिन्छ।

चुनौतिहरू:-

- प्राकृतिक प्रकोप र सोको जोखिमको विषयमा मात्र सिमित हुने कि महामारी तथा सामाजिक तथा राजनीतिक द्वन्दले सिर्जना गर्ने अवरोधको समेत सावधानी अपनाउने बारेमा एकिन गर्न ।
- आपतकालिन अवस्थाको अनुमान गर्न र र स्रोतको व्यवस्था गर्न ।
- कतिपय सङ्कटहरु कसले कसरी सम्बोधन गर्ने र योजना बनाउने भन्ने एकिन नहुनु ।

4.4.4 उद्देश्यहरु:

यस पालिकाको सामान्यत विपद्को अवस्थामा शिक्षा व्यवस्थापनको मुख्य उद्देश्य जस्तो सुकै परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित गरी उनीहरुको शारिरीक मानसिक र बौद्धिक विकासलाई अबरुद्ध हुन नदिनु हो भने विशिष्ट रुपमा यस शिक्षाका निम्नानुसार उद्देश्यहरु हुनेछन्।

- विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको समयन्त र कार्यढाँचा विकास गर्नु ।
- सम्भावित विपद्को व्यवस्थापनका लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको व्यवस्थापन गर्नु ।
- आपतकालिन अवस्थामा पनि वैकल्पिक माध्यम प्रयोग गरी बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकार सुनिश्चित गर्नु ।

4.4.5 रणनीतिहरु

यी माथिको उद्देश्यहरु पूरा गर्न आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाका रणनीतिहरुले प्रकोप जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन महामारी द्वन्द विस्थापना तथा बसाईसराई गरी तीनै पक्षलाई समेटिनु पर्छ। प्रकोप जोखिम न्यूनिकरण व्यवस्थापन अन्तर्गत भूकम्प, वाढीपहिरो, हावाहुरी, असिना, हिमपात, हिमपहिरो, आगलागी, चट्याङ, अतिवृष्टि, अनावृष्टि, खडेरी दुर्घटना आदि प्रकोपहरुको बारेमा पूर्व सावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरुको बारेमा जानकारी तथा सीप विकास र प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई बचाउन आवश्यक तयारी पर्दछ।

रणनीतिहरु:-

- शिक्षा क्षेत्रमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा प्रभाव पार्ने विपद् वा संकटहरुको पूर्वानुमान तथा त्यसको मात्रा वा संकटासन्नताको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्ने छ ।
- पूर्वानुमान वा प्रतिकार्यको बृहत योजना र विद्यालयहरुले आ-आफ्नो विद्यालयको योजना तयार पार्ने छ ।
- विपद् प्रतिरोधि भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पूनस्थापना गर्ने छ ।
- शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, औषधी, खाद्यान्न, पोशाक तथा अन्य राहत सामाग्रीको प्रबन्ध गर्ने छ ।
- विद्यार्थी, शिक्षक, अभिभावक तथा अन्य सरोकारवालाहरुको लागि विपद् रोकथाम, प्रतिकार्य र पुनस्थापनाको लागि क्षमता विकास गर्ने छ ।
- विपद् व्यवस्थापन तथा संकटकालमा अन्य पालिकाहरुमा भए गरिएका असल अभ्यासहरुको अनुसरण गर्ने छ ।
- विद्यालय शान्ति क्षेत्रको अवधारणालाई सार्थकता दिन स्थानीय राजनैतिक दल, पेशागत संगठनहरु, साँस्कृतिक समूह समाजहरु समन्वय गरी यसप्रति सबैलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।
- ReAL Plan (Recovery and Accelerated Learning Plan) कार्यान्वयनमा सहजीकरण गर्ने छ ।
- मिडिया साक्षरतामार्फत मिडिया क्षेत्रमा हुने गलत सूचना र गलत प्रचार न्यूनिकरण गरिने छ ।

4.4.6 उपलब्धि र नतिजा

उपलब्धि:-

- विद्यालयका भौतिक संरचना बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित हुने छ ।

नतिजा:-

- सबै विद्यालयहरुमा सुविधा सम्पन्न भौतिक पूर्वाधारको विकास भएको हुने छ ।
- सबै बालबालिकाहरु सुरक्षित वातावरणमा अध्ययन गरेका हुने छन् ।
- विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धमा सरोकारवालाहरुको क्षमता विकास भएको हुने छ ।

4.4.7 प्रमुख क्रियाकलापहरू

यी माथिका रणनीतिहरू योजनाहरू सफल पार्न र कार्यान्वयनमा ल्याउन निम्न बमोजिमको प्रमुख क्रियाकलापहरू सम्पन्न गरिने छ।

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरू	एकाई	भौतिक लक्ष्य-५ वर्ष					भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	मनोसामाजिक परामर्श तालिम सञ्चालन	पटक		१			१	४	
२	मिडिया साक्षरता कार्यक्रम तथा तालिम सञ्चालन	पटक		१	१		१	५	
३	विपद् सम्बन्धि विद्यालय विपद् योजना निर्माण तथा परिमार्जन	पटक			१			२	
४	स्थानीय तह स्तरीय विद्यालय, शिक्षा विपद्को कार्यक्रम	पटक			१			२	
५	विद्यालयको भौगोलिक अवस्था र परिस्थिति अनुसार वैकल्पिक सिकाइको व्यवस्थापन कार्यक्रम	आवश्यक अनुसार	आवश्यकता अनुसार						
६	उद्धार कार्यक्रममा खटिने स्वयं सेवकका लागि तालिम सञ्चालन	आवश्यक अनुसार	१		१			४	
७	प्रतिकार्य कार्यदलको गठन र परिचालन			१	१	१	१	९	
८	विपद् प्रतिरोधी विद्यालय भवन निर्माण	निरन्तर							
९	विद्यालयहरूमा आपतकालिन साइरनहरू जडान गरिने	सबै विद्यालय	५ वर्ष भित्रमा सबै माध्यमिक विद्यालयहरूमा क्रमिक रूपमा जडान गरिने					१०	

4.5 विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

4.5.1 परिचय

विद्यालय बालबालिकाहरूको लागि भविष्य निर्माण गर्ने पहिलो घर हो । बालबालिकाहरूको त्यस्तो घर भनेको सुरक्षित महसुस, पढ्नको लागि कक्षाकोठा, खेलको लागि खेल मैदान, शौचालय, सरसफाई र पिउनको लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधारको संरचनाहरू हुनुपर्दछ। शिक्षा नियमावली २०५९ मा सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी हुनको लागि बालविकास तथा आधारभूत तहलाई ०.७५ वर्ग मिटर र माध्यमिक १.०० वर्ग मिटर क्षेत्रफल प्रति विद्यार्थीको लागि आवश्यक पर्ने उल्लेख गरिएको छ।

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा विपद् जोखिमयुक्त भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, खानेपानी, शौचालय, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गरी हरित र बालमैत्री विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने नीति लिएको छ। मुलुक संघीयतामा गइसकेपछि राष्ट्रिय शिक्षा नीति तथा कार्यक्रम अनुसार यस धार्चे गाउँपालिकाले विद्यालयको सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विकासको लागि तोकिए बमोजिम कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिइरहेको छ भने वि.स. २०७२को गोरखा भूकम्पले यस पालिकाभित्रका सबै विद्यालयहरू क्षतिग्रस्त बनाएको हुनाले कतिपय विद्यालयहरूको पुनर्निर्माण कार्य पूरा भइसकेको अवस्था छैन।

4.5.2 वर्तमान अवस्था

यस धार्चे गाउँपालिकामा हाल कूल विद्यालयको संख्या २५ वटा र १ नीजि गरी २६ वटा विद्यालयहरू रहेका छन्। विद्यालयहरू मध्ये १ नमुना विद्यालय रहेको छ, त्यही नमुना विद्यालयको भौतिक पूर्वाधार निर्माणाधिन अवस्थामा छ। आर्थिक रूपमा अरु भौतिक अवस्था निर्माणाधिन रहेपनि विद्यालय भवन बनाउने कुनै दाताहरू रहेको छैन। जसलाई ५ वर्षभित्र पूरा गराउनु पर्नेछ। नमुना विद्यालय र अरु २/३ वटा विद्यालयहरू बाहेक अरु विद्यालयहरूको पक्की भवन निर्माण कार्य भइसकेको छ। संघियता कार्यान्वयन भन्दा अघि तत्कालीन शिक्षा विभागमा भौतिक निर्माण सम्बन्धी काम गर्ने बेग्लै शाखा र सबै जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरूमा प्राविधिक सहितको व्यवस्थापनमा विद्यालय शिक्षामा भौतिक पूर्वाधारको काम हुँदै आएकोमा हाल प्राय धेरै विद्यालयहरूमा वि.सं.२०७२ को भूकम्प पश्चात सकार र गैह सरकारी संघसंस्थाहरूको आर्थिक सहयोगमा विद्यालय भवनहरू बनेका छन् भने केही थोरै विद्यालयहरूको भवन लगायत भौतिक संरचना बन्न बाँकी छ ।

4.5.3 अवसर र चुनौतिहरू

राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ले विद्यालयका भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिमयुक्त बनाउनुका साथै विद्यालयहरूलाई सुरक्षित एवं हरित विद्यालयको रूपमा विकास गर्ने नीति अबलम्वन गरेको छ। यसको साथै सार्वजनिक विद्यालयहरूको पूर्वाधार निर्माण, मर्मत सम्भार, सञ्चालन र व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय सरकारलाई जिम्मेवारी प्रदान गरेको छ, जुन स्थानीय निकायको लागि स्थानीय आवश्यकताको आधारमा पूर्वाधारको काम गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ।

संघीयता कार्यान्वयन पछाडि यतिका समयपछि गण्डकी प्रदेश भरिका एक मात्र यस गाउँपालिकाले शिक्षा योजना निर्माण गर्ने अवसर प्राप्त गर्न पाउनु भनेको धेरै अवसर हो भने कार्यान्वयन गराउनु चुनौति हो यसका साथै विद्यालय पूर्वाधार विकाससँग सम्वन्धित निम्न लिखित चुनौतिहरू रहेका देखिन्छ।

- विद्यालय शिक्षा अन्तर्गत विकास एवं बिस्तार गर्नुपर्ने भौतिक पूर्वाधारको स्वरूप तथा यसका मापदण्डहरू कार्यान्वयन गर्न ।
- पूर्वाधार विकासका विधि तथा प्रकृतिलाई गुणस्तरीय पारदर्शी एवं जवाफदेहिता बनाउन ।
- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास एवं बिस्तारको लागि गुरु योजना विकास गर्न ।
- आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन गर्न।
- पूर्वाधारहरूलाई अपाङ्गता र लैङ्गिकमैत्री बनाउन।
- विद्यालय भवनहरूको नियमित मर्मत सम्भार गर्न ।

4.5.4 उद्देश्यहरू:

- मापदण्डको प्रयोग गरी सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु ।
- सबै विद्यालयहरूमा बालमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्नु ।
- सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गरी गुणस्तरीय शिक्षा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु ।
- हरित विद्यालयको अवधारणा विकास गर्नु ।

4.5.5 रणनीतिहरू:

- भौतिक पूर्वाधार विकासको लागि स्थानीय आवश्यकताका आधारमा मापदण्ड निर्माण गर्ने छ ।
- विद्यालय पूर्वाधार विकासको लागि संघ प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीको आधारमा स्रोत व्यवस्थापन गर्ने छ ।
- एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासको लागि सबै कार्य एकै पटक निर्माण गर्ने गरी विद्यालयको सम्पूर्ण निर्माणको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने छ।
- विद्यालय निर्माण गर्दा कक्षाकोठा, शिक्षक, प्र.अ. तथा प्रशासनिक कक्ष, पानी, शौचालय (विद्यार्थी संस्थाको आधारमा अनुमान र उमेरलाई विचार गरेर) निर्माण गर्ने छ।
- पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवं वातावरणीय पक्षलाई एकिकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने छ।
- गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूसँगको साझेदारीमा भौतिक पूर्वाधार विकास गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने छ।
- रमाइलो वातावरणमा शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गर्न प्रशस्त मात्रामा शैक्षिक सामग्री, खेल सामग्रीका साथै बालमैत्री भौतिक वातावरण निर्माणको कार्यक्रमलाई अगाडि बढाइने छ।
- कम्तीमा माध्यमिक विद्यालयहरूलाई हरित विद्यालयको रूपमा विकास गरिने छ ।

4.5.6 उपलब्धि र नतिजा

उपलब्धि:

- सबै विद्यालयहरूमा पर्याप्त भौतिक संरचना निर्माण हुने छ ।

नतिजा:

- सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित, उपयुक्त वातावरण सहितको विद्यालय भवनमा अध्ययन गर्न पाउने छन् ।
- स्थानीय तहभित्रका सबै विद्यालयहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधार विकास र बिस्तार हुने छ ।
- विद्यालयहरूमा अपाङ्गता एवं छात्रामैत्री संरचना व्यवस्था हुने छ ।
- पूर्वाधार विकासको लागि आवश्यक विधि मापदण्ड र स्तरीकरणका सूचक तयार हुने छ ।
- विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाको संम्बर्धन तथा मर्मत सम्भारको पद्धति विकास हुने छ ।

- माध्यमिक विद्यालयहरु हरित विद्यालयको रूपमा विकास भएको हुने छ ।

4.5.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरु

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाई	भौतिक लक्ष्य-५ वर्ष					भौतिक लक्ष्य १० वर्ष	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	भौतिक पुर्वाधार विकास योजना निर्माण प्राविधिकद्वारा विद्यालयको भौतिक अवस्थाको स्थलगत अध्ययन	पटक	१			१		३	
२	विद्यालय भवन निर्माण	पटक	१	१		१		५	
३	निर्माण भएका भवनहरुको मर्मत संहार र फर्निचर व्यवस्थापन	पटक	१	१	१	१	१	५	
४	छात्र छात्राको लागि अलग-अलग शौचालय निर्माण कार्यक्रम	आवश्यक अनुसार	१	१	१	१	१	५	
५	हरित विद्यालय निर्माण (Greening School)	निरन्तर		१	१	१	१	९	

4.6 विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

4.6.1 परिचय

विश्वमा सूचना र प्रविधिको विकासले अत्यन्तै चाँडो फड्को मारेको छ, ज्ञानको विस्फोटन गराएको छ। यसबाट एकातिर ज्ञान आर्जन गर्न सहज भएको छ भने अर्को तर्फ हाम्रा शिक्षण सिकाइका विधि तथा तरिकामा आमूल परिवर्तन ल्याएको छ। शिक्षामा सूचना तथा अत्याधिक प्रयोगले अवसर तथा चुनौती दुवै सिर्जना गरेको छ। सूचना तथा सञ्चारको प्रभावकारी प्रयोगले शैक्षिक सिकाइलाई प्रभावकारी बनाउन शैक्षिक गुणस्तरको अभिवृद्धि गर्नमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। यसले विद्यालय तहको शिक्षण सिकाइमा सहजता ल्याउनुका साथै परीक्षा, मूल्याङ्कन, विद्यालयको व्यवस्थापकीय पक्ष तथा आर्थिक पारदर्शिता र सुशासन कायम गर्नमा समेत मद्दत गर्दछ। आजको विश्व जगतमा आर्थिक तथा शैक्षिक भिन्नताको कारण वर्गीय समाज निर्माण भइरहेको अवस्थामा सूचना र प्रविधिको कुशल प्रयोगले धनी गरिब वर्ग बीचको खाडल कम गराउन मद्दत गर्दछ।

कोभिड-१९ को महामारीले शिक्षामा सूचना तथा सञ्चारको महत्वलाई अझै उजागर गरेको छ। यी र यस्तै प्रकारका महामारीहरूमा सूचना तथा सञ्चार शिक्षाले सिकाइलाई निरन्तरता दिनमा महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ। महामारीको समयमा अनलाइन र अफलाइन दुवै माध्यमको प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिन खोजिए पनि मानवीय क्षमता तथा संरचनाको अभावले सबैलाई समेट्न सकिएको छैन। यस्तो अवस्थामा सबैको लागि पहुँच पुग्ने गरी शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास गर्नु चुनौतिपूर्ण कार्य रहेको छ।

4.6.2 वर्तमान अवस्था

नेपालको संविधानले परिकल्पना गरेको संघीय गणतन्त्रात्मक राज्य संरचना अनुरूप राष्ट्रको सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणको लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्नको लागि संविधानको धारा ५१ को जशमा शिक्षालाई वैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यवसायिक, सीपमूलक, रोजगारमूलक एवं जनमुखी बनाउँदै सक्षम प्रतिस्पर्धा, नैतिक एवं राष्ट्रिय हितप्रति समर्पित जनशक्ति तयार गर्ने भन्ने छ। शिक्षाको अवस्था यही नै रहेमा यो संवैधानिक व्यवस्था अनुरूप हाम्रो देशले खोजेको जनशक्ति प्राप्त हुने कुरा क्षितिजको यात्रा जस्तै हुने देखिन्छ।

विद्यार्थीको सिकाइ सहजिकरण निर्देशिका, २०७७ का अनुसार वैकल्पिक प्रणाली भन्नाले कोभिड-१९ वा यस्तै प्रकारको विपद् वा महामारी जस्ता कारणले पठनपाठन गर्न कठिन भएको वा हुने अवस्थामा रेडियो, एफ.एम, टेलिभिजन, अनलाइन, अफलाइन, परियोजना, पाठहरू, स्व-अध्ययन तथा दुर तथा खुल्ला शिक्षा लगायतका वैकल्पिक माध्यम वा पद्धतिबाट अध्ययन अध्यापन सूचारु राख्ने विविध र प्रक्रिया यस निर्देशिकाले पनि सूचना प्रविधिलाई विशेष जोड दिएको छ। वैकल्पिक प्रणालीबाट सिकाइ गर्न सूचना प्रविधिको अहम भूमिका हुने कुरामा कुनै द्विविधा छैन।

प्रविधिको प्रयोगको लागि यस धार्चै गाउँपालिका एउटा डिजिटल स्थानीय तह बनाउने उद्देश्यका साथ अगाडि बढिरहेको सन्दर्भमा यस स्थानीय तहले प्रत्येक विद्यालयहरूमा फाइबरनेट पुर्याउन प्रयासरत छन्। स्थानीय तह तथा गैह्र सरकारी संघसंस्थाहरूको समन्वय र आर्थिक सहयोगमा आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयहरूमा ICT कार्यक्रम अन्तर्गत ICT Lab को व्यवस्थापन गर्दै आएका छन्। विशेष गरी कम्प्युटर र लेखा शिक्षकलाई ICT तालिमको व्यवस्था गरेको छ। विद्यालयमा पुस्तकालय स्थापनासँगै लाइब्रेरीको व्यवस्था गरेको छ। सबै विद्यालयहरूमा इन्टरनेटको पहुँचको अवस्था नभएकोले अब देखि नभएका ठाउँमा व्यवस्था गराउनुपर्ने देखिन्छ। इन्टरनेटको पहुँच, स्मार्ट मोबाइल विद्यार्थीहरूमा सबैले प्रयोग गर्न नसक्नु, मोबाइल र रेडियो जस्ता सामग्रीहरू कतिपय अभिभावकहरूसँग पनि नभएको पाइन्छ। कुनै विद्यालयहरूमा विद्युतको अभाव भएकाले चुनौति थपिएको छ।

4.6.3 अवसर र चुनौतिहरू

अवसर:-

- नेपाल सरकारले राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी गुरुयोजना, डिजिटल पाठ्यसामग्रीहरूको विकास र प्रयोग जस्ता विषयहरूलाई अवसरको रूपमा लिन सकिने।
- राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार योजना तथा प्रदेश प्रमुख शैक्षिक सुधार योजना मार्फत ICT मा आधारित बजेटहरूमा समय समयमा विभिन्न विद्यालयहरू छनोट हुनु।

चुनौति:-

- दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव हुनु ।
- सबै विद्यालयहरूको भौतिक अवस्था फरक फरक भएकाले विद्युत, इन्टरनेट, कनेक्टीभि आदिको बिस्तार गर्न कठिनाई हुनु ।
- सूचना प्रविधिको उपयोगको लागि शिक्षकहरूमा जागरुकता, लगनशिलता र आफुलाई अद्यावधिक बनाउनु।
- विद्यालयहरूमा पूँजीको अभाव हुनु ।
- अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी मार्ग निर्देशनको कमी आदि ।

4.6.4 उद्देश्यहरू:

- शिक्षण सिकाइलाई गुणस्तरीय तथा प्रभावकारी बनाउनको लागि सूचना तथा प्रविधिको पहुँचको बिस्तार गर्नु ।
- विद्यालयहरूको प्रशासकीय प्रबन्धलाई प्रभावकारी बनाउन सूचना तथा प्रविधिको प्रयोगमा वृद्धि गर्नु।
- बालबालिकाहरूलाई आधुनिक सूचना तथा प्रविधिहरूको ज्ञान तथा सीपको अवसर प्रदान गर्नु।
- शिक्षण क्रियाकलापलाई छिटो, सजिलो तथा सहज र रमाइलो तथा सिकाईलाई दिगो बनाउनु।

4.6.5 रणनीतिहरू:

यी माथिका उल्लेखित चुनौतिहरूको समाधानको लागि निम्न अनुसारको रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ।

- सानै कक्षादेखि सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षाको सुरुवात गर्ने छ।
- सबै विद्यालयहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचनाहरू तथा उपकरणको प्रबन्ध गरी सुरक्षित भौतिक र प्राविधिक प्रबन्ध मिलाइने छ।
- कार्यरत सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने छ।
- स्थानीय तह स्तरमा प्राविधिक सहायताका लागि सक्षम शिक्षकहरूको छनौट गरी विषयगत समिति बनाइने छ।
- IEMIS को प्रयोगलाई थप बिस्तार तथा व्यवस्थित गराइने छ।
- आ.वि. तथा सबै मा.वि.हरूलाई इन्टरनेटको अनिवार्य पहुँच पुऱ्याई कक्षाकोठाहरू प्रविधि तथा सूचना मैत्री बनाइने छ ।
- विद्यार्थीहरूलाई आवश्यक पर्ने डिजिटल सामग्रीहरू उपलब्ध गराइने छ।
- शिक्षक सहायता तथा पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रणालीको प्रयोग गर्ने छ।
- स्थानीय तहको सबै सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयहरूमा डिजिटल प्रणालीमा लेखा राख्नको लागि आवश्यक प्रबन्ध मिलाइने छ।
- इन्टरनेट प्रदायक संस्थाहरूसँग समन्वय गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच सहज बनाइने छ।
- हरेक विद्यालयमा कम्तीमा एक जना शिक्षकलाई आधारभूत कम्प्युटर तालिमको व्यवस्था गर्ने छ।

4.6.6 उपलब्धि र नतिजा

उपलब्धि:-

- विद्यालयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको बिस्तार भई सिकाईलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुऱ्याको साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार भई सुशासन कायम हुने छ ।

नतिजा:-

- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित एकिकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली IEMIS सम्बन्धी कार्य विद्यालयहरू स्वयंले समयमा नै सम्पन्न गरेको हुने छ ।
- सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका पूर्वाधारको विकास भई सबैको पहुँच हुने छ ।
- सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले सिकाई तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना र सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुने छ ।
- पालिका स्तरमा सूचना तथा सञ्चार शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास भएको हुने छ।
- शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूको सिकाई प्रभावकारी, समय सान्दर्भिक र गुणस्तरीय भएको हुने छ ।
- अनुगमन, मूल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण, सूचना सम्प्रेषणमा सुधार आउनुको साथै जनशक्ति र समयको बचत हुने छ ।
- शिक्षा सम्बन्धी विभिन्न सेवामा प्रवाह र सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी कार्यकुशलता पारदर्शी र सुशासन कायम भएको हुने छ ।

4.6.7 प्रमुख क्रियाकलाप तथा लक्ष्यहरू

क्र.स	प्रमुख क्रियाकलाप	एकाई	आधार वर्ष		पहिलो ५ वर्षको लक्ष्य					जम्मा	१० वर्ष जम्मा	कैफियत
			2079		१	२	३	४	५			
			भएको	नभएको								

१	विद्यालयमा ICT LAB बिस्तार	संख्या	10	15	१	1	1	1	2	5	25	
२	सबै विद्यालयमा इन्टरनेट कनेक्टिभिटी व्यवस्थापन	संख्या	3	22	10	१२			-	२२	25	
३	IEMIS सम्बन्धी तालिम	जना	33	-	50	पुर्नताजगी तालिम हरेक वर्ष प्र.अ. र लेखा						
४	पालिका स्तरमा नमुना ICT ल्याव स्थापना	संख्या	-	-	-	५ वर्षमा कम्तीमा एउटा बनाउने					2	
५	पालिका स्तरमा विद्यालयलाई प्रविधिमैत्री शिक्षक सहायता समूहको निर्माण र परिचालन	पटक	-	-	१	-	-	-	-	1	2	
६	शिक्षक तथा कर्मचारीलाई ICT तालिम	पटक	-	-	१	१	१	१	१	५	10	
७	प्राविधिमैत्री कक्षा कोठाको व्यवस्थापन	संख्या	3	-		1	1	-	1	3	10	
८	विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनमा ICT को प्रयोग		-	-	निरन्तर							
९	एक वडा एक लाइब्रेरी सञ्चालन	विद्यालय	-	-	प्रायः सबै मा.वि.मा लाइब्रेरी छन् भने बिस्तारै सबै नि.मा.वि.हरुमा बिस्तार गर्ने					18		

परिच्छेद ५ -सुशासन तथा व्यवस्थापन

कुनै पनि संस्थाको सुन्दरता त्यसमा अन्तर्निहित सुशासन तथा व्यवस्थापनमा निर्भर हुन्छ । सेवाग्राही वा उपभोक्ता सापेक्ष व्यवहार सुशासनको अपेक्षाकृत लक्ष्य हो भने त्यसका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नु त्यसको व्यवस्थापन हो । सुशासन उचित किसिमको शासन व्यवस्था हो, असल राज्य व्यवस्था हो, कल्याणकारी शासन हो । यसप्रकारका सुशासनयुक्त प्रवृत्ति कायम गर्नका लागि व्यवस्थापनको अहम् भूमिका हुन्छ । वास्तवमा व्यवस्थापन कुनैपनि कुराको प्रबन्ध वा व्यवस्था मिलाउनु हो, विषयगत नियम कानून वा विधिविधान हो, कुनै समस्याको उचित समाधान पनि हो । रालिका यसर्थ सुशासन र व्यवस्थापनको अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ । यसले कुनैपनि संस्थागत सक्षमता, कार्यक्रमगत सफलता र नीतिगत सबलता प्राप्त गर्न सकिन्छ । राज्यका हरेक संरचनाका तहहरुमा सुशासन कायम गर्ने सम्बन्धित पक्ष जिम्मेवार हुनु जरुरी छ । त्यसमा पनि शिक्षा क्षेत्र आफैमा भिन्न तर अन्तरसम्बन्धित क्षेत्र हो । लगानि, प्रक्रिया र उत्पादनको लामो चक्रमा परिणाम खोजिने जिम्मेवार क्षेत्र शिक्षा हो । शिक्षा नै त्यस्तो आधार हो जसले व्यक्ति, समाज र राज्यको सफलता र सुन्दरताको आधार तय गर्दछ । परिस्कृत संस्कृति र समाजको मेरुदण्ड पनि हो । यसर्थ शिक्षा क्षेत्रको सुशासन र व्यवस्थापनमा सम्बन्धित पक्ष त्यतिकै जिम्मेवार हुनु जरुरी छ । शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनका अनेकन आयामहरु हुन सक्दछन् । समय र बदलिँदो परिस्थिति अनुसार अझै चुनौतिको सामाना गर्नु पर्ने हुन सक्दछ । देशको आर्थिक सामाजिक अवस्था, भौगोलिक अवस्था, संस्कृतिक सम्बन्ध र विश्व बजार आदि शैक्षिक क्षेत्रका चुनौतिका आधारहरु हुन् । नेपालको संवैधानिक व्यवस्था र शिक्षाको विकेन्द्रीकरण नीति अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निश्चित र केही साझा अधिकार क्षेत्रहरु रहेका छन् । गण्डकी प्रदेश गोरखा जिल्ला अन्तर्गत रहेको धार्चे गाउँपालिकाले शैक्षिक क्षेत्रमा सुधार गर्ने लक्ष्यकासाथ शैक्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनको अभियानमा लागेको छ । यस गा.पा ले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रहि शैक्षिक योजना निर्माण गरेको छ । यस योजनाको सन्दर्भमा शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनका पक्षहरुलाई निम्नानुसार समेटिएको छः

5.1 शिक्षाको संस्थागत संरचना र क्षमता विकासको अवस्था

5.1.1 परिचयः

नेपालको संविधान २०७२ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार विद्यालय शिक्षाको निश्चित संरचना र अधिकार क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ । खासगरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल र साझा अधिकार क्षेत्र प्रत्यायोजन गरिएको छ । शिक्षाको तहगत संरचना र अधिकार प्रत्यायोजन गर्दा शिक्षा, खेलकुद र पत्रपत्रिकालाई तीनै तहको साझा अधिकारमा रहने तथा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । यसर्थ संविधान तथा ऐनको परिधिभित्र रही धार्चे गाउँपालिकाको उज्वल शैक्षिक भविष्य को सुनिश्चितताका लागि सुदृढ मार्गचित्र तयार पारिएको छ । यस शिक्षा योजनाले स्थानीय सरकारलाई शिक्षाको संस्थागत संरचना पहिचान गरी क्षमता विकासका भावी रणनीतिहरु तयार गर्ने प्रयास भएको छ ।

5.1.2 वर्तमान अवस्था:

स्थानीय सरकार संचालन ऐन 2074 मा व्यवस्था भए बमोजिमका कार्यहरू सम्पादन गर्नका लागि यस धार्चे गाउँपालिका अन्तर्गत शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखा रहेको छ । यसै शाखाबाट स्थानीय तहभित्रका सबै विद्यालयहरूसँग समन्वय र सहजीकरण गर्ने गरिन्छ । स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्रको परिधीमा रही धार्चे गाउँपालिकाको वर्तमान शैक्षिक अवस्था निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

- धार्चे गा.पा. को भूगोल र जनसङ्ख्याको आधारमा विद्यालयको व्यवस्था गर्न नसकिएको,
- दातृ संस्थाहरूको सहयोगमा भौतिक संरचना निर्माणको अवस्था सन्तोषजनक भए पनि शैक्षिक वातावरणमा उल्लेखनीय सुधार हुन सकेको छैन,
- विषयगत शिक्षक, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उचित व्यवस्थापनमा स्थानीय सरकारको मात्र निर्भरता पर्याप्त नभएको,
- शिक्षक, विद्यार्थी तथा समाजबीच समन्वयको नेतृत्व स्थानीय तहबाट गरिएको,
- विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न प्राथमीकरणका आधारमा राहात, अनुदान र सहयोगको प्रावधान गरिएको,
- विद्यालयको वातावरण निर्माण र उचित व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकारको नेतृत्वदायी भूमिका रहेको,
- स्थानीय सरकारको अधिकार क्षेत्र मध्यनजर गर्दै नियमन र निर्देशन सहितको प्रभावकारी सेवा उपलब्ध गराइएको ।

5.1.3 उद्देश्यहरू

- स्थानीय सरकार र स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।
- विद्यालयको संरचनागत स्वरूप अनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नु ।
- आवश्यक स्रोत साधनको व्यवस्थापन र परिचालन गर्नु ।

5.1.4 रणनीतिहरू:

राष्ट्रिय शैक्षिक नीति तथा कार्यनीतिका आधारमा स्थानीय सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रही शैक्षिक रणनीतिहरू तयार पार्नु जरुरी छ । यसका लागि स्थानीय सरोकारवालाहरूको सहज पहुँच र प्रत्यक्ष सहभागिताको त्यतिनै महत्व छ । विद्यालय सानो समाज हो अर्थात् जनताको समग्रताको प्रतिनिधित्व गर्ने संस्था हो । यसर्थ स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्रको शैक्षिक अवस्थाको वास्तविकता पहिचान गरी शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनको लागि निम्नानुसार रणनीतिहरू अवलम्बन गरिने छ ।

- शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनको सुनिश्चितताका लागि आवश्यक नीति तथा निर्देशिका तयार गर्ने छ ।
- संस्थागत संरचनाको स्तरोन्नति गर्ने छ ।
- विद्यालयको प्रकृतिका आधारमा आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापनका लागि नेतृत्व र समन्वय गर्ने छ ।
- कार्यरत जनशक्तिको पेसागत क्षमता अभिवृद्धिको तालिम कार्यक्रम संचालन गर्ने छ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच बिस्तार गरी मिश्रित मोडलको शैक्षिक कार्यक्रम संचालन गर्ने छ ।
- विद्यालयको प्रशासनिक नेतृत्व, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ र स्थानीय सरकारबीच सहयोगात्मक एवम् सहकार्यत्मक सम्बन्ध विस्तार गरी शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने छ ।

5.1.5 उपलब्धि, नतिजा र प्रमुख क्रियाकलापका क्षेत्र

स्थानीय सरकारको शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अगाडि सारिएका छोटो अवधि र दीर्घकालीन रणनीतिहरू अनुसार निम्नानुसार उपलब्धि, नतिजा र कार्यकलापका क्षेत्रहरू रहेका छन् .

उपलब्धिहरू:-

- शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता कायम भएको हुने छ ।
- संस्थागत संरचनाको उचित व्यवस्थापन गरिएको हुने छ ।
- आवश्यक शैक्षिक जनशक्ति व्यवस्थापन गरिएको हुने छ ।
- पेसागत दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन गरिएको हुने छ ।
- सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको सहज पहुँच कायम गरी बहुबौद्धिकता कायम गरिएको हुने छ ।
- विद्यालयको प्रशासनिक नेतृत्व र सरोकारवाला संस्थाहरूबीच उच्च स्तरको सम्बन्ध कायम गरिएको हुने छ ।

नतिजा :

- धार्चै गाउँपालिका भित्रका सबै शैक्षिक संस्थाहरुमा सुशासन कायम हुनेछ । यस व्यवस्थापनको कारण गुणस्तरीय शैक्षिक उत्पादनको प्रत्याभूति सुनिश्चितता हुने छ ।
- प्रमुख शैक्षिक गतिविधि तथा लक्ष्य प्राप्त भएको हुने छ ।

क्र.सं.	शैक्षिकगतिविधि	एकाइ	लक्षित टर्म(५ वर्षे)					लक्षित टर्म (१० वर्षे)	कैफियत
			१	२	३	४	५		
१	शैक्षिक सुशासन र व्यवस्थापनको नीति तथा मापदण्ड विकास	पटक	1					1	
२	संस्थागत संरचना निर्माण तथा क्षमता विकास	पटक		1		1		2	1
३	जनशक्तिको पेसा गत क्षमता अभिवृद्धि	निरन्तर	निरन्तर					निरन्तर	
४	मिश्रित प्रणालीको शैक्षिक कार्यक्रमको विकास	पटक	आवश्यकतामा आधारित					आवश्यकता अनुसार	
५	प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढिकरण	पटक	आवश्यकता अनुसार		निरन्तर			निरन्तर	
६	कार्यसम्पादन करार गरी सम्बन्धित पक्षलाई नतिजा प्रति जिम्मेवार बनाउने	निरन्तर	निरन्तर					निरन्तर	
७	अनौपचारिक र निरन्तर शिक्षाका लागि सम्यन्त विकास गर्ने	पटक	आवश्यकता अनुसार		निरन्तर			निरन्तर	

5.2 स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

5.2.1 परिचय:

नेपालको संवैधानिक व्यवस्था र शिक्षाको विकेन्द्रीकरण नीति अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकार क्षेत्रका आधारमा गण्डकी प्रदेश गोरखा जिल्ला अन्तर्गत रहेको धार्चै गाउँपालिकाले शैक्षिक क्षेत्रमा नतिजामुखी परिवर्तन गर्ने लक्षकासाथ शैक्षिक योजना निर्माण र कार्यान्वयनको अभियानमा लागेको छ । खासगरी नेपालको संविधान २०७२ तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ अनुसार विद्यालय शिक्षाको निश्चित संरचना र अधिकार क्षेत्र निर्धारण गरिएको छ । शिक्षाको तहगत संरचना र अधिकार प्रत्यायोजन गर्दा शिक्षा, खेलकुद र पत्रपत्रिकालाई तीनै तहको साझा अधिकारमा रहने तथा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ । योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत अवश्यक संगठन तथा संरचना, जनशक्ती, प्रक्रिया, नीति, कानून, मापदण्ड, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व पर्दछन् । यस धार्चै गाउँपालिकाको शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट, त्यसको कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने उचित प्रबन्ध मिलाइएको छ ।

5.2.2 वर्तमान अवस्था :

- हाम्रो देश वर्तमान व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहको शैक्षिक योजनाहरु स्थानीय तहबाटै लागूहुने भएकोले यसको अनुगमन तथा कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारीहरु पनि स्थानीय तहमा कार्यरत जनशक्तिले नै गर्नु पर्ने अवस्था छ ।
- यस धार्चै गाउँपालिकामा भए गरेका योजनाहरुको कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्याङ्कन समन्वय र सहजीकरण गाउँपालिकाको सम्बन्धित शाखा मार्फत हुने गरेको छ ।
- यस धार्चै गाउँपालिकामा स्थानीय स्तरमा सञ्चालित शैक्षिक योजनाहरुको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन स्थानीय शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखाबाट हुँदै आएको छ ।
- यस गाउँपालिकाका जनप्रतिनिधिहरुबाट पनि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट महत्वपूर्ण भूमिका रहँदै आएको छ ।

5.2.3 चुनौति तथा अवसरहरु :

योजना कार्यान्वयनमा विभिन्न खालका चुनौति तथा समस्याहरु कायमै रहेका छन् । कुशल व्यवस्थापनका लागि संगठन संरचना तथा जनशक्ति अभावले प्रभावकारी कार्यान्वयनमा बाधा उत्पन्न हुन्छ । हालको व्यवस्थापन पक्षमा देखिएका चुनौति तथा समस्याहरु यस प्रकार रहेका छन् ।

- परम्परागत प्रणालीबाट आधुनिक प्रणालीमा प्रवेश गर्दा फरक पद्धतिको विकास नहुनु ।
- नयाँ व्यवस्था बुझेर त्यसलाई कार्यान्वयन गर्ने दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु ।
- स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने क्षेत्रहरू सबैको नीति नियमावली कार्यविधि बनाएर काम गर्न नसक्नु ।
- स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि लगायत मूख्यभूमिका खेल्नु पर्ने निकायहरूले शिक्षाक्षेत्रलाई शिक्षक व्यवस्थापन र भौतिक संरचनासँग मात्र जोडेर हेर्ने परिपाटी कायम र रहिरहनु ।
- यस स्थानीय शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखामा जनशक्ति कम भएको कारणले उद्देश्य अनुसार अनुगमन निरीक्षण गर्न नसक्नु ।

5.2.4 उद्देश्य

- धार्चै गाउँपालिकाद्वारा तयार पारिएको शिक्षा योजना प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु ।

5.2.5 रणनीतिहरू:

यस धार्चै गाउँपालिकाको ५ वर्षे स्थानीय शिक्षा योजनाको समग्र कार्यान्वयन प्रक्रियाका लागि निम्न प्रकार का रणनीतिहरू उल्लेख गरिएका छन् ।

- योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यक ऐन नियम र नीति निर्देशनको व्यवस्था गर्ने छ ।
- शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी योजना कार्यान्वयनका लागि आवश्यकता अनुसार समितिहरू निर्माण गर्ने छ ।
- सङ्घीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत राखी वार्षिक बजेट तयार गर्ने छ ।
- शिक्षण सिकाइमा सहयोग पुर्याउन स्थानीय स्तरमा शिक्षक तथा सहयता प्रणाली विकास गर्ने छ ।
- प्रत्येक विद्यालयले आफ्नो विद्यालय सुधार योजना निर्माण अद्यावधिक गर्ने छ ।
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट र आफ्नै आम्दानी समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने छ ।
- योजना कार्यान्वयनका लागि प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी बनाउने छ ।
- स्थानीय अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तक्रिया तथा सहकार्य गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने छ ।
- कार्यान्वयन गरिएका योजनाको सामाजिक परीक्षण र लेखा परीक्षण प्रत्येक वर्ष गर्ने छ ।
- शिक्षासँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरू तथा अन्य गैह्र सरकारी निकायहरूसँग सहकार्य गर्ने छ ।

5.2.6 उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य :

उपलब्धिहरू:

- स्थानीय शिक्षा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता भएको हुने छ ।

प्रमुख नतिजा:

- यस गाउँपालिकाको शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रवर्द्धन भई शैक्षिक गुणस्तरमा वृद्धि बालमैत्री शिक्षण, प्रविधिमैत्री शिक्षण तथा बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने छ ।

5.2.7 प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य:

क्र.स.	प्रमुख क्रियानकलाप हरु	एकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	वार्षिक वजेट तथा कार्यक्रम निर्माण	पटक	√		√	√	√	४	
२	आवश्यक कानुन निर्देशिका कार्यविधिको विकास		√		√		√	३	
३	कानुन निर्देशिका मापदण्डको प्रवोधिकरण		√	√	√	√	√	५	
४	विद्यालय सुधार योजना निर्माण एवं अद्यावधिक		√	√	√	√	√	५	
५	एकीकृत शैक्षिक सूचना प्रणाली सुदृढीकरण		√	√	√	√	√	५	
६	शैक्षिक गुणस्तर सुधार सम्बन्धी अन्तक्रिया		√	√	√	√	√	५	

७	अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन		√	√	√	√	√	५	
८	सामाजिक परीक्षणको प्रतिवेदनका आधारमा विद्यालयहरुलाई थप सहजीकरण		√	√	√	√	√	५	

धार्चु गाउँपालिका शिक्षा योजना

5.3 अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

5.3.1 परिचय :

योजनाले दिएको निर्धारित समयमा शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा स्रोतसाधनको विनियोजन र वितरण के कसरी भइरहेको छ लगानीको प्रवाह समुचित ढङ्गले भएको छ वा छैन कार्यक्रम कार्यान्वयन प्रक्रियामा त्रुटिहरू छन् वा छैनन् शैक्षिक क्रियाकलापहरू निर्धारित कार्यतालिका अनुसार समयमै कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्तितर्फ उन्मुख भएका छन् वा छैनन् भन्ने कुरा निश्चित गर्न व्यवस्थापनबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लक्ष्य र प्रगति बारेमा नियमित वा आवधिक रूपमा निगरानी निरीक्षण पुननिरीक्षण पर्यवेक्षण एवं जाँचबुझ गर्ने गराउने कार्य अनुगमन हो । यसले कार्यक्रमको प्रगति र वर्तमान स्थितिको बारेमा जानकारी गराउँदछ । शैक्षिक कार्यक्रमहरूको सान्दर्भिकता उपयुक्तता दक्षता र प्रभावकारिताको सन्दर्भमा सुव्यवस्थित एवं उद्देश्यपूर्ण ढंगले जाँचबुझ तथा लेखाजोखा गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कन प्रतिफल र प्रभावसँग बढी केन्द्रित हुन्छ । अनुगमन सामान्यतया कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा मात्र गरिन्छ भने मूल्याङ्कन कार्यक्रम सञ्चालनका चरण साथै कार्यक्रम सम्पन्न भए पश्चात पनि गरिन्छ । अनुगमन र मूल्याङ्कनले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा भएको लगानीलाई पारदर्शी नतिजामुखी जवाफदेही र उत्तरदायीपूर्ण बनाउन सहयोग गर्दछन् ।

5.3.2 वर्तमान अवस्था

- शैक्षिक योजनाहरू संघ प्रदेश र स्थानीय तहबाट लागु हुने भएकोले यसको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय तहमा नै व्यवस्थापन हुँदै आएको छ ।
- स्थानीय शैक्षिक योजनाहरूको अनुगमन मूल्याङ्कन स्थानीय शिक्षा शाखाबाट हुँदै आएको छ ।
- शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण तथा विद्यार्थीहरूको उपलब्धि परीक्षण गर्दै आएको छ ।
- यस गाउँपालिकामा भए गरेका शैक्षिक योजना तथा गतिविधिहरूको अनुगमन मूल्याङ्कन समन्वय र सहजीकरण शिक्षा शाखा मार्फत हुने गरेको छ ।
- सहभागितात्मक तथा सामुहिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग भएको छ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा सूचना तथा प्रविधिको उपयोग गरिएको छ ।

5.3.3 उद्देश्यहरू :

- धार्च गाउँपालिकामा एकिकृत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीको विकास गर्नु ।
- नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका प्रणाली लागु गरी योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध मिलाउनु ।
- योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धिहासिल गर्नु ।
- विषयगत समूह परिचालन गर्नु ।

5.3.4 रणनीतिहरू :

- प्रभावकारी अनुगमनका लागि जनप्रतिनिधि सहित स्थानीय विषयगत विज्ञ टोली सम्मिलित अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका विभिन्न समितिहरू निर्माण गर्ने छ ।
- शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र प्रयोग तथा प्रतिवेदन छिटो छरितो र व्यवस्थित बनाउने छ ।
- नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अबलम्वन गर्ने ।
- विद्यालय र गाउँपालिका बीच हुने विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा कार्यसम्पादनलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने छ ।
- कक्षाकोठाको सिकाइको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन प्रभावकारी बनाउन विषयगत विज्ञ टोली सम्मिलित सुपरिवेक्षण एवं प्रतिवेदन समिति निर्माण गर्ने प्रबन्ध गर्ने छ ।
- योजना अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रम तथा परियोजना वा क्रियाकलापहरूको नियमित आवधिक, मध्यावधि तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने छ ।
- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई लागू गर्ने छ ।

5.3.5 उपलब्धि नतिजा प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य :

उपलब्धिहरू :

- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि समन्वयात्मक तथा एकत्रित प्रणाली विकास भएको हुने छ ।
- नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन हुने छ ।
- योजनाको प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतिहरूलाई सम्बोधन गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल भएको हुने छ ।

नतिजाहरू :

- योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास भएको हुने छ ।
- नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणाली स्थापित भई योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन
- भएको हुने छ ।

- अनुगमन तथा मूल्याङ्कनले कार्यक्षमतामा कुशलता ल्याउने र विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धीमा सुधार हुने छ ।
- स्थानीय दक्ष जनशक्तिको परिचालन भई कार्यसम्पादनमा सहजता हुने छ ।

5.3.6 प्रमुख क्रियाकलाप र लक्ष्य :

क्र.स.	प्रमुख क्रियाकलापहरु	एकाइ	भौतिक लक्ष्य ५ वर्ष						भौतिक लक्ष्य १० वर्ष
			१	२	३	४	५	जम्मा	
१	पालिका स्तरमा एकिकृत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र निर्माण	पटक	√	√	√	√	√	५	
२	अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण	पटक	√		√		√	३	
३	मार्गदर्शन प्रवोधिकरण	पटक	√	√	√	√	√	५	
४	नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन	पटक	√	√	√	√	√	५	
५	नतिजामा आधारित अनुगमन प्रणालीका लागि सूचकहरु तयार तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक	√	√	√	√	√	५	
६	स्थानीय स्थानीय वडाले आफूले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रमको अनुगमन गर्ने	पटक	√	√	√	√	√	५	
७	कार्यक्रम कार्यान्वयनको चौमासिक तथा वार्षिक समीक्षा तथा प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	√	√	√	√	√	५	
८	स्थिति प्रतिवेदन तयार गर्ने	पटक	√	√	√	√	√	५	
९	कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका तयारी	पटक		√	√	√	√	४	
१०	विद्यालयको कार्सम्पादन एवं स्व-मूल्याङ्कन गर्ने/गराउने	पटक	√	√	√	√	√	५	

परिच्छेद ६ - लगानी र वित्तीय स्रोत व्यवस्थापन

6.1 परिचय:

हाम्रो देशको संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको दायित्व भएको छ । नेपालको संविधानले शिक्षालाई मौलिक हकको रूपमा लिई आधारभूत शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क एवम् माध्यमिक शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ । उक्त मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन २०७५ जारी भएको छ भने उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी नियमावली २०७७ पनि स्वीकृत गरेको छ । यसका लागि आवश्यक स्रोतको खोजी, प्राथमिकीकरण, स्रोतको उचित विनियोजन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदन सम्बन्धी व्यवस्था गर्नु पनि आवश्यक देखिन्छ । भविष्यका लागि गुणस्तरीय मानव संसाधनको विकास गर्न शिक्षामा लगानी गरिन्छ । भनिन्छ बालबालिकाको शिक्षामा गरिने लगानी व्यक्ति, समाज र राज्यको दीर्घकालिन विकासका लागि सहयोग गर्दछ । देश विकासको दीर्घकालीन सोचलाई मूर्त रूप दिन शिक्षामा राज्यले प्राथमिकताका साथ लगानी गर्नु आवश्यक छ ।

संवैधानिक व्यवस्था अनुसार विद्यालय शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझेदारीमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । नेपालको संविधान अनुसार स्थानीय तहको वित्तीय स्रोतका लागि शसर्त अनुदान, सामानीकरण अनुदान, समपुरक अनुदान र विशेष अनुदानको प्रबन्ध गरिएको छ । साथै स्थानीय तहको आफ्नै स्रोतबाट समेत शिक्षामा केहि लगानी गर्ने गरिएको छ । स्थानीय तहले स्रोत व्यवस्थाको लागि आन्तरिक ऋण समेत उठाउन पाउने व्यवस्था रहेको छ । सामानीकरण अनुदान, समपुरक अनुदान र विशेष अनुदान संघीय सरकारबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने शसर्त अनुदान सम्बन्धित संघिय विषयगत मन्त्रालयले तयार गरेको मापदण्ड अनुसार कार्यक्रमको प्रयोजनका लागि खर्च गर्ने गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने

अभ्यास रहेको छ ।स्थानीय तथा प्रदेश तहले संघिय सरकारबाट प्राप्त हुने बाहेक आफ्नै स्रोतमा आधारित राजश्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने बजेटबाट पनि शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन गर्ने गर्दछन् ।

6.2 वर्तमान अवस्था:

मुलुकको विकासमा शिक्षाको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । शिक्षा विना अन्य क्षेत्रको विकास सम्भव छैन भन्नेमा सबैले सहमति जनाए पनि शिक्षा क्षेत्रमा बजेटको प्रतिशत बढाउने कुरामा सरकार र राजनितिक दलको प्रतिबद्धता कमि देखिन्छ । शिक्षा क्षेत्रमा विद्यालय शिक्षक र विद्यार्थीको संख्या बढी नै रहेको छ । गुणस्तरको विषयमा सर्वत्र चर्चा हुन्छ तर कसरी गुणस्तर बढाउने भन्ने विषयमा खासै चर्चा भएको पाइदैन । सबै क्षेत्रबाट आवाज उठ्ने चासो राख्ने तर प्राथमिकतामा नपर्ने विषय भएको छ शिक्षा । शिक्षा क्षेत्रमा बजेटको प्रतिशत नबढे पनि कूल शिक्षा बजेटको आकार भने प्रति वर्ष बढिरहेको छ । यसलाइ भने सकारात्मक रुपमा लिन सकिन्छ ।

तालिका 6.1.1

नेपालमा विगत पाँच वर्षमा शिक्षा बजेटमा वैदेशिक स्रोतको अवस्था(बजेट रु करोडमा)

आ.व.	शिक्षा बजेट	वैदेशिक सहायता रकम	वैदेशिक सहायता %	वार्षिक बजेट प्रतिशत	कुल संघीय बजेटमा शिक्षा बजेटको अंश	शिक्षा बजेटमा गार्हस्थ उत्पादनको प्रतिशत
२०७४/७५	12664	1096	8.65	8.84	9.9	4.2
२०७५/७६	13451	1287	9.57	6.21	10.2	4.1
२०७६/७७	16376	1746	10.66	21.74	10.6	4.4
२०७७/७८	17171	2451	14.28	4.86	11.7	4.4
२०७८/७९	18004	1719	9.60	4.85	10.93	4.2

स्रोत: विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना (2022/23-2031/32)

तालिका 6.1.२

पछिल्लो ५ वर्षमा शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट(वजेट रु. लाखमा)

आ.व.	कुल राष्ट्रिय बजेट	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि क्षेत्रमा बजेट	संघ	प्रदेश	स्थानीय	शिक्षा क्षेत्र वजेट%
2076/77	15329671	1637559	652817	42532	942210	१०.६८
2077/78	14746454	1717122	558689	50989	1107444	११.६४
2078/79	16475767	1782021	582677	50234	1149110	१०.९१

2079/80	17938373	१९६३९३१	700532	53236	1210162	१०.९५
2080/81	17513121	1972955	568240	46696	1358019	११.२७

स्रोत: शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार

माथी तालिका नं 6.1.१ मा विगत 5 वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेटको तुलना र विश्लेषण गर्दा वैदेशिक सहायताको अवस्था हेर्दा कुल शिक्षा बजेटको १० प्रतिशतको वरिपरि भएको पाइन्छ । त्यसै गरी माथी तालिका नं 6.1.२ मा विगत 5 शिक्षा क्षेत्रको बजेटको तुलना र विश्लेषण गर्दा शिक्षा क्षेत्रको बजेटको तुलना र विश्लेषण गर्दा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ४ प्रतिशत र राष्ट्रिय बजेटको ११ प्रतिशतको वरिपरि हुने गरी बजेट व्यवस्था तथ्याङ्कले देखाउँछ । विगतको अभ्यासलाई हेर्दा २०६७/२०६८ मा १७.१ प्रतिशत बजेट छुट्याइएको थियो । यो नै हालसम्मको शिक्षा क्षेत्रको बजेटको उच्चतम विन्दु मात्र सकिन्छ । प्रतिशतमा धेरै बढेको नदेखिए पनि आकारमा भने बजेट प्रति वर्ष बढिरहेको छ । गण्डकी प्रदेश सरकारबाट पनि यस गाउँपालिकामा केहि शिर्षकहरुमा बजेट विनियोजन भएर आउने गरेको छ । नमुना विद्यालयको भवन निर्माणको लागि गत वर्ष 207९/0८०मा प्रदेश सरकारबाट 1 करोड प्राप्त भएको थियो र यस वर्ष 20८०/0८१ मा रु२ करोड विनियोजन भएको छ ।

तालिका 6.1.३

संघीय सरकारको ससर्त अनुदानअन्तरगत धार्चे गाउँ पालिकाको शिक्षा बजेटको स्थिति

आ.व	जिल्ला	पालिकाकोनाम	शिक्षक कर्मचारी तलवभत्ता	विद्यार्थी प्रोत्साहनतथा सुविधा	विद्यालय सञ्चालनअनुदान	शैक्षिकगुण स्तरसट्टीकरण	प्राविधिक तथा ब्यावसायिक शिक्षार तालिम	जम्मारु हजारमा
२०७९/८०	गोरखा	धार्चेगाउँपालिका	८००९०	१४४६१	२१९०	२६६१	-	९९४०३
२०८०/८१	गोरखा	धार्चे गाउँपालिका	९७२२८	१३११०	२२४५	३८५८	७००	११७१४१

स्रोत: शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवार

शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय सिंहदरवारले ७५३ वटै पालिकामा ससर्त अनुदानको शिक्षा बजेटको विवरण प्रकाशन गरेको छ । माथी तालिका नम्बर 6.1.३ मा संघीय सरकारको ससर्त अनुदान अन्तरगत धार्चे गाउँ पालिकाको शिक्षा बजेटको विनियोजनमा शिक्षक कर्मचारी तलवभत्ता, विद्यार्थी प्रोत्साहनतथा सुविधा, विद्यालय सञ्चालनअनुदान, शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण, प्राविधिक तथा ब्यावसायिक शिक्षा र तालिम गरी विभिन्न उपशिर्षकमा उल्लेख गरीएको छ । यी पशिर्षकहरुमा यस चालु आर्थिक बर्ष संघीय सरकारको ससर्त अनुदान अन्तरगत धार्चे गाउँ पालिकाको जम्मा बजेट ११ करोड ७१ लाख विनियोजन भएको छ ।

तालिका 6.1.४

विगत 3 वर्षदेखि हालसम्मको धार्चे गाउँ पालिकाको शिक्षा बजेटको स्थिति (बजेटरु हजारमा)

आ.व.	कुल बजेट	शिक्षामा विनियोजित बजेट	शिक्षा बजेटको %मा	कैफियत
2078/079	48,09,63,690।-	11,98,45,5000।-	26.99	
2079/080	51,71,1८,530।-	13,81,79,719।-	26.72	वडाबाट विनियोजन बाहेक
2080/081	48,52,91,500।-	16,35,00,000।-	33.69	

स्रोत: धार्चे गाउँपालिका शिक्षा शाखा

तालिका 6.1.४ मा यस धार्चे गाउँपालिकामा 3 वर्षदेखि हालसम्मको धार्चे गाउँ पालिकाको शिक्षा बजेटको स्थिति हेर्दा विगत २ वर्षको 2078/079 र 2079/080 बजेट व्यवस्था हेर्दा पालिकाको कुल बजेटको करिव २७% प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन भएको देखिन्छ भने 2080/081 मा 33.69 प्रतिशत विनियोजन भएको छ । समग्रमा भन्दा राष्ट्रिय भन्दा शिक्षामा स्थानीय तहमा बजेटको प्रतिशतधेरै रहेको छ । यो बजेटको धेरै हिस्सा पालिकामा अन्तर्गत कार्यरत शिक्षक कर्मचारीको तलव भत्तामा खर्च हुने गरेको देखिन्छ । शिक्षण सिकाई क्रियाकलापलाई मध्यनजर गरेर शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरणका लागि थप बजेट व्यवस्था हुन पर्ने देखिन्छ ।

।त्यसै गरी यस पालिकामा आ.ब 2078/079 मा कुल विनियोजन भएको बजेटमा बित्तीय प्रगतिहेर्दा ८7.67 प्रतिशत खर्च भएको थियो ।

6.3 उद्देश्यहरु:

- शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु ।
- योजनामा समावेश भएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक बजेट व्यवस्था गर्नु ।
- उपलब्ध स्रोतका आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यान्वयन गर्नु ।

6.4 रणनीतिहरु:

- विद्यालय शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानी प्रभावकारीता बढाइने छ ।
- वार्षिक रुपमा कुल बजेटको निश्चि प्रतिशत शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गर्ने छ ।
- संघ र प्रदेश सरकारको लगानीका अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट बजेट व्यवस्था गर्ने छ ।
- तिनै तहका सरकारको लागत साझेदारीका आधारमा कार्यक्रमहरु संचालन गर्नेछ ।
- मापदण्डका आधारमा प्रतिवेदन तयार गर्ने छ ।
- वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ बनाइने छ ।

6.5 उपलब्धि र नतिजा

उपलब्धि

- शैक्षिक पहुँच समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भएको हुने छ ।

नतिजा

- वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भएको हुने छ ।

6.6 धार्चे गाउँपालिकाको ५ वर्षको शिक्षा क्षेत्रको बजेट अनुमान

यस धार्चे गाउँपालिकाको आ.व 2079/080 को वजेट विश्लेषण गर्दा कुल बजेट 13,81,79,719।-रहेकोमा प्रदेश सरकारबाट नमुना विद्यालयको लागि 1 करोड गण्डकी प्रदेशबाट विनियोजन भएको बाँकी र थप रकम सशर्त अनुदान र समानिकरण अनुदानबाट विनियोजन भएको थियो। यस पालिकाको वजेट अनुमान गर्दा शिक्षा मन्त्रालयले हालै कार्यान्वयनमा ल्याएको विद्यालय शिक्षा क्षेत्रको योजनाका मुख्य कम्पोनेन्टलाई आधार मानी पालिकाको शिक्षा योजना तयार भएकोले सोही बमोजिम गरिएको छ ।

कानूनतः शिक्षा क्षेत्र तिनै तहको जिम्मेवारी भित्र पर्ने भएकोले बजेटका भार पनि तिनै तहलाई तोकियो उपयुक्त हुन्छ। संघ, प्रदेश र स्थानिय तहको योगदान एकिन गरी कार्यक्रम र बजेट तयार गर्न उपयुक्त हुने भएकोले कार्यक्रमको दिगोपनका लागि प्रदेश सरकारबाट स्थानिय सरकारलाई उपलब्ध हुने बजेटको प्रतिशत एकिन तथा स्थानिय तहको समन्वय र सहकार्यमा आयोजना छनोट र बजेट ब्यवस्था हुन सकेमा कार्यक्रमको कार्यान्वयन र अनुगमनमा समेत सहयोग पुग्न जान्छ र स्थानिय सरकारलाई बजेट तथा कार्यक्रम तयारी गर्न सहज हुन सक्दछ ।

बजेट अनुमान गर्दा प्रारम्भिक बालबिकास र शिक्षा, अनिवार्य र निशुल्क आधारभुत शिक्षा, निशुल्क माद्यामिक शिक्षा सबै तहमा गुणस्तर र सान्दर्भिकता बढाउने, भर्ना तथ टिकाउदर बढाउने तथा ब्यवसायिक शिक्षा प्रविधिको प्रयोग, समता र समावेशिता, केहिलाई आवाशीय प्रवन्ध सहितको शिक्षा अन्यलाई छात्रवृत्ती ब्यवस्था, साक्षारता र निरन्तर शिक्षा, आपत्कालिन समयमा शिक्षा, पोषण शिक्षा, विद्यालय संचालन तथा ब्यवस्थापन अनुदान समेत समावेश गरी बजेट अनुमान गरिएको छ ।

यसका साथै कम्पोनेन्ट अनुसारका कृयाकलाप, बजेट आवश्यक पर्ने र बजेट आवश्यक नपर्ने एवम् विद्यालय आफैले गर्न सक्ने कृयाकलापहरु समेत समावेश भएकाले सोही बमोजिम विद्यालयले विद्यालय सुधार योजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन हुने अनुमान समेत गरिएको छ। आर्थिक बर्ष २०७९/८० को विनियोजित बजेटलाई आधार मानी प्रदेश सरकारकाट हाल प्राप्त भैरहेको बजेट समेत निरन्तर हुने अनुमान गरी विनियोजन गरिएको बजेटमा प्रत्येक वर्ष १० प्रतिशतले थप हुने गरी 5 वर्षको अनुमानित बजेट तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका 6.1.५

धार्चे गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रको 5 वर्षको प्रस्तावित बजेट रु. हजारमा

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष							5 वर्षको जम्मा	बजेटको प्रतिशत
		आधार वर्ष		2080/081	2081/082	2082/083	2083/084	2084/085		
		2078/79	2079/80							
1	तोकिएका विद्यार्थीको दिवा खाजाका लागि विद्यालयलाई अनुदान	6693	6391	6032	6635	7299	8029	8831	36826	4.26
2	आधारभूत तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षकका लागि तलब भत्ता अनुदान	57183	70243	84150	84150	92565	101822	112004	467040	53.99
3	आधारभूत तह कक्षा (६-८) मा अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	1692	2174	2709	2980	3278	3606	3966	16539	1.91
4	कोभिड-१९बाट पुगेको शैक्षिक क्षतिको परिपुरण तथा विपदको समयमा सिकाइ निरन्तरता कार्यक्रम	5000	400	600	660	726	799	878	3663	0.42
5	प्रति विद्यार्थी लागतका आधारमा सिकाइ सामग्री तथा डिजिटल सिकाइसामग्री व्यवस्था अनुदान	922	893	833	916	1008	1109	1220	5086	0.59
6	मेगाविधालय होस्टल वल्क निर्माण (क्रमागत)		10000	20000	22000	24200	26620	29282	122102	14.11
7	माध्यमिक तह कक्षा (९-१०) मा अंग्रेजी, गणित र विज्ञान विषयमा शिक्षण सहयोग अनुदान	4751	6382	6816	7498	8247	9072	9979	41612	4.81
8	माध्यमिक तहका स्वीकृत दरवन्दीका शिक्षक, राहत अनुदान शिक्षक लागितलब भत्ता अनुदान	2600	3009	3100	3410	3751	4126	4539	18926	2.19
9	राष्ट्रपतिरनिङ्ग सिल्ड प्रतियोगिता (स्थानीयतहस्तरीय)	100	100	100	110	121	133	146	611	0.07
10	विद्यालयसञ्चालन तथा व्यवस्थापन अनुदान	1978	1990	1995	2195	2414	2655	2921	12180	1.41
11	विद्यालयमा शैक्षिक गुणस्तर सुदृढीकरण एवम् कार्यसम्पादनमा आधारितप्रोत्साहन अनुदान	2498	1700	1800	1980	2178	2396	2635	10989	1.27
12	शैक्षिक पहुँच सुनिश्चितता, अनौपचारिक तथा वैकल्पिक शिक्षाकार्यक्रम	182	200	250	275	303	333	366	1526	0.18
13	शैक्षिक सुशासनका लागि सस्थागत क्षमता विकास, विद्यार्थी परीक्षणमूल्याङ्कन,	0	561	825	908	998	1098	1208	5037	0.58
14	सामुदायिक विद्यालयका छात्राहरुलाई निशुल्क स्यानिटरी प्याडब्यवस्थापन	608	851	797	877	964	1061	1167	4866	0.56
15	सार्वजनिक विद्यालयका विद्यार्थीहरुका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक अनुदान	1829	2364	2343	2577	2835	3119	3430	14304	1.65
16	सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुका लागि छात्रवृत्ति (आवासीय तथा गैरआवासीय)	4117	3986	3949	4344	4778	5256	5782	24109	2.79
17	प्रारम्भिकबालविकास सहजकर्ताहरुको पारिश्रमिक विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन	7308	6908	8151	8966	9863	10849	11934	49763	5.75
18	CTEVT को मापदण्डबमोजिम सामुदायिक विद्यालयमाप्राविधिक शिक्षा सञ्चालन अनुदान	0	0	700	770	847	932	1025	4274	0.49

क्र.सं.	विवरण	आर्थिक वर्ष							5 वर्षको जम्मा	बजेटको प्रतिशत
		आधार वर्ष		2080/081	2081/082	2082/083	2083/084	2084/085		
		2078/79	2079/80							
19	गा.पा.अनुदान/ आन्तरिक स्रोत शिक्षक	10000	9100	10249	11274	12407	13648	15013	16514	1.91
20	अन्यअनुदान (विभिन्न शीर्षकहरुको एकमुष्ठ)	3950	3811	5251	4611	5072	5580	6138	6752	0.78
21	प्रदेशअनुदान(33 कोटा आवसीय छात्रवृत्ति)	1100	1320	1450	1595	1755	1930	2123	2335	0.27
		112511	132383	151851	168730	185609	190522	209575	865052	100.00

स्रोत: धार्चे गाउँपालिका रातो किताब(आ.व.2078/79,2079/80 र Lmibs 2080/81)

परिच्छेद ७ - योजनाको नतिजा खाका

यस योजनाले लिएको दूरदृष्टि, दीर्घकालीन सोच, योजनाका समग्र उद्देश्यहरू तथा रणनीतिहरूका आधारमा योजनाको प्रभाव वा गन्तव्य पहिचान गरिएको छ । गन्तव्यमा पुग्नका लागि आवश्यक उपलब्धि तथा यसका सूचकहरू निर्धारण गरी योजनाको पहिलो पाँच वर्षका लागि गरिएको छ भने दश वर्षमा हुने नतिजाको पनि प्रक्षेपण गरिएको छ ।

नतिजा खाका आवधिक योजनाको उपलब्धि मापन गर्ने सङ्ख्यात्मक साधन हो । यसबाट योजनाका समग्र तथा उपक्षेत्रगत उपलब्धि मापन गर्न सकिन्छ । यसले वार्षिक योजना निर्माणका लागि आधार सृजना गर्नका साथै अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको मापदण्ड निर्धारण गर्न सहयोग गर्दछ । यसबाट योजनाका अपेक्षित उपलब्धिका लागि पृष्ठपोषण प्राप्त भई नतिजा प्राप्तिलाई सहयोग पुग्दछ । नतिजा खाकाले विद्यालय तथा समस्त विद्यालय शिक्षा प्रणालीलाई नतिजाप्रति जवाफदेही बनाउन सहयोग गर्दछ ।

यस परिच्छेदमा योजनाको समग्र खाका अन्तर्गत अपेक्षित प्रभावको आंकलन, उपलब्धिहरू तथा उपलब्धिका सूचकहरू समावेश गरिएको छ । त्यसै गरी यसमा मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू तथा कार्यक्रम नतिजा ढाँचा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस शिक्षा योजनाको कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका समग्र नतिजा खाका विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनामा आधारित भई गरिएको छ । त्यसै गरी योजनाको दीर्घकालीन र मध्यकालीन तथा तत्कालीन उपलब्धिहरू उल्लेख गरिएको छ भने उपलब्धिका नतिजाका सूचकहरू तथा नतिजा सत्यापनका स्रोत तथा तरिकाहरू पनि उल्लेख गरिएको छ । यस पछिका दुई तालिकामा (तालिका ७.१ र ७.२ नतिजाका प्रमुख सूचकहरूका मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू (KPI) र कार्यक्रम नतिजा सूचकहरू (PRF) समावेश गरिएको छ ।

क्र.सं.	उपलब्धि	नतिजा सूचक	सत्यापन स्रोत तथा तरिका
1.	सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बाल विकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित हुने ।	- मुख्य कार्यसम्पादन सूचकहरू(KPIs)	वार्षिक अनुगमन प्रतिवेदनहरू
2.	अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तर अभिवृद्धि हुने ।	एकीकृत शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन कार्यक्रम नतिजा सूचकहरू (PRF)	प्रतिवेदनहरू -विभिन्न तहका वार्षिक प्रगति समीक्षाहरू
3.	माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।	वार्षिक स्थिति प्रतिवेदन	समीक्षाहरू -सार्वजनिक परीक्षाका नतिजा विशेषण
4.	सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइको अवसर प्राप्त हुने ।		
5.	शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीमा विकास हुने ।		
6.	विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सन्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमतासहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिवद्ध र रोजगारउन्मुख नागरिक तयार गर्न सहयोग हुने ।		
7.	सक्षम र अभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइ सुधार हुने		
8.	विद्यालय तहको शिक्षामा समतामूलक पहुँच र समावेशी सहभागितासहित सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित हुने		

9.	बालबालिकाको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार मनोसामाजिक कुशलता मा अभिवृद्धि भई सिकाइमा सुधार हुन सहयोग पुग्ने ।		
10.	आपतकालीन तथा संकटपूर्ण परिस्थितिमा पनि बालबालिकाको शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकारलाई सुनिश्चित हुने ।		
11.	सबै विद्यार्थीहरूलाई सुरक्षित र उपयुक्त भौतिक सुविधा सहितको विद्यालयमा अध्ययन गर्ने अवसर हुने ।		
12.	विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी गुणस्तरीय तथा सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुग्ने ।		

मुख्य उपलब्धी सूचकहरु

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षा				
१.१	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	९४.९	८९.७	95.3	
१.२	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षामा खुद भर्ना दर* (%)	7०.६	७०.२	६०.01	
1.3	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	78.57	-	78.57	
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)				
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुदप्रवेश दर (%)	९६.९	93.4	95.3	
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	१२१.९	116.8	109.7	
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९७.१	96.3	94.2	
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	११९.२	111.7	116.1	
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को खुदप्रवेश दर* (%)	९८.३	-	76.92	
२.६	आधारभूत तहको कक्षा ५ को कूल प्रवेश दर* (%)	११३.०	-	100.76	
२.७	आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्म टिकाउ दर* (%)	९३.०	-	98.72	
२.८	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८५.८	-	78.9	
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	२२.२	-	79.43	
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१.०६	-	1.01	
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९३.४	95.7	94.5	
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	११०.४	119.5	127.5	
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	७९.३	-	90.55	
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)	७२.७	-	-	
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	१.०१	-	1.04	
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने		
		गणित	कार्तिक-मङ्सिरमा नयाँ नतिजा आउने भएकाले सोही बमोजिम पछि राखिने		
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल	नेपाली	४५	-	54.32
		गणित	२८.३	-	37.07

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा		राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
	भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	अग्रेजी		-	42.46
२.१८	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	६८.५	-	97.64
		गणित	५३.५	-	92.93
		अग्रेजी	४३.८	-	94.61
२.१९	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका* (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	२.९	-	11.4
		आधारभूत (कक्षा १-८)	६.६	-	20.39
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)		43.7	-	41.95
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)				
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)		४७.६	56.5	78.4
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)		७१.४	81.6	105.8
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)		१.०२	-	1.2
३.४	आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)		९७.५	-	87.94
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)		६०.३	-	-
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)		२४.०	-	-
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)		२०.६	-	23.52
३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)	विज्ञान		-	-
		प्राविधिक /व्यवसायिक	10	-	-
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि* (अङ्कमा)	नेपाली	-	-	-
		गणित	-	-	-
		विज्ञान	-	-	-
		अग्रेजी	-	-	-
४.	जिवन-पर्यन्त शिक्षा तथा सिकारि र अनौपचारिक शिक्षा				
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)		52.85	-	52.85

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)	८२.०	-	62.5	
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)	९२.०	-	97.17	
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)	०.६५	-	0.78	
५.	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम				
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति*(%)	३१.०	-	-	
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह) उत्तीर्ण जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	छात्रा	-	-	59.68
		छात्र	-	-	40.32
६.	सुसासन तथा व्यवस्थापन				
६.१	आधारभूत तह (कक्षा१-५)मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	२४:१	-	14:1	
६.२	आधारभूत तह (कक्षा६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	३०:१	-	82:1	
६.३	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	३३:१	-	19:1	
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)	४०:१	-	93:1	
६.५	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात	४१:१	-	104:1	
७.	उच्च शिक्षा				
७.१	उच्च शिक्षामा कूल भर्ना दर(%)	१२.०	-	-	
७.२	उच्च शिक्षामा महिला सहभागिता अनुपात	०.९१	-	-	
७.३	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्ना दर(%)	२४	-	-	
८.	लगानी				
८.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)	१०.६८	-	26.72	
८.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	१८	-	26	
८.३	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रू. हजारमा)	११	-	38	
			-		

कार्यक्रम तथा नतिजा खाका (Programmes and Results Framework-PRF) मा आधारित सूचकहरू

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा			
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	९४.९		172.46
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र(सङ्ख्या)			23
१.३	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये आवश्यक खोप प्राप्त गरेका बालबालिका दर* (%)			99
१.४	तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड पूरा गरेका प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाकेन्द्र(%)			47.83
१.५	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा भर्ना भएका बालबालिकाहरू मध्ये मनोसामाजिक विकासका लागि उचित वातावरण पाएका बालबालिका (%)			
१.६	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा बालबालिका र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ताको अनुपात	२३:१		20:1
१.७	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक तथा सहजकर्ता* (%)	९५.७		100
१.८	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा दिवा खाजा, खेल तथा सिकाइ सामग्रीसहितको अनुदान प्राप्त गर्ने बालबालिकाको सङ्ख्या* (हजारमा)	580		0.512
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)			

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
२.१	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा अध्ययनरत बालबालिकाहरू मध्ये आफ्नो मातृभाषा र विद्यालयमा शिक्षण-सिकाईको माध्यम भाषा फरक भएका बालबालिकाको सङ्ख्या (%)			96
२.२	मातृभाषामा पठनपाठन हुने विद्यालय* (सङ्ख्या)	२८०		आवश्यकतामा आधारित सबै विद्यालयमा
२.३	आधारभूत तहमा कार्यरत तोकिएको योग्यता प्राप्त शिक्षक*(%)	९६.५		प्राय सबै योग्यता पुगेको
२.४	आधारभूत तह(कक्षा १-५) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			तालिम प्राप्त शिक्षक अति न्युन (करिब 45:1)
२.५	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५)को समायोजित खुद भर्ना दर* (%)	९८.१		
२.६	आधारभूत तह(कक्षा १-८) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			तालिम प्राप्त शिक्षक अति न्युन
२.७	आधारभूत तहको कक्षा १-५ बाट सोही तहको कक्षा ६ मा ट्रान्जिसन (Transit)दर* (%)	९३.०		
२.८	आधारभूत तहको कक्षा ८ को कूलप्रवेश दर* (%)	९३.५		118.11
२.९	आधारभूत तह (कक्षा १-८)को समायोजित खुद भर्ना दर* (%)	९५.७		94.5
२.१०	आधारभूत तह (कक्षा १-5)मा भर्ना भएका ५-१२वर्ष उमेर समूहका भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	१७.०		31.2
२.११	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पुग्ने छात्रा र छात्रको समता अनुपात	१.०१		
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)			
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत न्यूनतम योग्यता तथा तालिम प्राप्त शिक्षकहरू* (%)	९६.०		अति न्युन रहेको करिब 30%
३.२	कक्षा १२ को अन्तिम परीक्षामा उत्तीर्ण छात्रा र छात्र दर (%)			
३.३	माध्यमिक तह(कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			योग्यता भए पनि तालिम प्राप्त शिक्षक अति न्युन रहेको करिब 20-30%
३.४	माध्यमिक तह(कक्षा ११-१२) मा विद्यार्थी र तालिम प्राप्त शिक्षकको अनुपात			तालिम प्राप्त अति न्युन र योग्यता प्राप्त करिब 40%
३.५	हरेक प्रदेशमा संघीय सरकारको लगानीमा सञ्चालित राष्ट्रिय विज्ञान माध्यमिक विद्यालय (सङ्ख्या)			0
४.	जीवनपर्यन्तशिक्षातथासिकाइरअनौपचारिकशिक्षा			
४.१	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५-वर्ष भन्दा माथि) * (%)	७१.७		52.85
४.२	भाषिक तथा गणितीय साक्षरता सीप (१५-वर्ष भन्दा माथिका महिला)* (%)	६३.४		

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
४.३	युवा तथा वयस्कहरूले प्राप्त गरेको अनौपचारिक शिक्षाको समकक्षता निर्धारण दर*(%)			
४.४	अनौपचारिक शिक्षामा वार्षिक रूपमा युवा तथा वयस्कहरूको सहभागिता दर*(%)			
४.५	जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइमा विश्वस्तरको नागरिक सम्बन्धी विषयको समायोजन			
५.	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम			
५.१	हरेक स्थानीय तहमा कम्तिमा एक वटा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक सामुदायिक विद्यालय(सङ्ख्या)	४८४		
५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(लामो अवधि) तथा सीप विकास (छोटो अवधि) प्रदायक संस्था तथा केन्द्र (सङ्ख्या)	छोटो अवधि	११३१	
		लामो अवधि	६१८	
५.३	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तालिम (छोटो अवधि) प्राप्तगरी सीप परीक्षण उत्तीर्ण जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	महिला		
		पुरुष		
५.४	ईन्टरनेट उपयोग गर्न सक्ने आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति* (%)	५८.०		
५.५	पूर्व सिकाइ तथा कार्यअनुभव, स्व-अध्ययन वा अनौपचारिक कार्यक्रमहरूबाट सिकेका ज्ञान, सीप र क्षमताको सीप परीक्षणका आधारमा प्राप्त सीपको तहवाक्रेडिट जम्मा गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा वा साधारण शिक्षामा प्रवेशका लागि आवेदन दिने प्राविधिक जनशक्ति (सङ्ख्या)			
५.६	कक्षा १२ उत्तीर्ण सरहको डिप्लोमातथाप्रा विधिक तथा व्यावसायिक विषयको शिक्षा पूरा गरी श्रमबजारमा प्रवेश गरेका जनशक्ति (सङ्ख्या)			करिब 5%
५.७	कक्षा १० पूरा गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा (उदाहरणका लागि डिप्लोमा) मा प्रवेश गर्ने विद्यार्थी दर (%)			करिब 15%
५.८	गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रमाण चिन्ह प्राप्त गरी सञ्चालनमा रहेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम कार्यक्रमहरू*(%)			
५.९	पूर्वसिकाइ अनुभव(Prior Learning) का आधारमा सीप परीक्षण भई औपचारिक प्रमाणपत्र प्राप्त (Recognition of Prior Learning) प्राविधिकजनशक्ति*(सङ्ख्या)	महिला		
		पुरुष		
६.	सुसासन तथा व्यवस्थापन			
६.१	शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलापमा कम्प्युटर लगायतको प्रविधिको			12%

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
	उपयोग भएका विद्यालय (%)			
६.२	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum E-bling Conditions) पूरा गरेका आधारभूत तहका विद्यालय (%)			
६.३	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum E-bling Conditions) पूरा गरेका माध्यमिक तहका विद्यालय (%)			
६.४	न्यूनतम सिकाइ सवलीकरण मापदण्ड (Minimum E-bling Conditions) पूरा गरेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक शिक्षालय (%)			
६.५	नर्सिङ सेवा तथा सुविधा पुगेको विद्यालय (%)			0
६.६	नर्सिङ सेवा तथा सुविधा पुगेका प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम प्रदायक शिक्षालय (%)			0
६.७	आधारभूत तह (कक्षा१-८) मा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी* (%)			55.82%
६.८	माध्यमिक तह (कक्षा९-१२) मा छात्रवृत्ति प्राप्त गर्ने विद्यार्थी* (%)	२२.०		3.61%
६.९	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(लामो अवधि)तथा सीप विकास (छोटो अवधि) मा छात्रवृत्तिप्राप्त गर्ने विद्यार्थी (%)	३६.०		अन्यत्र अध्ययन गरिरहेका करिब 75%/38 जनाविद्यार्थी
६.१०	आधारभूत तहको विद्यालयमा नेतृत्व विकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्रधानाध्यापक (%)			8 %
६.११	प्रचलित कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम प्रधानाध्यापक तथा प्राचार्य नियुक्त गर्ने माध्यमिक विद्यालय (%)			44% 11 जना 1-5 कक्षा सञ्चालित विद्यालय मात्र
६.१२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदायक शिक्षालयमा नेतृत्व तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी तालिम प्राप्त प्राचार्य (%)			0
६.१३	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने आधारभूत तहको विद्यालय (%)			35.29%
६.१४	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने माध्यमिक तहको विद्यालयमा (%)			100%
६.१५	बालबालिकालाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमसञ्चालन गर्ने प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाप्रदायक शिक्षालय (%)			0
६.१६	समता इन्डेक्सका आधारमा राष्ट्रिय औषत भन्दा कम समता इन्डेक्स भएका स्थानीय तहहरू			
६.१७	विद्युतको पहुँच पुगेको विद्यालय* (%)	३४.७		95%
६.१८	ईन्टरनेट सुविधा पुगेको विद्यालय* (%)	१२.७		11.54%

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
६.१९	खानेपानी, शौचालय र प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेको विद्यालय* (%)	८५.९		सबैमा भए पनि पानीको निरन्तरता नहुनु, बालमैत्री, छात्रामैत्री र अपाङ्गमैत्री नहुनु
६.२०	अपाङ्गतामैत्री विद्यालय* (%)	१८.०		करिब ९५% विद्यालयहरुमा अपाङ्ग मैत्री भवन भए पनि सबै कक्षाकोठा अपाङ्गमैत्री नहुनु
६.२१	राष्ट्रिय तथा स्थानीय पाठ्यक्रममा मानव अधिकार, दिगो विकास, लैङ्गिक समानता जस्ता विषयवस्तुहरुको समावेशीकरणभएको सुनिश्चितता			
६.२२	एक वर्षमा सेवावाट अवकास लिने शिक्षक (निवृत्त भएका समेत) दर* (%)	३.०		०
६.२३	गुणस्तर सुनिश्चितता र प्रत्यायन प्रणालीमा आवद्ध विद्यालय सङ्ख्या (%)			
६.२४	मुख्य विषयहरुमा डिजिटल पाठ्यसामग्री प्रयोग गर्ने विद्यालय सङ्ख्या (%)			१२%
६.२५	स्थानीय र प्रदेश तहमा औद्योगिक प्रशिक्षार्थी (Apprenticeship) तथा कार्यस्थलको सिकाई सम्बन्धी सञ्चालन भएका कार्यक्रम (सङ्ख्या)			
६.२६	राष्ट्रिय पेसागत सक्षमता मानक (-tio-I Occupatio-I Competency Standard) को आधारमा सीपको क्रेडिट जम्मा गर्ने प्राविधिक जनशक्ति (सङ्ख्या)			
६.२७	राष्ट्रिय योग्यताको ढाँचाअनुसार तयार गरिएको राष्ट्रिय पेसागत सक्षमता मानक (-tio-I Occupatio-I CompetencyStandard) को आधारमा सिकाई उपलब्धीको परीक्षण भएका कार्यक्रम (सङ्ख्या)			
७.	उच्च शिक्षा			
७.१	प्राविधिक उच्च शिक्षा प्रदायक सङ्काय (सङ्ख्या)			
७.२	उच्च शिक्षामा उपलब्ध छात्रवृत्ति* (%)	३६.६		
७.३	विज्ञान अध्ययन केन्द्रको स्थापना भएका प्रदेश (सङ्ख्या)	०		०
७.४	विद्यार्थीलाई आधारभूत जीवन-सीपसहित कोभिड जस्ता महामारी तथा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उच्च शिक्षा प्रदायक संस्था (%)			५७.६९%
७.५	क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरबाट नेपाली विद्यार्थीका लागि प्राप्त छात्रवृत्ति* (सङ्ख्या)	२८००		०
८.	शिक्षामा लगानी			
८.१	शिक्षामा कूल ग्राहस्थ्य उत्पादनको अंश (%)	१०.९३		२६.७२

क्रसं	गाउँ शिक्षा योजनाको सुरूवाती बिन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय
८.२	सुत्रमा आधारित शिक्षामा लगानी (%)			26.72
८.३	आधारभूत तह(कक्षा १-५) मा प्रति विद्यार्थी लागत (रू.)			18000
८.४	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तालिम (छोटो अवधि) मा प्रति शिक्षार्थी लागत (रू.)			
८.५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(लामो अवधि)मा प्रति शिक्षार्थी लागत (रू.)			21000
८.६	उच्च शिक्षा(साधारण) मा प्रति विद्यार्थी लागत (रू.)			
८.७	उच्च शिक्षा(प्राविधिक) मा प्रति विद्यार्थी लागत (रू.)			
८.८	गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्राप्त क्याम्पस (सङ्ख्या)	७२		

सन्दर्भ सामग्रीहरू

1. धार्चे गाउँपालिका रातो किताब(आ.व.2078/79,2079/80 र Lmibs 2080/81) धार्चे गोरखा
2. नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग (डिसेम्बर, २०१७), नेपाल, दिगो विकासका लक्ष्यहरू: वर्तमान अवस्था र भावी मार्गचित्र २०१६-२०३०, काठमाण्डौं,
3. नेपाल सरकार, शिक्षा मन्त्रालय (२०७३), विद्यालय क्षेत्र विकास योजना विसं २०७३।०७४- २०७९ २०८० सिंहदरबार, काठमाण्डौं,नेपाल।
4. नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७९), शिक्षाको सोचपत्र २०७९, सिंहदरबार काठमाडौं, नेपाल,
5. प्रदेश सरकार शिक्षा, विज्ञानप्रविधि तथा सामाजिक विकास मन्त्रालय,शिक्षा क्षेत्र रणनीतिहरू योजना २०७९।८०-२०८३।८४ गण्डकीप्रदेश, पोखरा ।
6. नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय (२०७६), राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६, सिंहदरबार काठमाडौं, नेपाल,
7. शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र (२०७९), स्थानीय तहको शिक्षा योजना निर्माणसम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ सानोठिमी, भक्तपुर ।
8. नेपाल सरकार, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०७६), राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७६, सानोठिमी, भक्तपुर ।
9. नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग केन्द्रिय तथ्याङ्क विभाग (२०८०), राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रतिवेदन <https://cbs.gov.np>
10. नेपाल सरकार, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, ।

अनुसुचीहरू

अनुसूची- १, धार्चे गाउँपालिकाको वि.सं. २०७८ सालको जनगणना अनुसार उमेरगत जनसंख्या विवरण

उमेर समूह	जम्मा	पुरुष	महिला		उमेर समूह	जम्मा	पुरुष	महिला
All Ages	14263	6832	7431		All Ages	14263	6832	7431
00-04 Yrs.	1322	688	634		50-54 Yrs.	659	301	358
05-09 Yrs.	1449	706	743		55-59 Yrs.	564	251	313
10-14 Yrs.	1422	735	687		60-64 Yrs.	573	267	306
15-19 Yrs.	1290	610	680		65-69 Yrs.	474	225	249
20-24 Yrs.	1120	534	586		70-74 Yrs.	493	197	296
25-29 Yrs.	1163	581	582		75-79 Yrs.	270	108	162
30-34 Yrs.	883	390	493		80-84 Yrs.	162	80	82
35-39 Yrs.	869	427	442		85-89 Yrs.	84	35	49
40-44 Yrs.	721	344	377		90-94 Yrs.	36	15	21
45-49 Yrs.	678	323	355		95+ Yrs.	31	15	16

जनगणना तथ्याङ्क २०७८ (<https://censusnepal.cbs.gov.np/>)

अनुसूची-2, धार्चे गाउँपालिकाको शैक्षिक विवरण (शैक्षिक सत्र 2079/80 अनुसार)

क्र.सं.	शैक्षिक विवरण	संख्या/अवस्था	क्र.सं.	शैक्षिक विवरण	संख्या/अवस्था
1	जम्मा विद्यार्थी	3902	12	जम्मा विद्यालय	26
2	छात्रा विद्यार्थी	51.03%	13	सामुदायिक विद्यालय	25
3	दलित विद्यार्थी	160	14	संस्थागत विद्यालय	1
4	अपाङ्ग विद्यार्थी	9	15	माध्यमिक विद्यालय	8
5	सिमान्तकृत सामुदायिक विद्यार्थी	3	16	आधारभूत विद्यालय	18
6	सामुदायिक विद्यालयको जम्मा विद्यार्थी	3741	17	साक्षरता	62.5%
7	संस्थागत विद्यालयको जम्मा विद्यार्थी	161	18	ECD को अनुभव सहित कक्षा 1 कुल भर्नादर	78.57%
8	जम्मा शिक्षक	204	19	ECD मा कुल प्रवेशदर	
9	प्रारम्भिक बाल कक्षा सहजकर्ता	23		ECD मा खुद भर्नादर	
10	प्रारम्भिक बाल कक्षा विद्यार्थी	476		महिला शिक्षक अनुपात	
11	विद्यार्थी शिक्षक अनुपात	19:1			

स्रोत:- स्थानीय तह र विद्यालयको IEMIS-2079 मा प्राप्त विवरण अनुसार

अनुसूची- 3, धार्चे गाउँपालिकाभित्र सञ्चालित सामुदायिक विद्यालयहरुको भौतिक अवस्था २०७९।८०

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	कम्प्युटरल्याव				लाइवे री	विज्ञानप्रयोगशाला	क्यान्टिन	चिप्लेटी	खेलमैदान	पक्कीभवन			कच्चीभवन		चर्पी		खानेपानी		घेराबार		
		भए/नभएको	जम्मा संख्या	ल्यावट पसंख्या	अपुग संख्या	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	कोठा संख्या	अपुगकोठा संख्या	अपाङ्गमैत्री	भए/नभएको	कोठा संख्या	भए/नभएको	छात्रामैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री
1	सूर्योदयमा.वि. गुम्दा	भएको	16	4	10	भएको	अपुग	नभएको	नभएको	भएको	भएको	26		भएको	भएको	3	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको
2	मन्जुश्रीमा.वि. काशीगाउँ	भएको	30	1	10	भएको	भएको	भएको	नभएको	भएको	भएको	8	8	नभएको	भएको	11	भएको	नभएको	भएको	नभएको	भएको	भएको
3	केरौजामा.वि. केरौजा	भएको				नभएको	भएको	भएको		भएको	भएको	18	8				भएको	भएको	भएको		भएको	भएको
4	सातकन्यादेवी मा.वि.खोर्ला	भएको	11	3	25	भएको	नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	14			भएको	4	भएको		भएको		भएको	
5	कालरात्रीमा.वि.लापु	भएको	15	4	10	भएको	भएको	भएको	नभएको	भएको	भएको	18	4	नभएको	भएको	2	भएको	भएको	भएको/अपुग	भएको	भएको	भएको
6	प्रभातकिरण मा.वि.	भएको	14	10	16	भएको	भएको	भएको	भएको	भएको	नभएको	0	पुरै		भएको	17	भएको	भएको	भएको		पूरा नभए	भएको

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	कम्प्युटरल्याव				लाइवेरी	विज्ञानप्रयोगशाला	क्यान्टिन	चिप्लेटी	खेलमैदान	पक्कीभवन			कच्चीभवन		चर्पी		खानेपानी		घेराबार		
		भए/नभएको	जम्मा संख्या	ल्यावट पसंख्या	अपुग संख्या	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	कोठा संख्या	अपुगकोठा संख्या	अपाङ्गमैत्री	भए/नभएको	कोठा संख्या	भए/नभएको	छात्रामैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री
	लापुवेशी																				को	
7	मणिकामदेवी मा.वि. लाप्राक	भएको	40	20	20	भएको	भएको	भएको	नभएको	भएको	नभएको	16	10	नभएको	भएको	7	भएको	भएको	भएको		भएको	भएको
8	जनजागृति मा.वि. माछीखोला	भएको	19	3	06	नभएको	भएको	नभएको	नभएको	सानो भएको	भएको	9	12	भएको	भएको	7	भएको	भएको	नभएको		भएको/कच्ची	भएको
9	पार्वती आ.वि. उहिया	नभएको	7	1	10	भएको	नभएको	नभएको	नभएको	सानो भएको	भएको	4	8		भएको	10	भएको	नभएको	भएको		नभएको	
10	गण्डकी मा.वि. रुन्वेत	भएको	20	1	08	भएको	नभएको		भएको	भएको	भएको	8	2	भएको	नभएको	11	भएको	भएको	भएको		भएको	भएको
11	गंगाजमुना आ.वि. भिरकुना	नभएको		0	20	नभएको	भएको	नभएको	भएको	भएको	सानो भएको	भएको	8		भएको	3	भएको		भएको		भएको	भएको
12	सिंहदेवी आ.वि. सिङ्ला	नभएको	4	0		नभएको	नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	15		भएको		भएको	नभएको	भएको		भएको	भएको	भएको
13	ईच्छा आ.वि. हुल्चुक	भएको				नभएको	नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	12	4			भएको		भएको		भएको	भएको	

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	कम्प्युटरल्याव			लाइवेरी	विज्ञानप्रयोगशाला	क्यान्टिन	चिप्लेटी	खेलमैदान	पक्कीभवन			कच्चीभवन		चर्पी		खानेपानी		घेराबार		
		भए/नभएको	जम्मा संख्या	ल्यावट पसंख्या	अपुग संख्या	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	कोठा संख्या	अपुगकोठा संख्या	अपाङ्गमैत्री	भए/नभएको	कोठा संख्या	भए/नभएको	छात्रामैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री
14	दुङ्लाआ.वि. दुङ्ला	नभएको	1	0		नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	8		भएको		भएको	नभएको	भएको	भएको	नभएको		
15	तातोपानीआ.वि. खोलविशी	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	7		नभएको		भएको		भएको		भएको/अपुग	भएको	
16	सुर्यदेवीआ.वि. यासाँ	नभएको	2	0	23	नभएको	नभएको	नभएको	नभएको	भएको	8		भएको	भएको	भएको		भएको		पूरा नभएको		
17	गोरखनाथ आ.वि. खानीगाउँ	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको/सानो	भएको	7		नभएको	नभएको	भएको		भएको	नभएको	नभएको		
18	जनसेवाआ.वि. यामगाउँ	नभएको		8		नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	6		भएको		भएको		भएको		भएको		
19	शिवआ.वि. केराँजावेशी	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको/सानो	भएको	9		भएको	भएको/प्रयोगविहिन	5	भएको	भएको	नभएको		भएको	भएको
20	गणेशहिमाल आ.वि.	नभएको	1			नभएको	नभएको	भएको	नभएको	भएको				भएको	4	नभएको		नभएको		नभएको	

क्र.सं.	विद्यालयको नाम	कम्प्युटरल्याव				लाइवेरी	विज्ञानप्रयोगशाला	क्यान्टिन	चिप्लेटी	खेलमैदान	पक्कीभवन			कच्चीभवन	चर्पी		खानेपानी		घेराबार			
		भए/नभएको	जम्मा संख्या	ल्यावट पसंख्या	अपुग संख्या	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	भए/नभएको	कोठा संख्या	अपुगकोठा संख्या	अपाङ्गमैत्री	भए/नभएको	कोठा संख्या	भए/नभएको	छात्रामैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री	भए/नभएको	बालमैत्री
	दोवान	को																				
21	हिमालयआ.वि. ठाँटी	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	नभएको	नभएको	नभएको											
22	चन्द्रदेवीआ.वि. चामाखर्क	नभएको	1		01	नभएको	नभएको	नभएको	भएको/अपुग	भएको	3			भएको	3	भएको		भएको				
23	लाक्पालआ.वि. लाक्पाल	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको	नभएको				भएको	6	भएको		भएको				
24	शान्तीआ.वि. पौटु	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको	मर्मत गर्नुपर्ने	4		नभएको			भएको		भएको		भएको/अपुग	भएको	
25	अमरनाथआ.वि. लब्सीबोट	नभएको	1			नभएको	नभएको	नभएको	भएको	भएको	6					भएको		भएको		भएको	भएको	

अनुसुची २ समितिको गठन निर्णयहरू र नामावली

अनुसुची ३ कार्यपालिकाको निर्णयहरू

अनुसुची ४ बजेटका टेबलहरू

अनुसुची ५ तथ्यङ्कका टेबलहरु

अनुसुची ६ बैठक र फोटाहरु

संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपाल
शिक्षा योजना